

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Tämä on kauan vain kirjaston hyllyssä olleen kirjan digitaalinen kappale, jonka Google on huolellisesti skannanut, osana tavoitettaan tehdä maailman kirjatsaataville Internetissä.

Kirjan tekijänoikeussuoja on jo rauennut ja kirjasta on tullut vapaasti jaeltava. Vapaasti jaeltavalla teoksella ei joko koskaan ole ollut tekijänoikeussuojaa tai suoja on rauennut. Se, onko teos vapaasti jaeltava, riippuu kunkin maan lainsäädännöstä. Vapaasti jaeltavat teokset avaavat meille paluun menneisyyteen, menneisiin kulttuureihin sekä tietoon, joka muuten olisi vaikeasti löydettävissä.

Reunahuomautukset sekä muut lukijoitten lisäämät merkinnät on jätetty näkyviin kertomaan teoksen matkasta kustantajalta kirjaston kautta Internetiin.

Käyttöohjeet

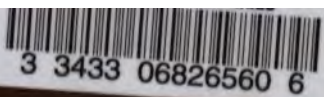
Google on ylpä saadessaan digitoida materiaalia yhteistyössä kirjastojen kanssa, ja tuodessaan vapaasti jaeltavaa materiaalia yleiseen tietoon. Vapaasti jaeltavat teokset kuuluvat yleisölle, ja Google toimii ainoastaan asianhoitajana. Koska työ tulee kalliiksi, Google on kuitenkin ryhtynyt toimenpiteisiin kaupallisen väärinkäytön estämiseksi, esimerkiksi rajoittamalla automaattisten kyselyjen suorittamista.

Käyttäjältä odotetaan:

- Rajoittumista vain yksityiskäyttöön
Googlen teoshaku on tarkoitettu yksityishenkilöille, ja teosten kaupallinen hyödyntäminen on kiellettyä.
- Pidättäytymistä hakujen automatisoinnista
Googlen hakujärjestelmien automatisoitu käyttö on kiellettyä. Jos hakujen tarkoituksena on saada materiaalia koneellisen kielenkääntämisen, optisen tekstintunnistuksen tai muun suuria määriä tekstiä vaativan sovelluksen kehittämiseen, ota yhteyttä Googleen. Google on edelläkävijä julkisesti jaeltavan materiaalin hyödyntämisessä ja voi ehkä auttaa.
- Lähdetietojen säilyttämistä
Jokaiseen tiedostoon sisällytetty Googlen leima toimii muistutuksena projektista, ja auttaa etsimään lisämateriaalia Googlen teoshaun kautta. Älä poista merkintää.
- Varmistavan käytön laillisuuden
Käytinpä teosta mihin tahansa, on muistettava, että käyttäjän on itse varmistettava käytön esteettömyys voimassa olevien säädösten kannalta. Ei pidä olettaa, että kirja on vapaasti jaeltavissa kaikkialla, jos se on sitä Yhdysvalloissa. Se, onko teos tekijänoikeussuojan alainen, riippuu maittain, eikä ole olemassa kattavaa ohjetta siitä, miten yksittäistä teosta voi missäkin tapauksessa käyttää. Ei pidä olettaa, että teoksen oleminen Googlen teoshaussa tarkoittaisi, että sitä voi käsitellä miten tahansa missä tahansa. Tekijänoikeussuojan rikkomukset voivat käydä kalliiksi.

Tietoja Googlen teoshausta

Googlen pyrkimyksenä on maailman tietojen järjestäminen ja niiden tuominen avoimesti kaikkien saataville. Googlen teoshaku tuo maailman kirjat lukijoitten ulottuville samalla kun se auttaa kirjailijoita ja kustantajia löytämään uutta yleisöä. Hakuja tämän teoksen täydestä tekstistä voi tehdä osoitteessa <http://books.google.com/>

3 3433 06826560 6

Scholten

ZIZ

LEERREDENEN.

LEYDEN: BOEKDRUKKERIJ VAN A. W. SYTHOFF.

LEERREDENEN

VAN

J. H. Scholten
van
J. H. SCHOLTEN,

HOOGLEERAAR TE LEYDEN.

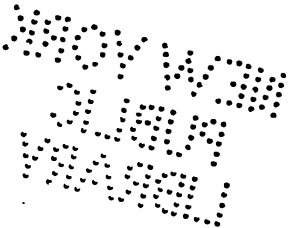
'S HERTOGENBOSCH,
GEBROEDERS MULLER.

1853.

M

287527

AAN

MIJNEN HOOGGESCHATTEN VADER

DEEN

WELEERWAARDEN ZEER GELEERDEN HEER

WESSELIUS SCHOLTEN.

Het strekt mij tot een bijzonder genoeg, hooggeschatte vader! deze leerredenen als een openlijk bewijs van hoogachting en liefde u te mogen aanbieden, in wien ik, gelijk vroeger den leidsman mijner jeugd, zoo thans eenen mij dierbaren vriend mag eeren en liefhebben. Het denkbeeld dezen arbeid aan u te mogen opdragen, heeft veel medegewerkt tot het besluit, om deze leerredenen, oorspronkelijk niet bestemd voor den druk, ook voor wijderen kring, dan voor welchen zij uitgesproken werden, toegankelijk te stellen. Mogt gij er denzelfden geest in erkennen, dien gij met zoo veel vaderlijke zorg getracht hebt bij mij aan te kweeken, en u zoo bij het klimmen uwer jaren de overtuiging geschonken zien, dat ook in dit opzigt uw arbeid in den Heer niet ijdel geweest is.

Het is voor mijn hart eene even groote vreugde als dringende behoefte, u de verzekering te geven,

dat elke schrede op den weg des onderzoeks mij versterkt heeft in het geloof, mij door u van de eerste jeugd af ingeplant, dat de zaligheid in geenen anderen is dan in JESUS CHRISTUS, en dat zijn dierbare naam onder alle bewegingen en beroeringen van onzen tijd op het gebied der wetenschap, mijn licht, mijn troost, mijne kracht gebleven is.

Dat ik geen onderzoek geschroomd heb, weet gij, en dat ik nooit heb kunnen besluiten om in het Christendom als eene zaak enkel van overlevering te berusten, dat werd u in het eerste tijdperk mijner voorbereiding reeds kenbaar door menigen twijfel omtrent hetgeen vroeger in kerk en school voor onbetwistbaar gehouden werd. Doch wat mij ook ontviel, en welke inzichten en gevoelens de liefde tot de waarheid mij gebood vaarwel te zeggen, den Christus heb ik behouden, ja, bij ieder onderzoek zijn goddelijk beeld met nieuwen glans en hooger luister voor mijnen geest zien verrijzen. Daarvoor dank ik den God mijns levens, die mij, ook langs den weg van wetenschappelijk onderzoek, geleerd heeft in mijne mate te zeggen: „ik weet in wien ik geloof.”

Wat mij het Evangelie als eene kracht Gods tot zaligheid doet belijden, en zoo dikwerf de stof van ons onderhoud heeft uitgemaakt, behoef ik voor u niet te ontvouwen. Maar in uwen geest meen ik te handelen, met ook hier te betuigen, dat het Christendom in mijne oogen niet is dat metaphysisch zamenstel van leeringen, dat, uitgedacht door de wijsheid dezer wereld, onder den geheiligden naam van CHRISTUS eeuwen lang als de waarheid werd gehuldigd. Het is mij niets meer, maar ook niets minder dan de openbaring der eenig ware godsdienst, die, in den boezem van al wat mensch heet oorspronkelijk als Gods beeld aanwezig, onder Israël voorbereid en aangekondigd, in JEZUS CHRISTUS ten volle waarheid en werkelijkheid geworden is. JEZUS van Nazareth heeft de godsdienst der menschheid met woord en daad, in leven en sterven, op aarde verwezenlijkt. Daarom is hij voor mij de Christus, de Zoon van God, het beeld van den Onzienlijke, de voleinder en overste leidsman des geloofs. Daarom is mij zijn kruis onze verzoening met God, de grond onzer regtvaardiging, onze eenige roem en troost in leven en in sterven. Daarom erken ik zijnen geest als den Geest der

waarheid, bestemd, om de godsdienst die in hem was de onze te doen worden en haar, door middel zijner kerk, over ongeloof en bijgeloof te doen zegevieren. Neen, zulk eene godsdienst heeft niet noodig om met gezag te heerschen. Zij rekent op de magt der waarheid en heeft haren pleitbezorger in het menschelijk hart, dat in haar zijne hoogste wenschen en behoeften volkomen ziet bevredigd.

Dezelfde zienswijze, vertrouw ik, zal doorstralen ook in de leerredenen, die u hiernevens aangeboden worden. Wat ik na ernstig en veeljarig onderzoek als waarheid leerde kennen, verkondig ik aan de gemeente met vrijmoedigheid. Met PAULUS streef ik er naar, om, zonder mij over den lof of de afkeuring te bekommeren van hen, die in hun oordeel een anderen maatstaf dan de waarheid volgen, mij aangenaam te maken aan de consciëntiën der menschen, overtuigd, dat dikwerf ook nog aan het kinderlijk en eenvoudig gemoed openbaar wordt, wat aan de wijzen en verstandigen, door schoolsche vooroordeelen of verkeerde behoudzucht verblind, verborgen blijft. In hoever het alhier gesprokene en met stichting gehoorde ook elders nuttig zijn zal, en of alzoo de uit-

gave dezer leerredenen door de uitkomst geregvaardigd zal worden, moge de tijd beslissen. Ik voor mij heb gemeend van het verzoek tot uitgave van eenige leerredenen, als van eene gereede aanleiding, gebruik te moeten maken, om de uitkomsten van mijn onderzoek in dezen meer populairen vorm, ook voor niet-godgeleerden toegankelijk te stellen. Wat daaraan gebrekkig is, zoo ten aanzien van vorm als denkbeelden, moge de Heer genadiglijk verschoonen. Evenwel mag ik mijzelf de getuigenis geven, — gij weet het van nabij — van mijne krachten ijverig en zorgvuldig ook aan mijnen kanselarbeid besteed te hebben, hoe men er overigens over oordeelen moge, en gaarne belijd ik, den moed te missen, om zonder behoorlijke voorbereiding tot de gemeente over hare hoogste en dierbaarste belangen te spreken. Mogt mijn arbeid u welgevallig zijn, dan vlei ik mij met de goedkeuring ook van anderen, die ik hoogschat. Valt het mij te beurt, van in de schatting des Heeren, al ware het slechts een enkelen steen te hebben aangebragt tot den bouw van den christelijken tempel, dan zal ik den God mijns levens dankbaar zijn, en te meer de christelijke opvoeding zegenen, die mij door

u geschonken werd. Ontvang daarvoor, gelijk voor alles wat ik gevoel aan u verschuldigd te zijn en waarin ik mij nog verheugen mag, mijnen innigen dank. God spare nog lang uw dierbaar leven, en geve mij het voorrecht, om van uwen nog altijd helderen geest en uwe rijke ondervinding nog vele vruchten te mogen plukken ter mijner eigene ontwikkeling. En wanneer ook voor ons de dag der scheiding komt, dan blijve CHRISTUS de band, die ons eeuwig vereenigt, en gaan wij heen in de vaste hoop, elkander gereinigd en geheiligd weder te vinden in het huis des Vaders, waar CHRISTUS woont en zijne vrienden wacht.

Met die bede in het hart noem ik mij

uwen u liefhebbenden zoon

J. H. SCHOLTEN.

LEYDEN, Maart 1853.

I N H O U D.

I.

GODS WELBEHAGEN IN MENSCHEN.

	Bladz.
Leerrede over Lucas II: 14 ^b	1.

II.

DE MENSCHELIJKE ONTWIKKELING VAN JEZUS.

Leerrede over Lucas II: 52 ^a	27.
---	-----

III.

DE WEDERGEBOORTE.

Leerrede over Johannes III: 1—10.	55.
---	-----

IV.

DE ZEGEPRAAL DER GODSDIENST.

Leerrede over Johannes XIX: 30 ^b	83.
---	-----

XIV

V.

DE CHRISTELIJKE KERK TEGENOVER DE
WERELD.

Leerrede over Johannes XVI: 8—11. . . . . 109. Bladz.

VI.

DE GELIJKENIS VAN HET ZUURDEEG.

Leerrede over Mattheus XIII: 33. . . . . 135.

VII.

HET WEZEN VAN HET CHRISTENDOM.

Leerrede over 1 Corinth. XIII: 13^a. . . . . 163.

VIII.

DE GROND VAN HET GELOOF.

Leerrede over Mattheus XVI: 13—17. . . . . 191.

IX.

HET LAATSTE VERHOOR VAN JEZUS VOOR
PILATUS.

Leerrede over Johannes XIX: 7—11. . . . . 225.

I.

GODS WELBEHAGEN IN MENSCHEN.

LEERREDE OVER LUCAS II: 14b.

1

LUCAS II: 14^b.

In (de) menschen een welbehagen ¹⁾.

Halleluja! Het is feest. — Heugelijke tijding! Een Zaligmaker is ons geboren, CHRISTUS de Heer, in de stad Davids! O woord der vertroosting, dat ons Gods welbehagen van den hemel verkondigt! Gods welbehagen in den mensch! welk eene onuitputtelijke stof der dankbaarste verheerlijking van God in hemel en op aarde! — O zaligste der nachten! De Hemel zelf daalt in verrukking als neder, en in nooit gehoorde zangen weërgalmt in Ephrata's velden de lof des Allerhoogsten. Voorbij zijn de tijden der onwetendheid! Niet langer weërkaatst op Horeb, onder het geratel des donders, de majesteit Gods door den hooge. Afgeligt is de sluijer die het aangezigt Gods voor de wereld bedekte. Voorbij gedreven is de ne-

¹⁾ Gehouden op het Kersfeest.

vel, waarin de liefelijkheid van het wezen Gods was gehuld! Driewerf gelukkig wij, die in het volle licht van den dag ons verheugen! »In menschen een welbehagen!» Zoo zingt de hemel! Engelen juichen, Engelen zijn begeerig om in te zien in het Godsgeheim van de verlossing der menschheid! B. en Z.! zullen wij zwijgen, wij, wie het heil door CHRISTUS verworven zooveel nader aan het hart ligt? O indien wij zwegen, voorwaar, de steenen zouden roepen! — Juicht dan Christenen! Zingt een nieuw lied den Heer; want Hij heeft wonderen gedaan! Loof den Heer, onze ziele! JEZUS CHRISTUS wordt geboren, God in het vleesch geopenbaard! O zalige verborgenheid! Wat oog had het gezien, wat oor gehoord, in wiens hart was het opgeklimmen? Eere zij God in hemel en op aarde! JEZUS CHRISTUS komt, want God heeft een welbehagen in menschen!

In menschen een welbehagen! Ziet, dat zegt wat meer nog, dan wanneer Israëls oude dichter zong: »Barmhartig en genadig is de Heer, langmoedig en groot van goedertierenheid!» *Barmhartig* heet God, omdat het Hem ter harte gaat, dat de mensch door de zonde zichzelf in het verderf stort. *Lief heeft* de Heer den zondaar, in wien Hij, hoe bedorven, zijn eigen maar afgefallen kind blijft aanschouwen. *Genadig* is Hij voor den mensch, wien Hij zijne door de zonde verbeurde gunst niet onthoudt. *Lang-*

moedig noemen wij God, zoolang Hij over den onbekeerlijke zijne straffende hand nog niet opheft. Maar het *welbehagen*, M. H.! waarvan de Engelen zingen, is van dat alles onderscheiden. Een vader kan den ontaarden zoon, in wien op zich-zelfen beschouwd niets meer is dat hem aantrekt, enkel uit vaderlijk gevoel nog heminnen, zich over hem ontfermen. Een DAVID kan aan een ontaarden ABSALOM het gepleegde misdrijf vergeven, met vaderlijke langmoedigheid hem sparen, weenen over zijnen dood, ja wenschen, in zijne plaats gestorven te zijn; maar een *welbehagen*, neen, gij gevoelt het, dit kon het vaderhart niet hebben in het ontaarde kind, dat hem naar de kroon en naar het leven gestaan had. De beleedigde vorst kan genade bewijzen, vrijspraak schenken ook aan den nietswaardigsten booswicht, maar ver is het er van af, dat hij daarom in den zoodanige ook een *welbehagen* zou hebben. Dat zegt oneindig meer. *Welbehagen* is het woord, waarmede wij onze *ingenamenheid* uitdrukken met hetgeen wij beminnen. Dit alleen is de ware beteekenis van het woord, niet slechts in onze taal, maar, wat hier alles afdoet, ook in de taal en het spraakgebruik der H. Schrift. SAULUS, lezen wij, had een *welbehagen* in den dood van STEPHANUS ¹⁾, dat is, hij was met die schanddaad inge-

¹⁾ Hand. IX: 1.

nomen. Sommigen, schrijft de apostel aan de gemeente te Philippi, prediken CHRISTUS uit nijd en twist, maar sommigen ook uit *welbehagen* ¹⁾, omdat het hun grootste vreugd is, omdat zij met hart en ziel met CHRISTUS ingenomen zijn. Ook de profeten roemden in vroeger dagen het welbehagen des Heeren in zijn volk, en vergeleken het met het welbehagen van een bruidegom in zijne bruid. »Tot u,» spreekt de profeet tot Jeruzalem, 't welk hij, in eene blijde toekomst, door waarheid en gerechtigheid weêr ziet bloeijen: »tot u zal niet meer gezegd worden: de verlatene, en tot uw land niet meer, het verwoeste; uw naam zal wezen: *Mijn welbehagen is in haar*; want, gelijk een jongeling eene maagd trouwt en gelijk een bruidegom in zijne bruid zich verlustigt, zoo zal uw God zich verlustigen in u ²⁾." Dat was het welbehagen des Heeren in zijn volk. Kan het nog duidelijker blijken, dan juist door deze vergelijking, dat het woord *welbehagen* in beteekenis verschilt van hetgeen in de Schrift door *genade*, *barmhartigheid* en *langmoedigheid* te kennen wordt gegeven? Geene genade, geene barmhartigheid bewijst de bruidegom aan zijne bruid: neen, hij heeft in haar een *wel-*

¹⁾ Phil. I: 15. De gewone vertaling heeft hier minder juist *goedwiligheid*.

²⁾ Jes. LXII: 4, 5.

behagen, hij is *ingenomen* met haar. Zoo, zegt de profeet, had God een *welbehagen* in zijn volk. God was er mede *ingenomen*! Wilt gij de volle kracht dier uitdrukking gevoelen, hoort dan, hoe de stemme Gods van den hemel omtrent den heiligste der menschenkinderen verklaarde: »deze is mijn Zoon, mijn geliefde, in welken Ik mijn *welbehagen* heb." Hier was het geene barmhartigheid, geene genade, die Gods Zoon niet behoefde. Hier was het ook niet enkel liefde, neen, hier verneemt gij de taal der hoogste *ingenomenheid*. Hetzelfde vindt gij ook in onzen tekst. Zoo waarachtig het is, dat de mensch door zijnen val de liefde Gods verbeurd heeft, en dat wij in onzen diep bedorven toestand, zonder Gods genade, verloren zouden gaan, zoo zeker is het tevens, dat de Eeuwige zijn *welbehagen* heeft in de menschheid, in welke Hij, ook ondanks haren diepen val, de nog niet gansch verstorvene trekken van zijn eigen beeld blijft erkennen, wat meer is, in welke, als door CHRISTUS verlost, en naar zijn beeld herschapeu, God reeds het voorwerp bemint, hetwelk Hij als zijn eigen maaksel met de hoogste *ingenomenheid* kan beschouwen.

Meent niet, M. H.! dat deze verklaring van der Engelen woord tot eigenwaan of overdrevene verheffing onzer eigene grootheid zou leiden! Meent niet, dat als wij hier gewag maken van menschelijke waarde, wij

dan Gods liefde jegens ons zouden gronden op eigene verdienstelijkheid. Verre van daar! Hetgeen wij door de zonde niet zijn, dat is onze schuld, die alleen Gods voorkomende genade kan bedekken; en wat wij, niettegenstaande onzen val, zijn gebleven en wat ons tot voorwerpen verheft van het welbehagen des Heeren, neen, het is niet uit ons, het is Gods gave, oorspronkelijk in ons gelegd, door de zonde onderdrukt, maar bestemd, om, door CHRISTUS hersteld, eens met nieuwen luister en glans weêr te schitteren. Neen, de leer van Gods welbehagen in menschen is niet in strijd met het Evangelie der genade! Wij roemen niet in ons zelve, of in eigene verdiensten, als God verklaart, dat Hij in ons zijn eigen werk blijft eeren. Maar te roemen in God, niet te miskennen wat wij door zijne genade, ook ondanks onzen diepen val, zijn gebleven, en, door CHRISTUS hersteld, kunnen worden, dat willen wij, dat moeten wij, daartoe stemt ons dit feest en verkondigt ons op zoo hoogen toon het welbehagen Gods van den hemel. B. en Z.! Ja, wij zijn diep gevallen, diep ontaard van onze heerlijke bestemming; bevlekt door duizend zonden staan wij daar voor den regterstoel van den heiligen God! Maar, dank zij Gods genade, hoe ook bedorven, hoever afgedwaald, hoezeer ook in ons zelve der liefde van onzen God onwaardig, nog hebben

wij niet alles verloren. Nog sieren onze ziel de trekken, waaraan de Heilige zijn eigen beeld kan erkennen. Een welbehagen in menschen! Welk een verheven woord! Nog is dan de mensch, naar zijnen goddelijken aanleg en zijne bestemming, om, van de zonde verlost, den beelde van Gods Zoon gelijkvormig te worden, het voorwerp van de hoogste ingenomenheid, van het welbehagen Gods! Loof, loof den Heer, onze ziele! In menschen een welbehagen! Eere zij God en lof in hemel en op aarde!

Gods welbehagen in menschen! Ziedaar het onderwerp van Engelenzang en Engelenblijdschap bij de geboorte van JEZUS. B. en Z.! zouden ook wij bij de herinnering dier heerlijke gebeurtenis niet roemen van het welbehagen des Heeren? Eere zij God in de hoogste hemelen, maar lof ook op de aarde! De geboorte van JEZUS CHRISTUS is toch eene gebeurtenis, die het welbehagen van God in menschen onderstelt, verklaart en voor de toekomst waarborgt, en alzoo eene waardige stof onzer christelijke feestviering uitmaakt. De Heer zegene onze overdenking, ten prijze zijns heiligen naams!
AMEN.

Een welbehagen in menschen! Hoe? zegt gij, God ingenomen met een menschelijk geslacht, dat Hem vergeten en, door de zonde verbasterd, zijne heilige

wet geschonden had! Het is zoo, M. H.! En toch, de geboorte van JEZUS CHRISTUS gebiedt ons, in de menschelijke natuur iets te onderstellen, waardoor het Gode mogelijk was, zijn gevallen kind nog met ingenomenheid te beschouwen! En dat *iets* Gel.! dat is des menschen aanleg voor het heilige en goede, door de zonde nog niet geheel vernietigd. Ware toch onze oorspronkelijke aanleg zoo geheel door de zonde, niet slechts onderdrukt, maar vernietigd, ware er niets meer in den mensch, geen enkele trek meer overig van het goddelijke beeld, waarnaar hij geschapen werd, hadde hij niets meer overgehouden, waardoor hij de belangstelling, de liefde en het welbehagen van zijnen God nog kon trekken, Toeh.! dan ware hiermede de verlossing van ons geslacht onmogelijk geworden, en de komst van JEZUS CHRISTUS op de wereld zou vruchteloos geweest zijn. Die komst verzekert en bewijst ons, de gevallen mensch was nog vatbaar, om, door hoogere kracht onderschraagd, verlost te worden van de zonde, en tot de hoogste gelijkvormigheid aan God te kunnen opklimmen. Dit is het, wat de komst van JEZUS gebiedt te onderstellen, dit was het, wat den mensch, ook in den staat der diepste verbastering, nog tot een voorwerp kon maken van Gods welbehagen. Die oorspronkelijke aanleg voor al wat edel en groot is, die goddelijke kiem, neen, zij was

niet verstorven! Hoezeer ook onder de overheerschende magt der zonde als begraven, zij bleef niet verborgen voor het alziend en doordringend oog van den Schepper. Wie ook van de wijzen der aarde, bij de beschouwing van het algemeene en steeds toenemende zedenbederf, het geloof aan mensche-lijke waarde mogt opgegeven hebben, God niet al-
zoo. Wat menschen niet zagen, God zag de moge-lijkheid om het menschelijk geslacht te verlossen, en uit de ellende, waarin het zich door de zonde gestort had, op te heffen tot de heerlijke vrijheid zijner kinderen. God deed den Zoon zijner liefde geboren worden; maar God wist ook, dat er nog harten waren, geschikt en vatbaar om aan dien Heilige zich aan te sluiten met opregte liefde en geloof, vatbaar, om door hem en zijne zalige gemeenschap zijnen god-
delijke beelde gelijkvormig te worden. Voor God was ze niet verborgen elke vonk der deugd en der liefde, die, hoe ook onder de asch bedolven, toch smeulde en eens angeblazen door zijnen Geest, tot eene vlam kon worden, die het gansche hart van het heiligste liefde-
vuur voor al wat edel en goddelijk was zou doen branden. Dat trok het welbehagen van den Heer. God zag van uit den hemel de diepe verdorvenheid en de ellende van het menschelijk geslacht, buiten staat om zich zelf te redden, maar God zag ook in het diepste der mensche-lijke natuur, hoeveel goeds en

groots er nog van zijn verloren kind was te maken. Nog verlustigde zijn Geest zich in tallooze overblijfselen van goddelijke verwantschap in den boezem van het menschelijk geslacht. B. en Z.! slaat het oog in de geschiedenis der menschheid! Ja waarlijk, er was, ook bij het diepste bederf der zonde, nog eene kiem van goddelijke heerlijkheid onder het menschedom gebleven; hier sluimerend, als bij een NICODEMUS, dáár ontkiemend als bij een ZACCHAEUS EN NATHANAËL, elders op het punt van uit te botten, als bij eene MARIA EN JOHANNES, wat meer is, zelfs bij een heidenschen CORNELIUS; nergens zóó verstikt, of zelfs het gemoed van een HERODES EN FELIX is nog vatbaar en voor de stem der waarheid niet gansch en al gesloten. Neen, een menschedom, begaafd met zulk een aanleg, zóó vatbaar nog voor de hoogste ontwikkeling en volmaking, het mogt geen prooi worden van het alles overheerschende geweld der zonde! Dat menschedom had, hoe bedorven en verkeerd ook, nog te groote waarde in de oogen van God, dan dat het verloren zoude gaan; wat zeg ik, het stond nog zóó hoog aangeschreven bij God, dat Hij er zijn eeniggeboren Zoon niet voor spaarde. O sterfeling gevoel uw waarde! Misken niet, ook bij het diepst en ootmoedigst gevoel uwer schuld, het oorspronkelijke werk uws Gods, te groot en te mag-

tig, om door de zonde vernietigd te worden! Loof! loof den Heer onze ziele! In menschen een welbehagen! Eere zij God in den hemel en lof ook op de aarde!

Blijft gij nog twifelen? Vraagt gij: hoe kan de mensch, de zondaar, die Gods heilige wetten vertreedt, nog het voorwerp zijn van de ingenomenheid, of het welbehagen Gods? Toeh.! Twee dingen behooren wij hier wel te onderscheiden: *de menschen* en *den mensch*. Wij menschen belijden het ootmoedig, wij zijn als zondaars verwerpelijk voor God, en alleen door Gods genade te redden. De menschen, zoo als zij zijn, zijn verwerpelijk, maar de menschelijke natuur, de mensch, als zoodanig, blijft het voorwerp van Gods welbehagen. Om onze zonden kinderen des toorns, maar wegens het beeld van God, waarnaar wij zijn geschapen, voorwerpen van Gods welbehagen! Daarom spreekt de tekst ook niet van Gods welbehagen in *de menschen*, gelijk de onzen vertolkt hebben, maar zongen de Engelen van het welbehagen *in menschen*. In *menschen* een welbehagen, d. i. in het geslacht, in de menschelijke natuur, als zoodanig. Verlangt gij het bewijs? Wilt gij het welbehagen van God in menschen, 't welk ons de geboorte van Gods Zoon reeds onderstellen deed, op het uitnemendst zien verklaard?

B. en Z.! wenden wij dan de oogen van ons zelve af, en vestigen wij den blik op hem, aan wiens komst op de wereld ons dit heugelijke feest doet gedenken! JEZUS CHRISTUS wordt geboren. Het Woord wordt vleesch, de Zoon van God onze broeder, om in de hoogste reinheid en heiligheid der ware menschelijke natuur het voorwerp te zijn van onzen roem en 's Vaders welbehagen! JEZUS CHRISTUS, Gods Eeniggeborene, een mensch! Wie deinst hier niet eerbiedig terug bij het aanschouwen van hem, die mensch was, maar in de heerlijkste en innigste eenheid met God; die mensch was, boven al wat mensch heet verheven? Hier leefde reeds in kinderlijken leeftijd de volkomene bewustheid eener betrekking tot God, die hem boven al wat mensch heet verheft. »Wist gij het niet,» zoo sprak hij, »dat ik zijn moest in de dingen mijns Vaders?» Hier zag de wereld eene ontwikkeling, die met onafgebroken gang den hoogsten trap van menschelijke volkomenheid bereikte. Noemt mij den edele van ons geslacht, die niet, in het gevoel van eigene schuld en onvolmaaktheid, voor God erkent: »wij struikelen dagelijks in velen!» Maar JEZUS niet alzoo. Hier heet het: »die geene zonde heeft gekend.» Gansch eenig staat hij daar in de geschiedrollen der menschheid als de eenige volmaakte, die, toegerust met de strengste denkbeelden van deugd en zede-

lijkheid, alle kinderen van ADAM bestempelt met den naam van zondaars, maar zelf aan zijne haters vraagt: »wie uwer is er, die mij van zonde overtuigt?» Wat nooit de menschheid aanschouwd had, hier zag zij den held, die, onbezweken in den hevigsten kamp met de zonde, de wereld verlaat en voor de eerste maal, in het gezigt van een kruis, het nooit uitgesprokene triomfwoord doet hooren: »ik heb de wereld overwonnen!» B. en Z., hoe groot en verheven! En toch, er staat ook van hem geschreven, dat hij mensch geweest is, als wij heeft moeten toenemen in wijsheid en verstand, als wij verzocht is geweest in alles, gehoorzaamheid in de oefenschool des lijdens geleerd en den goeden strijd met menschelijke wapens, door het gebed en het geloof in God, gestreden heeft. Hier woonde een hart, dat voor het eerst, niet enkel voor een vriend, noch voor het vaderland, maar met de reinste broedermin voor de gansche menschheid geklopt heeft; hier een verstand, dat het groote Godsplan ter verbroedering van geheel het menschelijk geslacht onder éenen God, door éenen Geest, tot ééne bestemming, voor het eerst doorzag, tot het zijne gemaakt en volbragt heeft! Groote JESUS! zeggen wij; waar zag men, gelijk hier, de volmaaktste overeenstemming van alle krachten en vermogens der menschelijke ziel; waardigheid en gestrengheid, maar gepaard met toegiefelijke zachtheid; eene liefde, sterker

dan de dood, maar ook zóó zonder eenige zwakheid; een moed, die voor het dreigendste gevaar niet terugdeinst, maar zóó gepaard met eene kalmte van ziel, die aan allen overmoed, aan alle overmatige geestdrift en opgewondenheid vreemd is; waar grooter haat tegen de zonde, maar zóó gepaard met de innigste belangstelling in het heil van den zondaar? Voor allen alles; de vriend der kinderen, de wellust van het volk, de vraagbaak van het mannelijk verstand, en toch zoo onweêrstaanbaar werkend ook op het vrouwelijk gemoed! B. en Z.! hier zien wij, wat mensch te zijn beteekent. Hier wordt het menschenlijke goddelijk, en vertoont zich het goddelijke in volmaakte menschenlijke reinheid. Gods Zoon woont onder ons en geeft den adel van ons geslacht in de hoogste volmaaktheid te aanschouwen. Toeh.! wat dunkt u? Was zijne geboorte ook eene stof voor Engelen, om te zingen van Gods ingenomenheid met den mensch, met een geslacht, dat eens in hem, die daar in Bethlehems kribbe lag, zijnen hoogsten top van ontwikkeling bereiken zou, als het volmaakte beeld van den Onzienlijke op aarde? Zou God geen welbehagen hebben in een menschen- dom, uit welks midden JEZUS CHRISTUS, de roem van ons geslacht werd geboren; geen welbehagen in menschen, wie JEZUS CHRISTUS zich niet geschaamd heeft zijne broeders te noemen? Hier zag de God-

heid in de menschelijke natuur hare eigene beelden afgedrukt; hier minde Zij zich zelve; hier vond Zij zich zelve als terug. Zoo immer, hier was de ingenomenheid van God met ons geslacht gegrond in de gelijkvormigheid van den mensch met den Schepper. O sterveling, gevoel uw waardel JEZUS CHRISTUS de heilige is mensch geweest. Gods Zoon was onze broeder; hier ziet gij, wat hoogte de menschelijke natuur bereikt heeft; maar hier dan ook het raadsel opgelost en verklaard: »in menschen een welbehagen!»

Zóó M. H., zóó zongen Gods Engelen bij de geboorte van JEZUS. Gods welbehagen in menschen zagen zij hier bewezen; wat meer is, zij zagen het hier ook gewaarborgd voor de toekomst. Vraagt gij, hoe? Denkt dan slechts aan het hooge doel der verschijning van Gods Zoon in de wereld. Zijn naam was JEZUS; want, staat er, »hij zou zijn volk zalig maken van hunne zonden 1).» »Deze,» zoo sprak de man die hem zijnen weg bereidde, »deze zal u doopen met den H. Geest en met vuur 2).» Dat was de hooge taak, waartoe hij zelf door den Vader zich bestemd wist en geroepen gevoelde. Gods heilige wet, nog zoo onvolkomen gekend onder het

1) Matth. I: 21.

2) Matth. III: 11.

Oude Verbond, te vervullen, zóó dat er geen titel of jota van te niet werd gedaan; zondaars te roepen tot bekeering, en door zijn Geest als wedergeboren te doen worden tot een hooger en heilig zieleleven; dat was de taak hem voorgesteld! Zijn doel was het derhalve een Gode welgevallig menschedom te vormen, welbehagelijk in de oogen van God, niet slechts om den aanleg waarmede het oorspronkelijk begaafd is, maar een menschedom, rijk als hij in deugden en volkomenheid, waarvan het ook eens in nadruk zou mogen gelden: zie hier mijne geliefde zonen en dochteren, in welke Ik mijn welbehagen heb! Voor dat doel leefde hij; om dat doel te bereiken ging hij het land door goedgeoede, en stierf hij den dood der verzoening aan het kruis, opdat hij ons zou reinigen van alle ongerechtigheid, en zich een volk ten eigendom verwerven, ijverig in goede werken ¹⁾. Verheven doel, M. H.! maar ook een doel welks bereiking door *jesus* ten volle is gewaarborgd. Hij was de wijnstok, door den Vader geplant, om elke rank, die er mee zou vereenigd worden, nieuwen bloei en krachten te schenken. Al wat er na hem op aarde Gode welbehagelijk leefde, heeft er den dank en de eere van toegebracht aan dien grooten geneesmeester

¹⁾ Tit. III: 14.

en redder van het menschelijk geslacht. Wat ware er van ons geslacht geworden zonder hem? Denkt hem weg uit de geschiedenis der menschheid, en door de zonde dreigde ook de laatste vonk van goddelijk leven weldra uitgebluscht, en de laatste trekken van het beeld des Scheppers uitgewischt te worden. Dan ware de menschheid in den mensch verstorven, en het welbehagen van God had opgehouden te bestaan. Maar dat heeft God verhoed. JEZUS CHRIS-
TUS verschijnt, en een nieuwe, goddelijke geest, die van hem uitgaat, wordt van nu af onder het menschdom gewekt, een geest, die als een zuurdeeg het gansche menschelijke geslacht doordringt, een geest, die, aan het vuur gelijk, onze zielen reinigt van alle bederf der zonde. JEZUS CHRIS-
TUS komt, en het welbehagen van God in menschen is voor altijd gewaarborgd. JEZUS CHRISTUS is en blijft het zout der aarde, om het menschelijk geslacht tegen bederf te behoeden. Al wie aan hem zich overgeeft met oprégt geloof en vertrouwen, het kan niet anders, of hij zal voortbrengen vruchten der dankbaarheid, en toenemen in reinheid en volmaking. Hier vloeit de bron van levend water. Hier is het brandpunt, vanwaar al wat liefelijk is en welluidt, en zoo daar eenige deugd is, uitgaat; hier eindelijk de grond en de hoeksteen dier gemeente, die eens daar boven, in heilig bruidsgewaad

getooid, voor God zal prijken zonder rimpel of vlek! O sterveling, gevoel uw waarde! Hoe diep gezonken en vernederd door de zonde, erken wat gij door JEZUS CHRISTUS reeds bij aanvang zijt, en door hem nog kunt worden, en herhaal dan nogmaals het loflied der Engelen: »in menschen een welbehagen!»

B. en Z.! In menschen een welbehagen! Laat ons dan feestvieren met opgerigten hoofde; want God heeft een welbehagen in ons! De Hoogverhevene heeft een welbehagen in den zoon des stof! Zielverheffende gedachte! B. en Z.! waar God ons geslacht zoo hoog gewaardeerd heeft, zien wij daar toe, dat wij ons zelve niet verachten. Niet dat wij hier elkander den hoogmoed zouden prediken! Neen, M. H.! dat zou op eenen feestdag, als dezen, waarop wij gedenken, hoe met den eenigen CHRIS-
TUS al ons geluk voor de eeuwigheid staat of valt, eene tastbare ongerijmdheid zijn! Maar roem er op dragen, dat wij mensch zijn, te fier zijn, dan dat wij door slaven der zonde te wezen, onze waarde als mensch verlagen zouden, ziedaar, waaruit voor het oog van hemel en aarde blijken moet, dat wij prijs stellen op de hand der broederschap, door Gods Zoon ons geboden. B. en Z.! wij die van Gods geslacht zijn, die het beeld van den Allerehoogste dragen, wij, die vleesch en bloed met JEZUS

CHRISTUS deelachtig en bestemd zijn om met hem te heerschen op zijn troon, zouden wij ons zelve wegwerpen en tot de verachtelijkste slavernij der zonde ons verlagen; wij, vergetende, dat wij een weinig minder dan de Engelen gemaakt zijn, tot het peil afdalen van het redeloos gedierte! Gevoel, o mensch, den adel van uw geslacht! God heeft een welbehagen in menschen. Draag er dan roem op, dat ook gij den naam van mensch voert! Dat moogt gij, en dat moet gij. Dat zal het borstwapen zijn tegen de pijlen der zonde. Gevoel het, uw hart is te groot voor de aarde en te kostelijk in de oogen van God, dan dat gij bij eene vergankelijke, bedriegelijke wereld uwen troost zoudt gaan zoeken! Toeh.! wanneer wij ons zelve zoo gedurig tot een speelbal van de wereld verlagen, niet doen wat onze inwendige mensch ons gebiedt, maar onophoudelijk ons laten slingeren, of overheerschen door de begeerlijkheden der wereld, is dat overeenkomstig de achting, die wij ons zelve zijn verschuldigd? Is het niet schandelijk, eene ziel, voor de hoogste volmaking bestemd, en begaafd met een aanleg, die haar verheft tot het voorwerp van het welbehagen des Heeren, aan de heerschappij van God te ontweldigen en tot eene prooi der zonde te stellen? Is het niet schandelijk, vermogens en krachten, voor een hemelschen werkkring bestemd, ongebruikt te laten,

ja te ondermijnen in de dienst der zonde? Is het niet schandelijk, talenten, die, op woeker gezet, dertig-, zestig-, ja honderdvoudige vrucht voor de toekomst beloven, in den grond te begraven? Menschzoon! hoor! hoor! op dezen dag uit Engelenmond de hooge waarde van den mensch u verkondigen! God heeft in menschen welbehagen! Welk eene eer, om mensch te heeten! Juicht feestgenooten, dat zij ook onze roem! Gedraagt u dien naam waardig! De mensch toch, naar het beeld van God geschapen, het voorwerp van des Heeren welbehagen, zou hij een slaaf zijn van de zonde?

Neen, niet alzoo. En dat te minder, naarmate wij in JEZUS CHRISTUS den adel van ons geslacht in het heerlijkste licht geplaatst en tot den hoogsten top van volmaaktheid opgevoerd zien. Of kunnen wij dien heilige aanschouwen, die den roem der menschheid voor het oog van hemel en aarde op het luisterrijkst ten toon heeft gespreid, zonder aangevuurd te worden en beziel met den heiligsten ijver om zijnen beelde gelijkvormig te zijn? Zou dan de zonde ons nog bekoren, waar in hem de adel der deugd in al zijne bekoorlijkheid ons in de oogen schittert? Merkt het op, M. H.! Hier blonk geen Engelendeugd, geen Engelengehoorzaamheid, voor onzen stand niet berekend; een der broederen was het, die hier in den strijd ons voorging, die met leeuwenmoed streed en met

reem overwon. Zullen wij dat zien, en geen hooger geest in ons voelen werken, niet met hooger aandrifft ons bezield gevoelen, om mensch te wezen zoo als hij mensch was? Wanneer wij hem de overwinning zien behalen over wereld en zonde, in hem de menschheid verheven zien tot het voorwerp van der Engelen hulde en 's Vaders welbehagen, waar, waar kan dan het hart zijn, zoo laag gestemd, dat zich dan ook niet uit het stof der aarde zou opheffen tot de woonplaats des Eeuwigen? — Een der broederen verwon; zouden wij niet strijden? Een der broederen had lief tot in den dood; zouden wij slechts voor ons zelve leven? Een der broederen verdroeg het kruis en verachtte de schande; zouden wij morren en een beter lot van de Voorzienigheid eischen dan hij? Voor een der broederen was het zijne spijs, Gods wil te betrachten; zouden wij Gods heilige wet met voeten treden? Een der broederen van ons geslacht ging ons voor en voer op naar den Vader, verheven aan de regterhand der majesteit van God; zouden wij leven, als of met den dood ons gansche bestaan was vernietigd? Sterveling! verhef u uit het stof! Die hoogverhevene, die heilige was mensch. B. en Z.! o valt neêr in aanbidding, gevoelt hij JESUS kribbe den adel van uw geslacht, en staat dan op uit uwe zonden en leert mensch te wezen zoo als JESUS mensch was!

Of wanhoopt gij misschien, om ook eens dat heerlijke beeld van menschelijke volkomenheid in u verwezenlijkt te zien? Vreest gij welligt, reeds al te zeer door het gif der zonde verontreinigd te zijn, dan dat het u mogelijk zou wezen, om, uwe kracht beproevende, uit den lagen staat der zonde u te verheffen tot de heerlijke vrijheid der kinderen van God? B. en Z.! die door zulke gedachten gekweld wordt, hoort gij dan te vergeefs het welbehagen Gods uit den hooge weërgalmen? Bedorven, diep bedorven, ja, wij erkennen het, dat zijn wij door de zonde; maar, God zij geloofd, zoover is onze aanleg niet vernietigd, of de mogelijkheid bestaat, om aan de hand van onzen Oversten Leidsman nog eenmaal onze heerlijke bestemming te bereiken. Ach, zoo er niets meer in ons ware, geen aanleg noch vatbaarheid meer, waarop CHRISTUS de heiligende kracht van zijnen Geest kon beproeven, Toeh.! geen wonder der almagt ware dan in staat in die verdorde doodsbeenderen het leven te brengen! Ent vrij een dooden, gansch verstorven tak op den bloeiendsten stam; hij zal geene vruchten dragen, noch levend worden in der eeuwigheid! Neen, neen, M. H.! waar God niet wanhoopt, laat ons daar ook niet wanhopen! Waar JEZUSCHRISTUS het geloof aan onze teregtbrenging en vorming voor den hemel tot aan den laatsten stond zijns levens heeft volgehouden, ja, te midden van het

boos geslacht, waaronder hij leefde, nog voortging te gelooven aan menschelijke deugd, houden ook wij daar moed! Waar is het, onwedersprekelijk waar, zonder CHRISTUS niets; maar, omgekeerd ook, alles met hem die ons kracht geeft. Zonder CHRISTUS, onderliggende in den strijd met de wereld, maar met hem, meer dan overwinnaars. Zonder CHRISTUS, kinderen des toorns, maar met hem, voorwerpen van het immer toenemende en innige welbehagen van God! Heerlijk Evangelie! O, sluiten we ons dan aan hem aan met de vurigste liefde en met een ongeveinsd geloof! In hem gezocht wat de wereld ons ontzegt. Geen rank, die bloeijen kan van den wijnstok gescheiden. Dat zoo ook onze zielen meer en meer vereenigd worden met hem, die ons Hoofd is! Dan zal er van dien hemelschen wijnstok gestadig nieuwe levenskracht ook in ons worden overgebracht. Gebeurt dat niet terstond, moeten wij, helaas! den afstand betreuren, waarop de zonde ons nog steeds verwijderd houdt van onzen grooten Meester: ware Christenen! die JEZUS in het hart draagt, houdt moed! Niet dat wij het reeds verkregen hebben, maar toch, wij jagen naar het wit om het eens te bereiken. Niet op eenmaal doordringt de zuurdeessem het meel, niet op eenmaal wast het mosterdzaadje op tot een boom. Ziet, de groote rivierstroom, die landen en volken vaneenscheidt, is ook in zijnen oorsprong slechts

eene onmerkbare beek, die het oog des wandelaars ontgaat. Zóó is het in de natuur, zóó in het rijk der geesten. Ook hier ontstaat de volmaaktheid niet op eenmaal, maar het is opwassen in christus, opgebouwd worden in het geloof en de liefde, van gedaante veranderd worden, van heerlijkheid tot heerlijkheid! Geloof dat, ondervindt dat, troost er uwe zielen mede, ook bij het uitzigt op uw jongst vaarwel aan de wereld! Eene eeuwigheid ligt voor u. Christenen! in wier boezem door den H. Geest de bewustheid leeft, dat gij in hem zijt kinderen des welbehagens! Wel uwer! Eere zij God in den hemel en lof op aarde! Eens breekt de dag aan, waarop ook gij, tot de feestvierende scharen der verlostten verzameld, uwe stem zult paren met het feestgezang van Gods heilige Engelen! O dag van zaligheid en vreugd! Dan klinkt nog eens door de gewelven des hemels, maar heiliger en schooner voor Gods troon, het feestlied der zaligen: »Eere zij God in de hoogste hemelen, in menschen een welbehagen!»
AMEN!

II.

DE MENSCHELIJKE ONTWIKKELING
VAN JEZUS.

LEERREDE OVER LUCAS II: 52^a.

LUCAS II: 52.

Jezus nam toe in wijsheid.

Er is wel niets belangrijker M. H. l in de geschiedenis der groote mannen van ons geslacht, dan het onderzoek naar hunne eerste ontwikkeling, gedurende het tijdperk hunner kindschheid en jongelingsjaren. Wat wij in den man op de hoogte zijner volle ontwikkeling aanschouwen, was in het kind als aanleg aanwezig, en de bloesem der jongelingsjaren beloofde reeds de rijpe vrucht, die de maatschappij mogt plukken van de volle kracht des mannelijken leeftijds. Hoe vele vragen, met betrekking tot het menschelijk leven, worden langs dien weg niet opgelost; wat schoone beschouwing opent niet de geschiedenis der menscheid, waar onze aandacht niet enkel zich bepaalt bij de uitwendige verschijnselen des levens, maar

ieder verschijnsel in verband brengt met het verborgen raderwerk van 'smenschen inwendig wezen en zijne trapswijze voortgaande ontwikkeling! Wij kennen hem M. H.! die onder allen, die de aarde betraden, groot geweest is, groot bij uitnemendheid, omdat zijn naam was „licht der wereld,” en de taak, door hem volbragt, de verlossing van het menschelijk geslacht. Dertig jaren is hij oud, en hij treedt op als de groote hervormer, wien alle volgende eeuwen gehuldigd hebben als den Koning der waarheid, en wiens licht het licht van alle tijden en geslachten tot duisternis gemaakt heeft. Wat krachtige ontwikkeling moet aan zulk een leven niet zijn voorafgegaan! Wat hooge waarde moet niet iedere bijzonderheid hebben uit dat tijdperk van voorbereiding, dat zoo uitnemende uitkomsten heeft opgeleverd voor geheel het menschelijk geslacht! Ja, Jezus in zijne grootheid, ook als kind en jongeling, te kennen, is christelijke behoefte. Ach, zegt gij, dat wij er slechts meer van wisten, en de getrouwe pen der geschiedenis slechts meer, ook met betrekking tot dit gewichtig onderwerp, voor de nakomelingschap bewaard had! Laat ons billijk zijn M. H.! De geschiedenis, het is zoo, gaf hier weinig, maar zij gaf wat zij kon. De geschiedenis van het inwendig leven en van de vroegere

ontwikkeling des Heeren lag niet dan voor een klein gedeelte onder het bereik van het onderzoek, dat LUCAS, of iemand der tijdgenooten, in het werk kon stellen. Wat sterveling had ooit een blik geworpen in de geheimen van dat onvergelykelyk groote hart, dat in JEZUS klopte? Hier kon geen beminde JOHANNES, zelfs geene MARIA, den geschiedschryver tot eene volledige bron van kennis verstreken. De eenige, die hier zou hebben kunnen getuigen, was JEZUS zelf; maar eene levensgeschiedenis van zich zelve te schrijven lag niet in het plan van hem, die gekomen was om te schrijven niet met inkt of op tafelen van steen, maar met den Geest Gods in de harten der menschen. Verwonderen wij ons daarom niet, dat van het dertigjarige, verborgene leven van JEZUS, vóór hij als leeraar optrad, zoo weinig ter kennis van het nageslacht gebragt is. LUCAS heeft ons gegeven wat hij konde; en zijne spaarzaamheid levert een waarborg te meer voor de geloofwaardigheid van zijn berigt. Ware het hem te doen geweest, om het hoofd van zijnen held met eene stralenkroon te sieren, hij zou, zooals in de onechte evangeliën geschied is, JEZUS reeds als kind met eene onnatuurlijke wetenschap zijner hemelsche afkomst, of met het vermogen om wonderen te verrigten, hebben voorgesteld. LUCAS gaf wat hij konde, en dankbaar voor hetgeen hij gaf, willen wij winst doen met de overdenking van het

korte woord, waarin de geheele ontwikkelingsgeschiedenis van JEZUS zamengevat wordt: „*Jezus nam toe in wijsheid.*” Ik wensch die getuigenis te beschouwen als vereerend voor Jezus; als gewigtig voor het Christendom; als heilzaam voor eigen ontwikkeling en leven.

Ik noemde de getuigenis in onzen tekst vereerend voor Jezus. Dit zal ons blijken, wanneer wij ten aanzien der wijsheid, in welke JEZUS toenam, onderzoeken: waarin zij bestond; hoe zij verkregen werd; uit welke bron zij vloeide.

Jezus nam toe in wijsheid. In wijsheid, lezen wij, en gij vraagt: waarin bestond die wijsheid. Wat moeten wij ons, bij het uitspreken van dit woord, voorstellen? Men heeft hier veelal enkel formelijk aan JEZUS verstandelijke ontwikkeling gedacht. JEZUS nam toe, niet slechts in grootte naar het ligchaam, maar ook in wijsheid naar de ziel, wat de ontwikkeling en het gebruik betreft van zijn redelijk vermogen. Maar deze verklaring, hoe goed op zich zelve, schijnt ons te onbestemd. Wijsheid in den stijl des Bijbels is niet slechts wat wij gewoon zijn verstand te noemen, of ook wel het vermogen om een uitnemend doel langs den besten weg en met de geschiktste midde-

len te bereiken. Wijsheid sluit, in den stijl der gewijde schriften, ook het begrip in van hetgeen wij gewoon zijn kennis der waarheid of wetenschap te noemen. Zoo hooren wij later de Schriftgeleerden te Nazareth, opgetogen over het onderwijs van den Heer, de vraag uiten: »vanwaar komt dezen die wijsheid 1),” d. i. die kennis der waarheid, die wetenschap van goddelijke dingen? In dienzelfden zin is JEZUS ons, volgens den Apostel PAULUS, wijsheid van God geworden 2), d. i. tot eene bron van kennis op het gebied der godsdienst. Zoo is het ook in onzen tekst. »JEZUS nam toe in wijsheid,” wil zeggen: hij nam toe in wetenschap en kennis. Wáárin die kennis gelegen was, berigt LUCAS niet; maar hij mogt van zijne lezers veronderstellen, dat zij, ook zonder zijne aanwijzing, dit van zelf zouden inzien. Van denzelfden toch, van wien de tekst getuigt, dat hij in wijsheid toenam, had de Evangelist schier onmiddellijk te voren een antwoord aan MARIA vermeld, waaruit bleek, dat de wetenschap, waarin JEZUS toenam, in de kennis bestond van »de dingen zijns Vaders 3).” Maar ook afgezien hiervan, zou het niet twijfelachtig zijn, welke kennis en welke wetenschap hier bedoeld wordt. Wanneer wij toch in

1) Matth. XIII: 54.

2) 1 Cor. I: 30.

3) Luc. II: 49.

het levensberigt van eenen letterkundige of regtsgeleerde lezen, dat hij reeds als knaap en jongeling dagelijks vorderde in kennis, dan zal men immers deze kennis wel in de eerste plaats in verband brengen met die wetenschap, waarin hij later uitmuntte. Waar het dus heet van JESUS, dat hij in wijsheid toenam, denken wij het eerst aan dat gebied van kennis, waarop hij later als meester zich vertoonde, en den glans van al, wat vroeger wetenschap genaamd werd, verduisterde. JESUS nam dus met elken dag toe in de regte kennis van God, van den mensch en zijne heerlijke bestemming, in de kennis ook van het groote Godsplan, door de profeten aangekondigd, om geheel het menschelijk geslacht als een groot gezin te verbroederen, en, van zonde verlost, te vormen tot een tempel des goddelijken Geestes. Dit groote plan, dat hij als man doorzag en met de zelfstandige kracht van zijnen goddelijken geest tot het zijne gemaakt en volvoerd heeft, zweefde hem reeds als jongeling steeds helderder voor oogen, en de bewustheid, tot de volbrenging van zoo groot eene taak door God te zijn geroepen, werd in hem met elken dag steeds levendiger. Ziedaar de wijsheid, waarin JESUS toenam; eene wijsheid, die, onovertroffen tot op den dag van heden, het licht der wereld blijft, en de getuigenis in onzen tekst verheft tot een gedenkteeken,

dat de eer van den jongeling en den man van Nazareth zal blijven verkondigen aan de wereld, van geslacht tot geslacht.

Jezus nam toe in wijsheid. Is die getuigenis eervol, wanneer wij vragen, waarin Jezus toenam, niet minder vereerend wordt zij, wanneer wij opmerken, hoe deze wijsheid verkregen werd. Hij nam er in toe, lezen wij; en het woord hier gebezigd, wijst ons op eene geheel zelfstandige, zelfwerkzame ontwikkeling van zijnen geest. Uitgesloten wordt hiermede elke werktuigelijke mededeeling van kennis, gelijk men somtijds zich heeft voorgesteld, dat Jezus van tijd tot tijd, bepaaldelijk bij gelegenheid van zijnen doop door JOHANNES, onmiddellijk uit hogere gewesten zou toegekomen zijn. Uitgesloten wordt hierdoor ook het denkbeeld van iedere kennis, in den vorm van herinnering uit eene vroegere leerschool, waarin hij zich reeds vóór zijne geboorte in deugd en wijsheid zou geoefend hebben. Van zulk eene leerschool is nergens sprake in de Schrift. Het Woord toch, dat in het vleesch geopenbaard werd, was *God*, en als zoodanig voor toenemen en ontwikkeling niet vatbaar. Wat LUCAS berigt, kan dus alleen betrekking hebben op 'sHeeren aardsche en menschelijke verschijning. Hier, op de aarde, hier vorderde hij als mensch in kennis; hier nam hij toe, zelfstandig, met elken dag, volgens den gang der mensche-

lijke ontwikkeling en door het regte gebruik van zijne menschelijke vermogens. Behoef ik u te zeggen, hoe met die getuigenis de waarde van den Verlosser wordt verhoogd? Neemt aan eene bloot werktuigelijke kennis in JEZUS, neemt aan, hij heeft slechts nagezegd, wat hem door hogere ingeving werktuigelijk geleerd was, en de wijsheid, die zijn goddelijke mond ademde, houdt op het zelfstandig voortbrengsel te wezen van zijnen eigenen geest; en wat gij in alle grooten en edelen van ons geslacht roemt, de zelfstandige kracht van den geest, ontnemt gij aan den grootste. Veronderstelt, de wetenschap van JEZUS is slechts herinnering geweest eener kennis, waarin hij reeds vroeger en vóór zijne geboorte was geoefend, en gij verlaagt nog eens de gansche menschelijke ontwikkeling van JEZUS tot een ijdel schouwspel, waarbij hij schijnt in wetenschap te vorderen, terwijl hij in de daad niet vordert, maar zich alleen herinnert wat hij werkelijk reeds wist. Neen M. H.! wij houden ons aan den tekst. Die hooge wetenschap, die kennis der goddelijke dingen, waarmee de wereld in JEZUS CHRISTUS is gezegend, werd eens te Nazareth, onder Gods leiding, vrij en zelfstandig verworven door een der broederen van ons geslacht. »JEZUS nam toe in wijsheid.»

Die zelfstandige ontwikkeling wordt nog vereerder voor JEZUS, wanneer wij, lettende op de ge-

ringheid der uiterlijke hulpmiddelen, ter verkrijging van kennis in zijnen tijd voorhanden, opklommen tot de bron, waaruit die wijsheid vloeide.

De geschiedenis van ieder volk heeft hare tijdperken, waarin de natuur zich als schijnt uit te putten in het voortbrengen en vormen van hare groote mannen. Gelukkig noemt gij hem, die het levenslicht aanschouwt te midden van omstandigheden, waarin al wat als aanleg in den mensch is, zich ongehinderd en heerlijk kan ontwikkelen. Onder zulke gunstige omstandigheden leefde JEZUS niet. Voorbij was de gouden eeuw van Israëls groote mannen, toen DAVID zong, de koningin van Scheba kwam om de wijsheid van SALOMO te hooren, en een JEZAIA met de taal der gewijde profetie het volk wist te ontvlammen in geestdrift voor God en zijne dienst. Wel mogt de tijdgenoot vragen: »van waar heeft deze zijne wijsheid,» en vruchteloos heeft men in later tijd, ter beantwoording dier vraag, op de scholen der joodsche meesters gewezen, die destijds geacht werden den sleutel der kennis te bezitten. Van waar, vragen ook wij nog, had JEZUS al die wijsheid? Uit de scholen der Farizeërs? Maar tegen welke beginselen was zijne leer meer gekant? Dan van de Sadduceërs? Maar deze loochenden de onsterfelijkheid, het voornaamste, waarop JEZUS de zijnen

heeft geweest! Men heeft ook gedacht aan zekere secte der Esseërs, maar zag, bij eenige overeenkomst, het nog veel grootere verschil voorbij. Hoe weinig toch kwamen de gestrengheid der Esseërs, hun beginsel van afzondering, hunne verachting des huwelijks en der burgermaatschappij, overeen met de mildheid en onbekrompenheid in denken en handelen van JESUS. Neen M. H.! wanneer wij alles nagaan, wat de leeftijd van JESUS opleverde ter zijner ontwikkeling op het gebied der waarheid, dan is er niets te vinden, waaruit zich die wijsheid laat verklaren, welke hem, uit allen, die uit vrouwen geboren zijn, boven den wijssten der wijzen heeft verheven. JESUS staat daar alleen, als een vonkelende star, in den nacht der duisternis die hem omgeeft; en op de vraag: van waar is dezen al die kennis," past slechts het antwoord, wat hij zelf gegeven heeft: *"hij sprak en leerde, wat hij bij zijnen Vader zag, en van den Vader hoorde 1)." Neen, niet van menschen, op wier gezag hij onder veel goeds en waars, in elk geval ook veel verkeerds en onwaars zou geleerd hebben, maar van God zelven hoorde hij, van zijne eerste ontwikkeling af, de waarheid, wier licht hij voor anderen op den kandelaar geplaatst heeft. Wanneer hij daar als*

1) Joh. III: 11, 32; V: 30; VII: 15, 16; VIII: 26, 38; XV: 15.

jongeling wandelde, zich naar buiten begaf en verlustigde in de heerlijke natuur, die Nazareth omgaf, en dan de vogelen des hemels aanschouwde en de leliën des velds bekleed zag met eene heerlijkheid die de pracht van SALOMO overtrof, dan hoorde hij den Vader spreken, en wat hij hoorde, verkondigde hij der wereld, dat dezelfde God, wiens liefde in de werken der Schepping zich ten toon spreidt, nog veel meer de zorgende Vader is van zijne menschenkinderen; en in die overtuiging roept hij den zijnen toe: »wat zijt gij bezorgd over hetgeen gij zult eten en drinken of waarmede gij u kleeden zult ¹⁾.” Of als hij die zon zag opgaan, wier licht den booze zoowel als den regtvaardige hestraalt, dan hoorde hij de stem des Vaders, en het werd hem duidelijk: Gods liefde is onafhankelijk van onze verdiensten, Hij zegent ook ondankbaren; en uit dat goddelijk voorbeeld werd het hem klaar, dat ook de mensch moet zegenen die hem vloeken, den vijand liefhebben en weldoen die hem haten. Zoo sprak de Vader tot den Zoon, te midden van zijne heerlijke natuur. Maar aanschouwde hij nu den mensch, geschapen naar Gods beeld, en zag hij het regt gearde vaderhart geopend voor het gevallen kind, dat wederkeert met tranen van een opregt berouw, dan klonk het nog sterker in zijn

¹⁾ Matth. VI: 25.

binnenste: »zou de mensch, die boos is, zich over zijn kind ontfermen, en de hemelsche Vader zijne berouwhebbende kinderen verstooten ¹⁾?” Weet joodsche bekrompenheid uit de instellingen van mozes af te leiden, dat elke werkzaamheid op den dag des Heeren als heiligschennis moest beschouwd worden; verwijt men hem daarom, dat hij op eenen Sabbath weldeed, ziet, dan staat daar de hemelsche Vader, te midden van natuur en geschiedenis, zijnen Zoon voor oogen, als het voorbeeld eener werkzaamheid, die nimmer ophoudt, noch aan tijd of plaats is verbonden, en met het oog op de werken die hem de Vader toont, voegt hij zijnen bestrijders toe: »mijn Vader werkt tot nu toe en ik werk ook ²⁾.” Overal waar JEZUS zich bevond, hoorde hij God spreken. Verkondigden de joodsche meesters een Messiasrijk, dat komen zou met uiterlijken glans, God leerde zijnen Zoon uit de rollen der heilige profeten, in verband met de teekenen der tijden en met de ontwikkeling van zijn eigen lot, dat de CHRISTUS een geestelijk rijk zou stichten en langs den weg van strijd en lijden in zijne heerlijkheid moest ingaan ³⁾. Zoo dacht hij in stilte na over den zwaren kamp die hem wachtte, en waar hij, toen de ure gekomen was,

¹⁾ Matth. VII: 9—11.

²⁾ Joh. V: 17—20.

³⁾ Luc. XXIV: 25—27.

in het binnenste heiligdom zijner ziele dat groote gebod des Vaders hoorde: Leg het leven af, nu waarheid en deugd het eischen ¹⁾, daar klonk hem tevens het woord des Vaders tegen: Het kruis is verhooging; afleggen van het zinnelijke leven is aannemen van het leven in hooger zin; wie zijne ziele haat, zal haar behouden voor de eeuwigheid ²⁾. Dit alles hoorde JEZUS in de leerschool zijns Vaders. Maar hooger bron, dan natuur en geschiedenis hem openden, ontsprong voor zijnen geest, zoo dikwerf hij, tot zich zelve inkeerende, in zijne eigene ziel, als in een reinen spiegel, Gods beeld aanschouwde, door geene zonde verontreinigd. Dan werd dezelfde Godszoon, die anderen op zich kon wijzen, opdat zij, hem aanschouwende, den Vader zouden zien, zich zelve, bij iedere hoogere ontwikkeling des levens, eene steeds helderder vloeiende bron van kennis, waaruit hij God, den mensch en onze heerlijke bestemming, om één met God te zijn, leerde kennen. Wat goddelijke leerschool was zoo voor JEZUS niet dagelijks geopend! Maar hoe groot M. H.! moet hij dan niet geweest zijn, voor wien geen enkel woord, door den Vader gesproken, onopgemerkt voorbijging, en die, onder zoovele wanklanken als hem de wereld dagelijks deed hooren, ten allen tijde Gods stem wist te onderscheiden! Wat

¹⁾ Joh. X: 18; XIV: 31.

²⁾ XII: 23—32.

rijke kennis moest daaruit voor Jezus niet ontspruiten! Verbeeldt u, wij hoorden en verstonden eens alles wat God door natuur en geschiedenis, door leven en geweten, boven alles in het Woord zijner Openbaring, ons leert en onderwijst, hoe rein en volmaakt zou onze kennis worden van God en goddelijke zaken! Zóó zag Jezus den Vader overal, zóó hoorde hij zijne stem en zag zijne gedaante en het uitgedrukte beeld van zijn wezen ¹⁾, gelijk het vóór alle in zijn binnenste gegrift stond. Maar zoo ook kon hij toenemen in wijsheid, onafhankelijk van het gezag van eenige schoolgeleerdheid. Zoo staat hij voor ons als de eenige, die, zonder zonde, God zien kon, zooals Hij door niemand wordt aanschouwd, en wiens volmaakte ontwikkeling, op het gebied der hoogste menschelijke kennis, het bewijs levert, dat hij de Zoon was, die, één met den Vader, kon optreden als het licht der wereld en als de vertegenwoordiger der Godheid, wiens woord wij eerbiedigen als waarheid en als de wijsheid Gods.

Is de getuigenis in den tekst vereerend voor Jezus, gewichtig is zij tevens voor het Christendom. Zij is dit eensdeels voor de kennis van deszelfs stichter; anderdeels, voor de waardering er van, als de godsdienst der wereld.

¹⁾ Joh. V: 37.

Wij noemden de getuigenis van onzen tekst eene gewigtige bijdrage tot de kennis van hem die het Christendom gesticht heeft.

Dat onze Heiland, in wien wij den Zoon van God, het afschijnsel Zijner heerlijkheid en het uitgedrukte beeld Zijner zelfstandigheid, eerbiedigen, als een van ons geslacht, in de gestalte van een menschenzoon op aarde geleefd heeft, is het algemeen gevoelen der christelijke kerk. En toch M. H.! wat moeite heeft het niet gekost en kost het aan velen nog, zich aan die groote waarheid: Gods Zoon is mensch geweest, te gewinnen! Hier ergerde men zich aan zijne menschelijke geboorte, en stelde zich de komst van den Christus voor als eene plotselijke verschijning ¹⁾; daár sprak men van zijn ligchaam en bloed, maar zag er intusschen niet anders in dan een schijnbeeld; en waar men de waarheid zijner menschelijke natuur, althans naar het ligchaam, niet durfde te ontkennen, daar aarzelde men evenwel eene ware menschelijke ziel in Jezus te erkennen. Zoo was ook de letterlijke opvatting van het tekstwoord voor velen tot een aanstoot. »Jezus nam toe in wijsheid.» Hij wist dus heden wat hij gisteren nog niet had ingezien, om morgen zijnen geest al weder met nieuwe kennis te verrijken. Dat scheen iets ongeloofe-

¹⁾ Joh. VII: 27.

lijks ten aanzien van Gods Zoon, en leidde tot eene verklaring van den tekst, waarbij Jezus slechts voor den uiterlijken schijn in wijsheid zou toegenomen zijn. Zoo werd het vragend en leergierig kind in den tempel straks verheven op het gestoelte der leeraars, omdat men zich ergerde aan het denkbeeld, dat ook de Zoon van God, als onzer een, in grootte niet slechts, maar ook in wijsheid zou hebben moeten toenemen. Wij M. H. ! ergeren ons daaraan niet. Want van tweeën één: Gods Zoon is mensch geweest of niet. Is hij het niet geweest, dan spreekt het Evangelie logen en onze prediking is ijdel. Is hij het geweest, dan moest ook zijne kennis, hoe snel en voorspoedig zich ontwikkelend, omschreven blijven binnen de perken en grenzen der menschelijke natuur. Behoort het dus tot onze natuur, niet alles, noch alles op eens te weten, en slechts langs den weg van oefening en ontwikkeling tot kennis der waarheid te geraken, dan ligt het in den aard der zaak, dat ook Jezus als kind en jongeling moest toenemen in wijsheid en in kennis. Slechts eene gebrekkige beschouwing van het Christendom kan hier ergernis vinden, waar de Christen dankt en juicht over elk bewijs, dat hem door Gods Zoon in waarheid de broederhand is geboden. JEZUS CHRISTUS, de heilige, de volmaakte, hij die verklaren mogt:

„wie mij gezien heeft, heeft den Vader gezien,” diezelfde is mensch geweest als wij. Het eeuwige Woord, dat bij God was en God was, is in hem vleesch geworden en geopenbaard op menschelijke wijze. O zielverheffende gedachte! Als JĒZUS mensch geweest is, ziet, dan moge de zonde in onze leden heerschappij voeren, maar het blijkt tevens, dat zij tot onze natuur niet behoort; want JĒZUS, die ons in alles is gelijk geworden, en, gelijk wij, den heetsten kamp moest bestaan met de wereld, heeft geene zonde gekend, en verliet de aarde met het triomfwoord: „ik heb de wereld overwonnen.” Maar ontkent nu de waarheid van zijne menschelijke ontwikkeling, en hetzelfde woord, dat ons den adel waarborgt van onze eigene natuur, verliest zijne waarde en wordt een ijdele klank. Onze Verlosser moest mensch zijn om menschen te behouden. Niet een engel, maar een menschenzoon moest ons het beeld van den Onzienlijke te aanschouwen geven, zouden ook wij, uit kracht van onzen aanleg en onze bestemming, naar zijn beeld, van gedaante veranderd en Gode gelijkvormig kunnen worden in heiligheid en liefde. Geen engel, die den gang der menschelijke ontwikkeling niet bij ervaring kende, maar alleen JĒZUS CHRISTUS, die, zelf mensch zijnde, wist wat in den mensch is en de behoeften kende van ons geslacht, hij alléén kon voor menschen de barmhartige hoogepries-

ter en de overste leidsman des geloofs worden, en, zelf verzocht in alles, onze kracht zijn te midden der verzoeking. En als wij dan het oog slaan op zijn kruis, en dáár eene liefde aanschouwen sterker dan de dood, B. en Z.! voorwaar! dan zeggen wij, zóó liefhebben, zóó alles opofferen, zóó eigen voordeel, geluk en leven voor menschen verzaken, dat kon geen engel, die onze natuurgenoot niet was; zóó groot eene liefde kon slechts wonen in het hart, dat in den reinste der menschenkinderen voor het eeuwig heil der broederen geklopt heeft. Aanbidden wij de goddelijke wijsheid! Het geheim van 's Heeren menschheid is het geheim onzer verlossing en zaligheid. Ook het offer, dat hij, als Hoofd en vertegenwoordiger van ons geslacht, den Vader opdroeg aan het kruis, heeft alleen daardoor kracht om onze zonden te verzoenen, omdat het de offerande was eener volmaakte menschelijke gehoorzaamheid; eene offerande, waaraan ook wij, met hem, als priesters kunnen en moeten deelnemen. Zóó betaamde het God. Hij die heiligt en zij die geheiligt worden, de wijnstok en de ranken, het hoofd en de leden, moesten van één geslacht en ééner natuur deelachtig zijn. Waar is hij de bekrompene, die zich nu nog zou ergeren aan het leerende kind te Nazareth, dat toenam in wijsheid en in grootte?

Jezus nam toe in wijsheid. De kennis van God,

van onze verlossing en bestemming, die hij der wereld mededeelde, was, naar wij zagen, eene kennis, die ook door hem trapswijze, langs den weg van ontwikkeling, was verkregen, eene kennis, die zich als waarheid steeds duidelijker had aangekondigd aan zijn verstand en hart. Eene belangrijke bijdrage M. H. I. die de tekst, alzoo beschouwd, ons levert tot de erkenning van het Christendom als de godsdienst der menschheid. Wat JESUS als waarheid voordroeg, waren de uitspraken van zijn eigen volmaakt ontwikkeld, wel godmenschelijk, doch altijd menschelijk bewustzijn. De Christelijke waarheid is dus eene waarheid, die binnen het bereik ligt der menschelijke natuur, bestemd, om ook door ons erkend en opgenomen te worden, met vrijheid en zelfstandigheid. Blijve dan ook de sluier der geheimenis gespreid over hetgeen God niet goëdvond ons te openbaren; de verborgene dingen zijn voor den Heer onzen God; maar wat ons van God, onze bestemming en den weg der zaligheid door JESUS werd geopenbaard, neen! dat is niet verborgen, dat ligt niet boven ons begrip; en waar in de oude wereld eene bedriegelijke priesterschaar de uitspraken eener onzuivere godsdienst aan het misleide volk wist op te dringen onder het voorgeven van allerlei geheimenis, daar treedt de stichter van onze godsdienst voor zijne vereerders op met de leuze:

»u is het gegeven de verborgenheden des koninkrijks te weten 1).” Wat JESUS leerde, kan als waar en goddelijk erkend worden door elk, die, vatbaar voor de waarheid, gezind is den wil te doen des Vaders in de hemelen 2). Wat eenmaal, op het gebied der godsdienst, helder en klaar door JESUS doorzien werd, kan ook het zelfstandig eigendom van zijne discipelen worden, zoo waarlijk hij zelf onzer natuur deelachtig geweest, en, gelijk wij, door de ontwikkeling en het gebruik van menschelijke vermogens tot de kennis der waarheid opgeklommen is. Wel onzer M. H.! Nu is de God, dien JESUS Vader heeft genoemd, ook onze Vader; want dezelfde Geest, die in hem woonde, roept ook het »Abba! Vader!” uit in ons hart 3). Nu kan, in de gemeenschap zijnes Geestes, Gods wet in onze harten gegrift worden, gelijk zij met onuitwischbare letteren in zijn hart stond geschreven 4). Nu blijkt het, de hemel, waarop JESUS stervende het oog had, is ook het vaderland der zijnen, omdat het ook hun; gelijk hun grooten Meester, reeds hier beneden hemel in het hart is, en de Geest Gods ook hun ten pand verstrekt van eene zalige onsterfelijkheid. Heerlijk Christendom! Zulk eene godsdienst,

1) Matth. XIII: 11.

2) Joh. VII: 17.

3) Rom. VIII: 15. Gal. IV: 6.

4) Hebr. VIII: 10, 11.

die, niet werktuigelijk aangeleerd, in het binnenste des menschen zetelt, hare belijders de waarheid zelfstandig leert inzien ¹⁾, de diepten Gods onderzoeken ²⁾, en als verstandigen te oordeelen ³⁾, zij alleen is den mensch waardig in wiens eigen wezen de godsdienst haren grond heeft. Zij alléén heeft onvergankelijke waarde, omdat, naar hare beginselen, Christen en mensch te wezen één is.

Ik eindig mijne rede, met de uitspraak, in den tekst vervat, te beschouwen als heilzaam ook voor eigen ontwikkeling en leven. Zij moge den hoogmoedige beschamen, den trage opwekken, den eenvoudige bemoedigen.

Jezus nam toe in wijsheid. Beschamende uitspraak voor den hoogmoed, die, in den waan den sleutel der kennis te bezitten, voor iedere ontwikkeling in christelijke kennis oor en hart moedwillig houdt gesloten. Waar trof men ze niet aan in de christelijke kerk, die, als regters des geloofs zich opwerpende, niet schroomden, hun bijzonder inzicht en hunne opvatting van het Christendom ten maatstaf te stellen van de regtzinnigheid der broederen! Welk eene vermetelheid! JESUS, door God bestemd tot koning in het rijk der waarheid, JESUS nam toe in wijs-

¹⁾ Joh. VIII: 32.

²⁾ 1 Cor. II: 10.

³⁾ 1 Cor. X: 15.

heid, en achtte het niet beneden zich om dagelijks te vorderen in kennis, en gij, o menschl zoudt wanen, dat er aan uwe belijdenis niets ontbreekt! B. en Z.! ik bid u, laat ons niet vele meesters zijn. Één is onzer aller Meester, CHRISTUS, aan wiens voeten het ook den wijsste en verstandigste betaamt als leerling neêr te zitten. Medeleerlingen van CHRISTUS, laat ons ter schole gaan bij onzen grooten Meester. Gebeurt het dan dat iemand eene opvatting van 's Meesters woorden voorstaat, die van onze meening afwijkt, of uit de verschijning van den Christus nog iets anders meent te mogen afleiden dan wij er in gezien hadden, o dat wij dan, hetgeen ons vreemd schijnt niet verwerpen alleen omdat het vreemd is, maar integendeel met ernst ter harte nemen, al wat ook door anderen, na biddend onderzoek, als christelijke waarheid ons wordt voorgesteld. Door onderlinge wrijving van denkbelden kan de waarheid slechts winnen. Wee hem, die op het gebied der godsdienst de geesten onderdrukt, en 's menschen vrije ontwikkeling verhindert! Ook hier is van toepassing: »niet dat ik het reeds verkregen heb, maar ik jage er naar.» Daartoe verplicht ons het voorbeeld van den Heer, die toenam in wijsheid en in kennis vorderde, opdat ook de gemeente van hem leeren zou niet stil te staan, maar op te wassen en steeds volmaakter te worden in geloof en kennis.

Jezus nam toe in wijsheid! Hoort het onverschilligen en tragen, die, na eenmaal te zijn opgenomen in den schoot der christelijke gemeente, er niet meer, of althans zelden aan gedacht hebt om uwe kennis te vermeerderen. Ik noem daar een gebrek, dat thans meer dan ooit de christelijke kerk ontsiert. Men vergenoegt zich met hetgeen men in zijne jeugd van zijne ouders of leeraars gehoord, of in een leerboek gelezen heeft, maar aan het onderhouden of vermeerderen dier kennis wordt door velen weinig of niet gedacht. Die stilstand is gevaarlijk. Het gevolg er van is onverschilligheid voor de godsdienst, en eindelijk ongeloof aan de voornaamste en dierbaarste waarheden van het Christendom. Wie het Christendom slechts kent door mededeeling van anderen en hierdoor niet zelden hoogst gebrekkig, loopt straks gevaar, om, waar hij zijne aangename overtuiging niet tegen de aanvallen van het ongeloof kan verdedigen, óf het Christendom zelf prijs te geven, óf, in het tegenovergestelde uiterste vervallende, elke ook de ongerijmdste voorstelling met ijver aan te grijpen, in den waan, dat hierin de eigenlijke kracht van het geloof is gelegen. Wachten wij ons voor dit gevaar. Wie gelijk JESUS in kennis en wijsheid toeneemt, zal voor ongeloof zoowel als bijgeloof bewaard blijven. Of zouden wij alleen op dat gebied niet toenemen? Is dan de christelijke

godsdiens niet waardig dat wij haar leeren kennen? Zult gij op elken anderen tak van kennis en wetenschap u toelagen, en hem vergeten, wiens Geest alleen die kennis heiligen en dienstbaar maken kan aan onze hooge en eeuwige bestemming? Ook hierin zij ons JESUS dan ten voorbeeld. Laat ons vorderen in de kennis van God, den alleen Wijze. Die kennis is het eeuwige leven ¹⁾).

Jezus nam toe in wijsheid. Troost er u mede eenvoudigen der aarde! Gij klaagt over de geringe mate uwer kennis, over uwe kleingeloovigheid en de slaauwheid uwer christelijke hope. Maar, B. en Z.! zoudt gij dan meenen op eenmaal den trap van kennis en geloof te kunnen bereiken, waarop de ware Christen staan moet? Beklimt de reiziger dan met ééne stap reeds den bergtop? Wast het mosterdzaad dan reeds in één nacht op tot één boom? Of zou op elk ander gebied van kennis de wet der ontwikkeling heerschen, en hier alleen, als bij uitzondering, het kind reeds terstond een man en vader in het geloof zijn? JESUS nam toe in wijsheid. Zoo moet het ook met ons zijn. Of zou de discipel meer zijn dan de Heer? Is onze kennis nog gering, zij kan met elken dag, ook bij den eenvoudigste, toenemen, vooral door een verstandig gebruik der Schriften. Maar hierdoor niet alleen.

¹⁾ Joh. XVII: 3.

De christelijke kennis rust ook op ondervinding. De Christen weet van zijnen God en Verlosser niet slechts te spreken uit de letteren der Schrift, maar uit de volheid van een hart, dat Gods genade bij eigen ervaring kent, klimt het »Abba Vader!» op tot den troon der eeuwige ontferming. De Christen weet in wien hij geloofd heeft, en aan de kinderkens wil God openbaren, wat, uit vooroordeel en waanwijsheid, den in eigen oog verstandige en wijze verborgen blijft. Voor zulk een weten van God is taalkennis noch schoolsche geleerdheid noodig. Wat hier in de eerste plaats vereischt wordt, is zelfkennis en een h art, welks begeerte hooger reikt dan het voorbijgaand en vergankelijk goed dezer aarde. Onze Meester vroeg daarom nooit, of iemand wel geleerd genoeg was, om zijn discipel te worden; maar noemde als voorwaarde tot het burgerschap in zijn rijk, wedergeboorte, reinheid van hart en van beginselen. Hier heet het: »die uit God is hoort ons,» »die uit de waarheid is hoort mijne stemme,» en »zoo iemand wil deszelfs wille doen, die zal bekennen, of deze leer uit God is.» Denzulken, zegt J EZUS, »is het gegeven de verborgenheden des koninkrijks te weten;» en waar de Atheensche wijzen PAULUS »een klapper» noemen, wordt onder zijne prediking het hart eener LYDIA geopend voor de waarheid. Die wijsheid dan

bovenal gezocht, en de Heilige Schriften gebruikt, niet tot ijdele bespiegeling noch om te zweren bij eene doode letter, maar om den weg te leeren kennen, die tot CHRISTUS leidt en tot den levenden God, die woning maakt bij allen die Hem liefhebben. Die kennis alléén is het eeuwige leven; op haar rust ons geloof, onze hoop, onze liefde, met één woord, alles wat blijven zal, waar de wijsheid der wereld, bij ons verscheiden, zal achtergelaten worden aan deze zijde van het graf. Dat niemand dan den moed verlieze. Geleerden en eenvoudigen, rijken en armen, aanzienlijken en geringen, dat wij te zamen, in de gemeenschap des H. Geestes, opwassen in CHRISTUS, die ons Hoofd is. Wat dan ook hier aan onze kennis nog ontbreken moge, hier waar het hart onrein is, en door de zonde ons verstand wordt verduisterd: Christenen! eens zal het daarboven voor ons licht zijn, eens ieder raadsel van het Godsbestuur opgelost en het geloof veranderd worden in aanschouwen! Heilige Vader! daartoe zij uw Woord een lamp voor onzen voet, en uw Geest, verheerlijkt Hoofd der gemeente! onze leidsman tot het bezit dier alleen ware wijsheid, die gij ons van Gode zijt geworden! AMEN.

III.

DE WEDERGEBOORTE.

LEERREDE OVER JOHANNES III: 1—10.

JOHANNES III: 1—10.

En er was een mensch uit de Farizeën, wiens naam was NICODEMUS, een overste der Joden.

Deze kwam des nachts tot JESUS, en zeide tot hem: Rabbi! wij weten, dat gij zijt een leeraar, van God gekomen; want niemand kan deze teekenen doen, die gij doet, zoo God met hem niet is.

JESUS antwoordde en zeide tot hem: voorwaar! voorwaar! zeg ik u, tenzij dat iemand wederom geboren worde, hij kan het koningrijk Gods niet zien.

NICODEMUS zeide tot hem: hoe kan een mensch geboren worden, oud zijnde? kan hij ook andermaal in zijns moeders buik ingaan, en geboren worden?

JESUS antwoordde: voorwaar! voorwaar! zeg ik u, zoo iemand niet geboren wordt uit water en geest, hij kan in het koningrijk Gods niet ingaan.

Hetgeen uit het vleesch geboren is, (dat) is vleesch; en 'hetgeen uit den geest geboren is, (dat) is geest.

Verwonder u niet, dat ik u gezegd heb: gijlieden moet wederom geboren worden.

De wind blaast waarhenen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet, van waar hij komt en waar hij henen gaat; alzoo is een iegelijk, die uit den geest geboren is.

NICODEMUS antwoordde en zeide tot hem: hoe kunnen deze dingen geschieden?

JEZUS antwoordde en zeide tot hem: zijt gij een leeraar Israëls, en weet gij deze dingen niet?

—♦—

Het u daar voorgelezen gedeelte der Heilige Schrift is bekend. Wie is er, die het niet menigmaal gelezen heeft, en door den plegtigen toon, die er in heerscht, niet werd aangetrokken? Intusschen vrees ik, M. H.! dat er voor velen, bij het zoeken naar den zin van 's Heeren woorden, nog moeilijkheden oprijzen, waardoor hun de verhevenheid van dit belangrijke gesprek grootendeels verborgen bleef, zoo niet de aanleiding werd tot duistere voorstellingen, die van de oorspronkelijke helderheid der christelijke geloofsleer afwijken. Ik heb mij daarom voorgenomen, om onder Gods zegen dit gedeelte der Heilige Schrift voor uw verstand, en hierdoor, zoo ik hope, ook voor uw hart toegankelijk te maken. Hoort mij met belangstelling! De God der

waarheid geve ons de verborgenheden van zijn koningrijk te verstaan, en, door de waarheid vrijgemaakt, ook dit woord van CHRISTUS te leeren onderscheiden van menschelijke leeringen! AMEN.

De tekst verplaatst ons te Jeruzalem in het eerste jaar van 's Heeren openbare werkzaamheid. 't Was het Paschafeest, waarop zich Joden uit alle oorden des lands en ook van elders te Jeruzalem verzamelden, om te gedenken aan de verlossing uit de hand van FARAO. Ook JEZUS was uit Galilea, thans voor de eerste maal na het aanvaarden van zijn ambt, tot het feest opgegaan, en had reeds door menig bewijs zijner wondermagt, alsmede door zijne krachtige houding bij de reiniging des tempels, zijne tegenwoordigheid in de hoofdstad opgeluisterd. Dit een en ander moest uit den aard der zaak velen de aandacht op zijn persoon doen vestigen, en het vermoeden wekken, dat er in hem een nieuw profeet voor Israël was opgestaan. Meer echter dan bij iemand anders was dit het geval met zekerer NICODEMUS, een lid der Farizeeuwsche secte, dien de Evangelist ons beschrijft als een overste der Joden, als een der leden derhalve van het Sanhedrin, en als een joodschen Rabbi van zoo groot aanzien onder zijne tijdgenooten, dat hij niet maar eenvoudig

een leeraar Israëls, zooals in onze vertaling staat (vs. 10), maar, volgens den oorspronkelijken tekst, *de* leeraar Israëls, de groote Rabbi bij uitnemendheid genoemd werd. Die wijdberoemde leeraar was het, die, na al wat hij van JEZUS gezien en gehoord had, wenschte met hem in nadere kennis te komen, en zich te onderhouden over de groote vraag des tijds, de vestiging van het Messiasrijk, of, zooals het in den tekst genoemd wordt, het koningrijk Gods. Om dit te rustiger te kunnen doen, meldt hij zich aan bij JEZUS des nachts, d. i. na zonneondergang, laat in den avond, wanneer hij hoopte, JEZUS, niet, gelijk des daags, door de volksmenigte omringd, maar alléén aan te treffen. Dit voorgenomen bezoek had dan ook plaats, en de joodsche Rabbi komt ter bestemder ure zijne hulde brengen aan den hem onbekenden, doch reeds in zijne oogen zoo belangwekkenden profeet van Nazareth. Zooals te verwachten was, begint het gesprek, van NICODEMUS zijde, met de betuiging van zijnen eerbied en zijne bewondering voor den man, die door zijne teekenen zich de regtmatigste aanspraak op den titel van Godsman of Profeet verworven had. »Meester!» begint hij daarom, »wij weten,» wij leeraars en oversten des volks, wij houden ons overtuigd op grond van uwe wonder-teekenen, »dat gij een leeraar zijt van God geko-

men,” als wilde hij te kennen geven, dat hierin de grond van zijn verlangen gelegen was, om hem persoonlijk te ontmoeten en zich met hem over een en ander belangrijk vraagstuk der toenmalige godgeleerdheid, bijzonder over het aanstaande Messiasrijk, te mogen onderhouden.

Dat zulk eene belangstelling den Heer welkom zal geweest zijn, kunnen wij niet betwijfelen. Intusschen bemerkte JEZUS al terstond, dat de joodsche meester nog ver verwijderd was van het standpunt, waarop de ware burger van het koninkrijk der hemelen moest staan. NICODEMUS, M. H.! was namelijk begonnen met in JEZUS te verheffen wat voor den zinnelijken mensch de meeste waarde heeft, t. w. zijne wonderteekenen, en had hierdoor al aanstonds doen blijken, dat hij, gelijk de meesten zijner tijdgenooten, meer hechtte aan hetgeen het zinnelijk oog verbaast, dan aan het groote wonder in de zedelijke wereld, waardoor de verschijning van den Messias, volgens de aankondiging der profeten, zou gekenmerkt zijn. Gelijk uit de evangelische geschiedenis bekend is, riepen de Farizeërs gedurig om teekenen uit den hemel, en schreef PAULUS nog van de Joden in zijnen tijd, dat zij ter hunner overtuiging teekenen verlangden. In hetzelfde geval verkeerde NICODEMUS, en terwijl een dieper godsdienstige zin de PETRUSSEN deed betuigen: »tot wien

zouden wij heengaan? Gij hebt woorden van eeuwig leven," en de MARIA'S aan de voeten van den Messias deed nederzitten, om het ééne, dat noodig is, uit zijnen mond te hooren, begon de nog zinnelijk denkende Rabbi al terstond met den leeraar van Nazareth te bewonderen, omdat hij voor het zinnelijk oog teekenen en wonderen gedaan had zooals niemand.

In verband met deze nog gansch vleeschelijke denkwijze en met de zinnelijke verwachtingen door het meerendeel der Joden aangaande het Messiasrijk gekoesterd, wordt ons het antwoord van JEZUS dan ook terstond begrijpelijk. Zag NICODEMUS in hem nog niets hoogers dan den wonderdoener op zinnelijk gebied, en toonde hij hierdoor dien hoogeren zin nog te missen, die den echten burger van het koningrijk der hemelen moet kenmerken, geheel overeenkomstig het standpunt, waarop de Rabbi stond, luidde het antwoord van JEZUS: *»voorwaar! voorwaar! zeg ik u, indien iemand niet wedergeboren wordt, hij kan het koningrijk Gods niet zien!»*

Om dit wel te verstaan, hebben wij slechts de beeldspraak in eigenlijke termen uit te drukken. Geboren worden is, gelijk ieder weet, hetzelfde als beginnen te leven. Nu begint de mensch, in den gewonen zin des woords, te leven, zoodra hij den moederschoot verlaat. Dit is intusschen slechts het begin

of de eerste openbaring van het zinnelijke leven, dat hij gemeen heeft met het dier. Naardien hij echter, boven het dier verheven, eene redelijke en zedelijke natuur heeft, zoo is het niet genoeg, dat hij, als zinnelijk wezen bij zijne natuurlijke geboorte begonnen zij te leven, maar moet er ook evenzoo een begin gemaakt worden met dat hoogere, geestelijke leven, waardoor de mensch als het beeld Gods zich van het gedierte onderscheidt. Begint hij dus te leven, wanneer hij in eigenlijken zin op natuurlijke wijze geboren wordt, zoo moet hij later evenzeer geboren worden, d. i. beginnen te leven als geestelijk en zedelijk wezen. Bestaat er derhalve tweeërlei soort van leven voor den mensch, een zinnelijk en een geestelijk leven, dan verstaan wij nu ook, waarom JEZUS van tweeërlei geboorte spreekt, en de geboorte d. i. den aanvang, of wil men, de aanvankelijke openbaring van het hoogere en geestelijke leven in den mensch van zijne ligchamelijke geboorte uit zijne moeder onderscheidt. Wenscht iemand burger te wezen van het Godsrijk, wil JEZUS tot NICODEMUS zeggen, dan is het niet genoeg te leven en te bestaan als zinnelijk wezen, maar is het voor alles noodig den aanvang te maken met het ware geestelijke leven, waartoe hij als mensch geroepen is. Wie nog maar alleen op zinnelijke wijze vermag te leven, behoort in het koningrijk der hemelen niet

te huis. Die daar burger zijn zal, in hem moet het hogere leven, het leven naar den geest, ontwaakt zijn. Hij moet eener tweede, hogere geboorte deelachtig zijn geworden; niet slechts geboren zijn op vleesche-lijke wijze, maar, gelijk er in den oorspronkelijken tekst staat, geboren zijn van boven of uit God. In hem moet dat leven zijn ontwaakt, welks beginsel niet uit de aarde aardsch, maar van boven, d. i. hemelsch, geestelijk en uit God is.

Wat NICODEMUS hierop antwoordde in het 4de vers is bij de eerste lezing niet van moeilijkheid ontbloot. Hoe? heeft men gevraagd en er zelfs aanleiding ter bestrijding van het Evangelie uit genomen, hoe was het mogelijk, dat een man als NICODEMUS het woord van JEZUS zóó misverstaan, en, terwijl JEZUS eene geboorte in geestelijken of zedelijken zin bedoelde, wanen kon, dat hij van eene herhaling van 's menschen natuurlijke geboorte had gesproken? Alles intusschen wordt duidelijk, wanneer men in het oog houdt, dat NICODEMUS Jood was en het woord van JEZUS verstond, naar het begrip der toenmalige Rabbijnen, wanneer zij van eene wedergeboorte of tweede geboorte spraken. Wanneer namelijk een Heiden tot de joodsche godsdienst overging, dan heette dit, in de taal der joodsche godgeleerdheid, eene nieuwe geboorte, en hij zelf werd een nieuwgeborene genoemd, omdat hij alsdan, ofschoon naar

het vleesch uit heidensche ouders afstammende, nu in het volk Gods ingelijfd en als eene nieuwe loot op ABRAHAMS stam geënt was. Zoo werd hij, van een kind uit heidensche ouders geboren, een Zoon ABRAHAMS, en in dien zin een nieuwgeborene genoemd. Zulk eene tweede geboorte was dus, naar joodsche denkwijze, gelijk gij bemerkt, alleen voor Heidenen mogelijk, en de eisch er toe alleen op Heidenen toepasselijk. De Jood toch, die reeds door natuurlijke afstamming een zoon van ABRAHAM was, had als zoodanig, gelijk van zelf sprak, geene tweede geboorte noodig. JEZUS doet hier intusschen, in tegenstelling met deze joodsche meening, den eisch tot eene tweede geboorte niet slechts aan Heidenen, maar ook aan den geboren Jood. Dit was het wat in de oogen van NICODEMUS ongerijmd en onmogelijk moest schijnen. Dat een Heiden, die nog geen kind van ABRAHAM was, het worden kon, en uit dien hoofde eener tweede en hoogere geboorte kon en moest deelachtig worden, dit verstond hij als Rabbijn zeer goed; maar dat die eisch ook aan hem gedaan werd, die reeds vóór jaren als zoon van ABRAHAM geboren was, dit klouk hem even ongerijmd als *»dat een volwassen man in den moederschoot zou wederkeeren en nogmaals geboren worden.»*

Dit misverstand zocht JEZUS weg te nemen, door zich omtrent den aard der geboorte, van welke hij

gesproken had, nog nader te verklaren. Gold het bij NICODEMUS op zijn joodsch standpunt voor het hoogste, naar het vleesch uit ABRAHAM geboren te zijn, JEZUS doet hem opmerken, dat er van zulk eene geboorte geen sprake geweest was. Wat de Heer bedoelde, was geene afstamming uit ABRAHAM, geen vleeschelijke geboorte, maar, gelijk hij het uitdrukt in het 5de vers, eene geboorte *uit water en uit geest*, niet slechts uit water, d. i. op uiterlijke wijze door middel van indompeling of doop, zooals plaats had wanneer iemand van Heiden Jood werd, maar eene geboorte uit water en geest, zulk eene geboorte of de aanvang van zulk een leven, waarvan het beginsel niet vleesch maar geest is. De geboorte, door JEZUS bedoeld, was dus van gansch anderen en verhevener aard dan de geboorte uit ABRAHAM, waaraan NICODEMUS dacht. Zocht deze zijn hoogsten adel in de afstamming van ABRAHAM, JEZUS zegt hem in het 6de vers: *»wat uit vleesch geboren is, dat is vleesch;»* of men uit ABRAHAM afstamt naar het vleesch, of van wie anders het ook zijn moge, is in het Godsrijk eenerlei. Heeft men op niets hoogers te roemen dan op vleeschelijke afstamming, dan heeft de geboorte uit ABRAHAM niet meer waarde dan de geboorte uit ieder ander mensch, al ware hij zelfs een Heiden. Wie alleen vleeschelijk geboren is, blijft vleesch, al is hij ook uit ABRAHAM gesproten. *Wie*

daarentegen *geboren is uit geest*, wiens levensbeginsel geest is, *hij is geest* en leeft geestelijk, en staat, als zoodanig, zooveel hooger, dan hij, die alleen op vleeschelijke afkomst roem draagt, als geest boven vleesch verheven is. » *Verwonder u dus niet*, gaat JEZUS voort in het 7de vers, *dat ik tot u gezegd heb*: niet alleen Heidenen, gelijk gij meent, maar ook *gijlieden*, gij Joden, *moet wedergeboren worden*. Zoolang gij uwe zinnelijke vooroordeelen en aardsche verwachtingen niet aflegt en niet tot een hooger en geestelijk standpunt u verheft, kunt ook gij, zoo min als de Heidenen, aanspraak maken op het burgerschap in het koninkrijk der hemelen, al zijt gij ook duizendwerf uit ABRAHAM gesproten.

Om dit voor NICODEMUS nog duidelijker te maken, heldert JEZUS het gezegde nog met eene vergelijking op. » *De wind blaast waarhenen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet, vanwaar hij komt en waar hij henen gaat. Alzoo is een iegelijk die uit den geest geboren is.*» Meende NICODEMUS, dat de ware geboorte alleen bij ABRAHAMS kinderen gevonden werd, JEZUS leert daartegenover, dat, gelijk de wind uit alle hemelstreken blaast en in zijne werking tot geen hoek der aarde zich uitsluitend bepaalt, zoo ook de ware geestelijke geboorte een voorregt is, waarin niet bij uitsluiting de Jood deelt, maar waarin allen zich verheugen kunnen, wáár zij ook op de

aarde wonen. Gelijk men voorts van den wind niet weet, van waar hij komt en waar hij henen gaat, en alle berekening derhalve, hoe en waar hij waaijen zal, onzeker is, zoo openbaart zich ook het hoogere leven van den geest niet zelden daar, waar men het niet verwacht had. Gelijk eindelijk het aanzijn van den wind bespeurd wordt aan zijn geluid, en dus aan zijne uitwerkselen, zoo erkent men ook 'smenschen hoogere geestelijke geboorte en het leven, dat uit God is, niet aan den geslachtsnaam dien men voert, maar aan de vruchten des geestes, aan 'smenschen waarheidszin en aan de heiliging des wandels. »Alzoo,» zegt de Heer, »is een iegelijk, die uit den geest geboren is.» Dit is de geestelijke geboorte, dit het leven, waarvan het beginsel niet vleesch maar geest is.

Na deze opheldering herneemt NICODEMUS het woord. Dat JESUS geene geboorte naar het vleesch uit ABRAHAM bedoelde, maar eene zedelijke geboorte, die evenmin als de wind aan eene bijzondere hemelstreek of land is gebonden, dit was hem nu duidelijk geworden, maar hoe zoo groot een denkbeeld zich immer op aarde zou verwezenlijken, dit bleef hem nog raadselachtig. De ware geboorte, het ware leven uit God, waardoor de mensch, in hoogerem zin dan kinderen van hunne ouders afstammen, een kind Gods is, die ware adel, die aanneming tot kin-

deren, zou niet meer alleen het voorregt zijn van den Israëliet, maar zich tot allen uitstrekken, onverschillig of zij Heidenen of Joden waren, »hoe,» vraagt de joodsche meester, »hoe kan dat geschieden,» op welke eene wijze zal immer zoo groot eene zaak tot stand komen? Het antwoord van den Heer was beschamend. Dat dit geschieden kon en hoe het geschieden zou, was immers in de schriften der profeten duidelijk vermeld. Wat waren in de oogen van DAVID en van de profeten na hem al die uiterlijke voorregten, waarop het Israël naar den vleesche in JEZUS tijd zich beroemde? Hadden niet reeds de vromen van den ouden dag tot God gebeden: »Gij zijt onze Vader, want ABRAHAM weet van ons niet en Israël kent ons niet ¹⁾?» Hadden zij niet gesproken van de ware besnijdenis des harten ²⁾ en van de offeranden van een gebroken geest ³⁾? Had NICODEMUS de schriften des Ouden Verbonds goed verstaan, en niet, gelijk PAULUS zoo eigenaardig het uitdrukt, gelezen met een deksel ⁴⁾, dan zou hij reeds van DAVID geleerd hebben, »dat alle einden der aarde zich zouden bekeeren tot den Heer en alle geslachten der Heidenen zouden aanbidden voor zijn aangezicht ⁵⁾.» Dan had hij het profetische woord verstaan: »Ik ben gevonden van hen die naar Mij

¹⁾ Jez. LXIII: 16.

²⁾ Jer. IV: 4.

³⁾ Ps. LI: 19.

⁴⁾ 2 Cor. III: 14.

⁵⁾ Ps. XXII: 28.

niet vraagden; Ik ben gevonden van hen, die Mij niet zochten. Tot het volk, dat naar mijnen naam niet genoemd was, heb Ik gezegd: hier ben Ik ¹⁾." »En het zal geschieden, dat van de eene nieuwe maan tot de andere, en van den eenen sabbath tot den anderen, alle vleesch komen zal om te aanbidden voor mijn aangezicht ²⁾." Zoo zou het geschieden, had de Heer gezegd, en hoe het geschieden zou, hadden diezelfde schriften evenzeer geleerd, t. w. onder de heerschappij van dien Koning, wiens naam zijn zou Raad, sterke God, Vader der eeuwigheid, Vredevorst ³⁾. Dan zou de Heer een nieuw hart en een nieuwen geest geven in het binnenste der menschen ⁴⁾, de wet niet meer op steenen tafelen, maar in het hart staan geschreven, en een man niet meer zijnen broeder leeren en zeggen: ken den Heer, want, spreekt God, zij zullen mij allen kennen van den kleinste tot den grootste ⁵⁾? Ziet, dat alles moest men voorbijzien om met NICODEMUS nog te vragen: *»hoe kunnen deze dingen geschieden?»* Wat dunkt u, M. H.? Verdiende de joodsche meester, hoe geleerd hij overigens ook zijn mogt, niet de bestraffing van den Heer: *»zijt gij het, dien men den leeraar Israëls bij uitnemendheid noemt, en weet gij deze dingen niet?*

¹⁾ Jez. LXV: 1.

²⁾ Jez. LXVI: 23.

³⁾ Jez. IX: 5.

⁴⁾ Ez. XXXVI: 26, 27.

⁵⁾ Jerem. XXXI: 31—34.

Ik heb getracht den tekst te verklaren, en vraag uwe christelijke aandacht nog eenige oogenblikken, wanneer ik, overeenkomstig het onderwijs des Heeren, van die hoogere geboorte, die bij JOHANNES eene geboorte van boven, elders, naar een meer gewoon spraakgebruik, de wedergeboorte heet, den aard, het kenmerk, de waarde en het middel ga beschouwen, waardoor zij moet tot stand komen.

Wedergeboorte! Voorzeker eene zaak, M. H.! die onder Christenen ten allen tijde van het uiterste belang werd geacht! Hoeveel is er niet over gedacht en welke verschillende voorstellingen heeft men er zich niet van gemaakt! Waar nog in onzen tijd de een bij dit onderwerp in allerlei duistere bespiegelingen zich verdiept, roept de ander ons toe, dat de wedergeboorte, hier bedoeld, van gansch tijdelijken aard was, en de eisch des Heeren, als die alleen betrekking had op Joden en Heidenen, in onze dagen zijne beteekenis verloren heeft. En toch, de zaak is zoo eenvoudig. Wie zal niet toestemmen, dat er voor den mensch tweeërlei soort van leven is, een zinnelijk, dat hij gemeen heeft met de dieren, een zedelijk leven, dat hem van het gedierte onderscheidt? En zoo dit waar is, zullen wij dan niet, om waarlijk den naam van mensch te mogen

dragen, beginnen moeten, met niet slechts naar het vleesch, als zinnelijke wezens, zooals bij onze natuurlijke geboorte plaats heeft, maar ook met naar ons hoogere beginsel, met naar den geest, te leven? Niet, alsof JEZUS onze natuurlijke geboorte reeds op zich zelve als iets verkeerd en onreins zou beschouwen. Geenszins. Ook hij, de heilige Gods, was immers zelf, naar het vleesch, uit den zade DAVIDS, en evenals zijne volksgenooten uit ABRAHAM gesproten. In die natuurlijke afstamming, op zich zelve genomen, reeds iets onreins en verwerpelijks te zien, kon alleen later opkomen, toen met de verachting van al wat aardsch en wereldsch heette, ook onze zinnelijke natuur, reeds als zoodanig, voor zondig werd gehouden. Neen, M. H.! JEZUS verwerpt het geboren worden uit vleesch als zoodanig niet, hij voert geen strijd tegen de door God van den aanvang ingestelde wet der natuur, maar hij keurt de geboorte uit vleesch, dat leven naar onze zinnelijke natuur, niet genoegzaam. Veronderstelt, dat iemand hem als DAVIDS zoon begroet, en als den Christus beleden had wegens zijne afkomst van Israëls grooten koning, hij zou hem evenzeer hebben toegevoegd: spreek niet van mijne vleeschelijke afkomst. Hierin bestaat mijne waarde niet. Wat uit vleesch geboren is, dat is vleesch. Vleeschelijke afstamming, al gold zij ook zijne eigene afkomst

uit koninklijken bloede, had op zich zelve beschouwd, voor JEZUS geene waarde, en het was daarom, dat hij zijne tijdgenooten deed opmerken, dat hooger eernaam, reeds onder het Oude Verbond, aan den Messias was gegeven, dan die van »DAVIDS Zoon" ¹⁾. Wat hij in zijne tijdgenooten berispte, was niet, dat zij uit ABRAHAM gesproten waren, maar dat zij op die vleeschelijke geboorte reeds zonder meer, hun regt grondden op het burgerschap in het koninkrijk der hemelen. Niet ons geboren worden als zinnelijke wezens keurt JEZUS derhalve op zich zelf af. Ook voert hij geen strijd tegen den gewonen gang der natuur volgens welken zich in het kind het zinnelijke leven, uit den aard der zaak, vroeger moet openbaren, dan ons hogere beginsel, maar hij bestraft NICODEMUS, en met hem allen, ook onder hen, die Christenen heeten, die, schoon reeds oud geworden, nog leven en gezind blijven, als waren zij enkel zinnelijke wezens. Dienaar der wereld, gij, die tot hertoe slechts hebt geleefd voor hetgeen gij uw genoegen noemt, dat is voor uwe zinnelijke lust, gij, die tot nog toe niets hoogers hebt gekend dan aardschen rijkdom, of naar niets hoogers hebt gestreefd dan naar hetgeen uwe eerzucht prikkelen, uwen hoogmoed streelen kon, dienaar der wereld!

¹⁾ Matth. XXII: 42—46.

zie, u geldt nog in nadruk het woord des Heeren: »gij moet wedergeboren worden.» Wat dunkt u, is die eisch onbillijk, is hij niet geheel overeenkomstig met uwen aanleg als mensch, en kunt gij de minste achtung voor uzelf koesteren, wanneer gij, bestemd om u te ontwikkelen als zedelijk en geestelijk wezen, alleen leeft voor het vleesch? Dat geldt ook u, beoefenaar der wetenschap, die, vervuld met alle menschelijke kennis, de ééne groote wetenschap mist, die u in staat moet stellen, om wel te leven en getroost te sterven. Wat is de man, hoe wetenschappelijk ook gevormd, die in het beoefenen van zijne wetenschap, door onheilige beginselen bestuurd wordt, en, in plaats van er tot God door opgeleid te worden, zich gedraagt, als zou er van het gebruik dier talenten nimmer rekenschap gevraagd worden? Zulk een geleerde is nog den joodschen Rabbi gelijk, die, trotsch op zijne wetenschap, den roem van als de groote leeraar Israëls alom begroet te worden hooger stelde dan den roem van mensch te wezen, mensch in de hoogste en edelste beteekenis des woords. Ook tot den zoodanige zou JESUS nog zeggen: »gij moet wedergeboren worden.»

Gij ziet dus, M. H.! de eisch der wedergehoorte, hoe ernstig eene zaak zij wezen moge, is een eisch, dien JESUS doet, uit kracht van onze eigene natuur,

van onzen zedelijken aanleg en onze bestemming, in één woord, een eisch, die tot een ieder van ons gerigt wordt, omdat hij den naam van mensch draagt. Meene dus niemand, door vooroordeel misleid: die hoogere geboorte is iets bovennatuurlijks, iets onbegrijpelijks en geheimzinnigs, dat boven het bereik ligt der menschelijke krachten. Ziet, zulk eene voorstelling moet immers wel ten gevolge hebben, dat de een meent haar lijdelijk te moeten afwachten, en dat een ander, die gebrekkige voorstelling met den eisch, dien JESUS doet, verwarrende, het Christendom verwerpt en aansprakelijk maakt voor hetgeen de vrucht is van een overprikkeld gevoel of van een dwalend brein. De eisch der wedergeboorte bevat, in zijn aard beschouwd, niets tegenmenschelijks. Hij is gegrond in onzen aanleg. Hij wordt ons gedaan, omdat wij menschen zijn. Maar daarom juist is hij te dringender, en de verantwoording van hem, die er zich niet aan laat gelegen zijn, te grooter.

Gij erkent dien eisch als noodzakelijk en als gegrond in onze eigene zedelijke natuur, maar gij wilt weten, of gij reeds dier hoogere geboorte deelachtig zijt geworden? Tot zulk een onderzoek is noodig het kenmerk te weten, waaraan wij den wedergeborene erkennen. Er zijn menschen, die

hier afgaan op allerlei duistere gewaarwordingen, op zeker onbestemd en onbeschrijfelijk gevoel, dat zich in sommige oogenblikken des levens van hen meester maakt. Anderen weten ons te verhalen van hunne vrome ondervindingen, zelfs van eene geheime innerlijke Godsstem, die hen verzekerd heeft, dat zij behooren tot de uitverkorenen en begenadigden des Heeren. Eene derde soort waant zich in het bezit van den sleutel der eenig ware kennis, en ziet daarbij op broeders, die andere begrippen volgen, als uit de hoogte, met medelijden neder. M. H! ik wil hier niets te kort doen aan het ware en christelijke, dat zich bij sommigen in menige uiting van het vroom gevoel openbaart; ik wil oók niemand uwer laken, die in de opvatting der waarheid prijsstelt op hetgeen in zijne oogen de ware uitdrukking voor het christelijk geloof is. Maar laat ons, op vroom gevoel en eene juiste opvatting der waarheid prijsstellende, nimmer uit het oog verliezen, dat het ééne ware kenmerk der wedergeboorte in onze heiligmaking gelegen is. Gelijk de wind aan zijn geluid gekend wordt, zoo kent men den wedergeborene aan de vruchten des geestes, en deze zijn, volgens de Schrift, liefde, blijdschap, vrede, geloof, matigheid ¹⁾. Dus is de in eigen oog regtzin-

¹⁾ Gal. V: 22.

nige, die zijnen broeder liefdeloos veroordeelt, geen kind des geestes, hij mist de hoogere geboorte; want de vrucht des geestes is liefde. Dus is ook hij, die het wezen der godsdienst stelt in het vertoonen van een droevig gelaat, of die, steeds wrevelig en ontevreden, mort en klaagt en alles beschouwt van zijne donkere zijde, de ware uit God geboren Christen niet; want de vrucht des geestes is blijdschap. Dus is de twistgierige, haatdragende en onverzoenlijke niet wedergeboren; want de vrucht des geestes is vrede en zachtmoedigheid. Dus is de ongeloovige, de man, die in den dag des voorspoeds niet aan God denkt, en in den dag van onspoed zijn vertrouwen niet stelt op zijne vaderlijke liefde, niet uit God geboren, want de vrucht des geestes is geloof. Dus mist ook de onmatige, wien het slechts te doen is om zinnelijk genot, de geboorte, van welke jesus spreekt, want de vrucht des geestes is matigheid. Toeh! een iegelijk beproeve hieraan zich zelve. Niet tevreden met een uiterlijk goed gedrag naar de wereld, vrage elk, uit welke beginselen hij handelt, en zie wel toe, of hij ook somtijds iets goeds verrigt, nog enkel uit vleeschelijke beweegredenen. Wel onzer! indien alzoo de hoogere geboorte van onzen inwendigen mensch zich openbaart in zulke vruchten, waaraan de wereld zal bekennen, dat wij kinderen van God zijn.

Of zouden wij naar die eer niet streven? Heeft niet die hoogere geboorte, welke JESUS eischt, de grootste waarde? Maakt zij niet eerst den waren adel van den mensch uit, en staat de wedergeborene niet zooveel hooger dan het overige menschedom, als de geest boven het vleesch verheven is? Waar is de adeldom, die boogt op oudheid en aanzien van geslacht, maar nog met NICODEMUS zulk eene afkomst naar het vleesch zou willen in de schaal leggen tegen die hoogere geboorte, die ons, in plaats van op beroemde voorouders, doet roemen op onze hooge, goddelijke afkomst, op onze aanneming tot kinderen van God? Wie is er, die aardschen rijkdom zou willen ruilen tegen de schatten, welke mot noch roest verteren; wie, die het genot van aardsche vreugde gelijk zou stellen met de eer en de zaligheid van burger te wezen in het koningrijk der hemelen? Wel uwer dan, armen naar de wereld! want aardsche armoede verhindert u niet, om deel te verkrijgen aan den geestelijken rijkdom der kinderen van God! Wel uwer, die niet kunt bogen op eene geboorte uit wijdberoemde voorouders, want ook de uwe kan zij wezen die hoogere geboorte, die niet uit vleesch, maar uit geest is, en 's menschen waren adel uitmaakt. Wel uwer, eenvoudigen en ongeleerden! want JESUS zegt u, dat, waar geleerde NICODMUSSEN nog dikwerf vragen moeten: »hoe kunnen deze

dingen geschieden?" op het gebied der godsdienst, niet zelden aan kinderkens geopenbaard wordt, wat voor den wijze en verstandige verborgen bleef ¹⁾. Gelijk de wind blaast, waarhenen hij wil, en zijne uitwerkselen tot geene bijzondere plaats of hemelstreek beperkt zijn, zoo is ook de geestelijke geboorte en wasdom des menschen niet gebonden aan onze afkomst of eenig uiterlijk voorregt, waarin zich op aarde de een boven den ander verheugen mag. Wat hier de meeste, ja alleen blijvende waardij heeft, dat is toegankelijk voor allen. Waar de wereld roem op draagt, het gaat voorbij als eene schaduw. De geslachtsadel, waarop NICODRMUS als ABRAHAMS ZOON zich verhief, is voorbijgegaan, en het wordt niet meer, gelijk toen, tot eene eer gerekend uit dat geslacht gesproten te zijn. Zoo gaat het met alle tijdelijke voorregten. Streven wij daarom naar hetgeen eeuwig is en blijvende waarde heeft. Zoo eerst zullen ook onze aardsche voorregten, onze geboorte, onze rijkdom, onze geleerdheid, ons aanzien naar de wereld, beantwoorden en dienstbaar worden aan het groote doel, de komst van Gods koningrijk op aarde.

Br. en Z.! wanneer wij u vermanen, te streven

¹⁾ Matth. XI: 25.

naar die hoogere zedelijke geboorte, die niet uit vleesch maar uit geest, niet uit de aarde maar van boven, niet uit den zinnelijken mensch, maar uit God is: heil onzer, die dan niet met een NICODÉMUS behoeven te vragen naar het middel, waardoor zulk eene geboorte des geestes kan tot stand komen. Wat hij had behooren te weten uit de Schriften des Ouden Verbonds, die van den Christus en zijn rijk geprofeteerd hebben, dat weten wij veel duidelijker uit de Schriften, die ons den Christus voorstellen in zijne werkelijke verschijning als stichter van het Godsrijk. Gelukkig, wie hem, den uit God geboren Zoon bij uitnemendheid, leerde kennen, hem die, ofschoon hij op koninklijke afkomst naar het vleesch zou hebben kunnen roem dragen, den eernaam van Zoon Gods boven dien van Zoon Davids gesteld en daarom een kruishout boven een troon verkozen heeft. Br. en Z.! willen ook wij derhalve dier hoogere geboorte, door JEZUS geeischt, deelachtig worden, dan zij ons JEZUS zelf de bron, waaruit dat ware leven voor ons ontspringe. Wie in hem gelooft, stroomen des levenden waters zullen uit zijn binnenste vloeijen ¹⁾, de geest des levens, die in CHRISTUS is, zal wonen in allen, die als ranken met hem,

¹⁾ Joh. VII: 38.

den waren wijnstok, zijn vereenigd ¹⁾). Wie den Heer aanhangt, die wordt één geest met hem ²⁾); en indien hij, Gods Heilige, ons vleesch en bloed deelachtig geweest is, het was om ons, in gemeenschap met hem, zijn goddelijk leven en zijnen geest deelachtig te doen worden. Dien christus dan gezocht. Ziet toch, zóó lief had God de wereld, dat Hij zijn Eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, het eeuwige leven zou hebben ³⁾), dat leven, dat nooit vergaat, het leven, waarvan het beginsel niet vleesch maar geest is! Dit is het, wat jesus eischt; en wat hij eischt, dat geeft hij ook aan allen ⁴⁾), die door het geloof in hem zich laven aan de bron, welke hij voor 't mensdóm op aarde deed ontspringen. Komt dan, dat levende water met volle teugen gedronken; met zijne kracht onzen inwendigen mensch versterkt! Waar jesus in ons woning maakt, daar moet de zonde wijken. O, zij ons dan christus het leven, hij ons licht, ons levensbrood en onze kracht in leven en in sterven; hij het eenige fundament, waarop het gebouw onzer hoop worde opgetrokken! Dan zal de oude mensch in ons

¹⁾ Joh. XV: 1 verv.

²⁾ 1 Cor. VI: 17.

³⁾ Joh. III: 16.

⁴⁾ Joh. X: 28.

worden afgelegd en de nieuwe mensch steeds krachtiger in ons verrijzen, totdat eens, geve God, de kroon der regtvaardigheid, die hem siert, ook het deel worde van ons en allen, die zijne verschijning hebben lief gehad. AMEN!

IV.

DE ZEGEPRAAL DER GODSDIENST.

LEERREDE OVER JOHANNES XIX: 30^e.

JOHANNES XIX: 30^b.

Het is volbragt.

Ik zal wel niet vele woorden behoeven om mij van uwe christelijke aandacht en uwe belangstelling te verzekeren, bij de overweging van dit kort maar veelbeteekenend gezegde. Het is een woord van JEZUS, een laatste woord van hem, die ons lief had, het woord, dat aan zijne lippen ontvloeide op het oogenblik, waarin hij, onder de grievendste smart bezwijkende, zijne ziel beval aan den Vader. »Het is volbragt!» O zalige triomfkreet der alles overwinnende liefde! O blijdeste heilmaar, die, van Golgotha's heuveltop voortgeplant van geslacht tot geslacht, nog het laatste nakroost als eene hemelstem in de ooren zal ruischen! B. en Z.! die met mij in deze weken van heilige overdenking den Heer op den weg des lijdens als van stap tot stap zijt gevolgd, en het »vrede

door het bloed des kruises" mogt hooren weêrklinken in uw binnenste, wij heeten u welkom aan deze plaats der aanbidding! Het is de dag des Heeren, de laatste, die in dit jaar aan de beschouwing van den lijdenden CHRISTUS onder ons wordt toegewijd. O! wiens gemoed zou niet gestemd zijn tot de heiligste aandacht, wien het hart niet kloppen van hoog gevoel bij de gedachte aan hetgeen die groote lijder ook voor het eeuwig heil onzer zielen volbragt heeft? Komt, hoort dan met christelijke belangstelling, wanneer ik u het kruiswoord, »het is volbragt" ga voorstellen als rijk in betekenis, als geregtvaardigd door de uitkomst, als beslissend voor JESUS goddelijke grootheid, als heiligend voor aller hart en leven. — Almagtige God! Zie op ons neder in ontferming, opdat de indruk van het kruis uws Zoons door uwe genade duurzaam aan ons gezegend worde! AMEN.

Het is volbragt! Voor niemand onzer zal het ten eenenmale een raadsel wezen wat die woorden in den mond van den stervenden Heiland beteekenen. Het is zoo, op zich zelf beschouwd, zou dit gezegde gedacht kunnen worden de bewustheid uit te drukken van den stervende, die zich verblijdt, dat zijn lijden met den dood is geëindigd. Maar zulk eene ver-

klaring is te flauw en behoeft ter naauwernood wederlegging. Dit, zegt gij, kan de zin niet zijn van het groote woord, waarmede de Zoon van God zijn werk op aarde heeft besloten! Anderen lezen in die woorden, en zeker met meer regt, de uitdrukking van het reine geweten, dat in de ure des doods zonder eenig zelfverwijt op de afgelegde levensbaan terugziet, en voor God en menschen verklaart, zijne taak op aarde te hebben afgedaan. Dit klinkt reeds hooger M. H.! Zoo spreekt dan de deugdzame, die, niet van het minste pligtverzuim zich bewust, met reine zelfvoldoening zijne ziele beveelt aan God! Zoo kon ook PAULUS eens in zijne mate roemen, dat zijne taak volbragt was, toen hij uit zijnen kerker aan TIMOTHEUS betuigde: »ik heb den goeden strijd gestreden, ik heb den loop geëindigd, ik heb het geloof behouden ¹⁾.” Maar ook deze beteekenis, hoe verheven en den stervenden Godszoon waardig, voldoet nog niet geheel. Neen, wij hooren hier niet enkel de uitdrukking van een rein geweten, dat zich bewust is, in alles aan roeping en pligt getrouw geweest te zijn: JESUS spreekt hier aan het kruis niets minder uit dan de overtuiging, dat het doel zijns levens, de vestiging der ware godsdienst, en door haar de verlossing en zaligheid van het menschdom,

¹⁾ 2 Tim. IV: 7.

met zijnen dood bereikt is. Of kan er, vragen wij, eene minder krachtige beteekenis aan het kruiswoord »het is volbragt” gehecht worden, wanneer wij het verklaren uit de ziel van hem, die nog den voorgaanden nacht, reeds met het oog op dat kruis, het triumfwoord had doen hooren: »ik heb de wereld overwonnen ¹⁾,” die in zijn laatst en allerheiligst gebed voor God verklaarde: »ik heb voleindigd het werk dat Gij mij te doen gegeven hebt ²⁾,” en aan het avondmaal de overtuiging uitsprak, dat in zijn bloed de godsdienst van het Nieuwe Verbond was gesticht ³⁾? Wat anders, vragen wij, kan in dien mond de uitroep »het is volbragt” beteekenen, dan dat in spijt der wereld het doel zijns levens bereikt en het Godsplan uitgevoerd is, dat, door de profeten aangekondigd en onder de vroegere bedeeling voorbereid, eens door den Messias verwezenlijkt zou worden? Ziedaar, naar onze overtuiging, de eenig ware verklaring van dit gewigtige kruiswoord. Zij vindt haren grond in eene juiste waardering van ’s Heilands laatste gesprekken, en wordt daarenboven aanbevolen door den Evangelist JOHANNES, die, zelf bij het kruis tegenwoordig, die onvergetelijke woorden had opgevangen uit den mond van zijnen goddelijken meester.

¹⁾ Joh. XVI: 33.

²⁾ Joh. XVII: 4.

³⁾ Matth. XXVI: 28.

JOHANNES berigt ons, dat JEZUS dit groote woord uitsprak, »wetende dat nu alles volbragt was, wat vereischt werd om Gods raad, uitgedrukt in de profetische schriften, te vervullen ¹⁾.” Had de Schrift geprofeteerd van een Nieuw Verbond, waarbij Gods vergevende liefde aan een afvallig menschengeslacht zou verheerlijkt worden; van een verbond, waarbij Gods wet niet meer, gelijk voorheen, als eene uitwendig gebiedende magt tegen over den mensch op steenen tafelen, maar in de harten der menschen, zou geschreven staan ²⁾, JEZUS is zich bewust, dat heilige verbond der genade en des geestes tot stand gebragt en met zijn dood de kroon gezet te hebben op het groote werk, waaraan hij zijn leven gewijd had. Gij hoort de verklaring van het tekstwoord uit den mond van JOHANNES. »Het is volbragt,” ziedaar de zegekreet der liefde, die de wereld verlaat, in het vast vertrouwen: mijne taak is afgewerkt, de Godsdienst zegepraalt, de menschheid is behouden.

Het is volbragt! Welk een stout en verheven woord, M. H.! Wat kracht van overtuiging, waarmee de stervende JEZUS de aarde heeft verlaten! Te opmerkelijker wordt die taal, wanneer wij overwegen, hoe zij se-

¹⁾ Joh. XIX: 28.

²⁾ Jer. XXXI: 31—34.

dert meer dan achttien eeuwen, door de uitkomst volkomen geregtvaardigd is.

JEZUS stelt zich voor eene godsdienst te stichten, die het gansche menschelijk geslacht, als ééne kudde onder één herder, zou verbroederen ¹⁾, eene godsdienst, die den knagenden tand des tijds verduren en de poorten der hel trotseren zou ²⁾. Het mosterdzaad, door hem gestrooid, moest de boom worden, wiens takken zich zouden uitbreiden over de gansche aarde ³⁾, en de Geest, die in hem was, het zuurdeeg zijn, dat eens de gansche maatschappij zou doortrekken ⁴⁾. Dit bedoelde JEZUS. Toeh.! het is gebeurd. Achttien eeuwen zijn verlopen. het werk, door JEZUS gesticht, blijft voortduren tot op den dag van heden. De godsdienst van den Nazarener is de godsdienst geworden der gansche beschaafde wereld, en het woord, dat eens op Golgotha gesproken werd, is vervuld.

JEZUS volbragt zijne taak en stichtte eene godsdienst voor de wereld, eene godsdienst, die de hoogste en heiligste behoeften van het menschelijk hart volkomen heeft bevredigd. »Wat moeten wij doen om zalig te worden?» ziedaar het vraagstuk uit den boezem van

¹⁾ Joh. X: 16.

²⁾ Matth. XVI: 18.

³⁾ Matth. XIII: 31, 32.

⁴⁾ Matth. XIII: 33.

het menschelijk geslacht sedert eeuwen opgerezen, en waarvoor men het antwoord vruchteloos gezocht had. Wat wonder, M. H.! Het standpunt, waarop men stond, was verkeerd, omdat in het schepsel, niet in God, de grond der zaligheid gezocht werd. Maar ziet, wat in niemands hart was opgeklommen, JESUS komt, en den vermoeide en belaste wordt verkondigd, niet wat de mensch doen moet, maar wat God, de Almagtige, tot zijne zaligheid gedaan heeft. Wat ons in JESUS van God en onze heerlijke bestemming werd geopenbaard hield proef, de eeuwen door, tot op den dag van heden. Geen wijze na hem is het gelukt om hooger op te klimmen tot God en dieper in te dringen in de natuur en de behoeften van het menschelijk hart. Wat later afweek, wat niet in zijnen geest gedacht werd, kwam op, maar om ook als een morgendauw voor de stralen der immer rijzende zon te verdwijnen. Beroemt u vrij op uwe stelsels, wijzen der aarde! Ze zijn ondergegaan, om plaats te maken voor nieuwe leeringen, die weder op hare beurt door andere zijn vervangen. Het Christendom alleen hield stand, en waar het door ongelooft of bijgeloof een tijdlang werd verdrongen, herrees het straks, om met verjongde kracht en vernieuwden luister te voorschijn te treden op het tooneel der wereld. Vraagt gij naar het geheim, waardoor de godsdienst van JESUS in

onderscheiding van al het overige heeft stand gehouden en uit haren aard moet voortgaan de wereld te overwinnen: het bestaat hierin, dat het Christendom niet enkel eene leer, maar boven alles eene kracht van God is tot zaligheid voor allen die gelooven. Verdiepe zich de menschelijke wijsheid in bespiegelingen over het wezen van God, JĒZUS leert niet slechts wie God is, maar wekt ook den geest, die het »Abba Vader» met vrijheid en zelfstandigheid doet weérklinken in het binnenste heiligdom onzer harten. Predike de wijsgeer eene zedeleer even rein als verheven, ziet, hij moge het goddelijk gebod in woorden uitspreken of in schrift stellen, JĒZUS alleen was in staat de wet te schrijven in het door zijnen Geest vernieuwd en wedergeboren hart, de deugd niet slechts te leeren, maar, in het leven te verwezenlijken. Ik bewijs u de onsterfelijkheid der ziel, roept de wijsgeer; maar JĒZUS geeft ons het eeuwige leven, en met den Heiligen Geest, die van hem uitgaat, het pand der onsterfelijkheid in onszelven. Getuigt het, wie gij ook zijn moogt, rijken of armen, geleerden of eenvoudigen! Wie uwer, dien het hart voor 'iets hoogers klopt dan de aarde schenken kan, vond in de diepten van het christelijk geloof geene rust, geene bevrediging zijner hoogste behoeften? Waar is hij onder ons, die treurend over zijne zonden, op

Golgotha geen troost vond voor het berouwhebbend en schuldgevoelend hart? Waar zijt gij, ongelukkigen, die, gebukt onder den last des huiselijken of maatschappelijken lijdens, in dat geloof geen balsem voor uwe wonden, en geene kracht gevonden hebt om staande te blijven ook in den bangsten nood? Voorwaar, ook de ervaring des Christens drukt hier het zegel op het groote woord »het is volbragt,” dat eenmaal van het kruis werd gesproken. Zonder **CHRISTUS** niets, maar met hem, die ons kracht geeft, alles, vergeving der zonden, kracht tot heiliging, troost in droefheid, hope in het uur van sterven! O waarachtig woord, dat eens op Golgotha gehoord werd! »Het is volbragt,” riep de stervende **JEZUS**. »Het is volbragt,” klinkt het straks van het kruis de wereld door, en de gansche gemeente der geloovigen, in hemel en op aarde, zegt Amen! De wereld is verwonnen, de Godsdienst zegepraalt.

Is dat zoo **M. H.**! Werd de overtuiging, door **JEZUS** aan het kruis ontboezemd, door de uitkomst volkomen geregtvaardigd, hoe beslissend is dit kruiswoord dan niet voor de goddelijke grootheid van **JEZUS**!

JEZUS volbragt een blijvend werk. Vele groote geesten zag de wereld in den loop der eeuwen optreden. Maar, hoe groot ook, hun werk bepaalde

zich voor het grootst gedeelte tot hun eigen volk en het land hunner inwoning; en de hoogste eer hun beschoren bestond hierin, dat de nakomelingschap heeft voortgebouwd op hetgeen door hèn was begonnen. Hoog staan zij aangeschreven in onze schatting, die edelen en braven, die de krachten van hunnen geest gewijd hebben aan het geluk der menschheid. Hoog rijzen daar voor onzen geest een MOZES, als de schepper van een nieuw leven onder het volk dat hem geboren zag worden; hoog een DAVID en anderen, ook op het gebied der ongewijde geschiedenis, wier groote geest de rijkste bronnen van staatkundige welvaart of van godsdienstige beschaving voor hun volk heeft geopend. Maar als wij dezulken groot noemen, dan nemen wij tevens den tijd in aanmerking, waarin zij leefden. Groot, zeggen wij, waren zij voor hunnen leeftijd, en onregt zouden wij plegen, wanneer wij hunne verdiensten wilden afmeten naar de behoeften van onzen tijd en den trap van beschaving, waartoe het menschedom in later tijd is gevorderd. Zoo is het niet met JEZUS. Wat hij volbragt, hield proef, de eeuwen door, en opent ook nog, na eene reeks van eeuwen, de rijkste bron van geestelijk leven en van godsdienstige ontwikkeling. Niet uit aanmerking van den tijd, waarin hij leefde, is JEZUS groot te noemen, alsof een later eeuw het zou kunnen wagen, om met oppermagtig gezag over hem de

vierschaar te spannen. Neen, JESUS alleen is groot, omdat hij, wel verre van door het nageslacht te worden overtroffen, integendeel alle volgende tijden door het alvermogen van zijnen geest beheerscht. Nog staat wat hij volbragt heeft hoog verheven boven al wat in den loop der eeuwen door het menschelijk verstand werd geleverd. Nog is hij, die in de school van CHRISTUS gevormd en met zijn Geest bezielde is, de beste burger, de trouwste vriend, de beste regent, de voortreffelijkste opvoeder. Zelfs de miskennis, waaraan het Christendom ten allen tijde bloot stond en die het nog heden ten dage bij velen ondervindt, wat anders bewijst zij dan de verhevenheid eener godsdienst, tot wier hoogte slechts hij zich verheffen kan, die, zoals JESUS het zegt, uit God en uit de waarheid is, en, met den regten zin voor het heilige en goddelijke toegerust, in staat is de stem der waarheid te hooren ¹⁾? Toeh.! wat groote geest, die zulk een werk voor alle eeuwen kon stichten! Het Christendom staat daar nog als eene stad op een berg, waarop het oog van al wat mensch heet gericht is. En ziet, die godsdienst, die tot den dag van heden het zout der aarde is gebleven, zij heeft haren grond in de persoonlijkheid van JE-

¹⁾ Joh. XIX: 37.

zus. Wat ook veranderd zij in den loop der eeuwen, wat nieuwe denkbeelden in den menschelijken geest, op het gebied van wetenschap of staatkunde, het vroeger bestaande verdrongen hebben, wat JĒZUS volbragt, heeft stand gehouden, de Godsdienst, door hem gesticht, is gebleven.

Eene godsdienst voor de gansche wereld te stichten, de bron te wezen, waaruit leven en zaligheid voor het menschdom tot in het laatste nageslacht zal ontspringen, ziedaar, wat reeds alleen genoeg is, om JĒZUS als een gansch eenige te doen schitteren in de geschiedenis der menschheid; maar hooger stijgt onze bewondering, wanneer wij bedenken, dat JĒZUS die reuzentaak volbragt heeft in den kortst mogelijken tijd. Daar treedt hij op na zijnen plegtigen doop, vol geestdrift voor de hooge taak die hem wacht. Wie wenscht den man van Nazareth geen leven toe, lang genoeg om zoo groot en gewichtig eene taak te volbrengen? IJdele verwachting! Naauwelijks heeft hij zijne taak aangevangen, of hij wordt in den schoonsten werkring gewelddadig gestuit, en het krachtigste leven plotselijk uitgebluscht in den bloei der mannelijke jaren. Het is gedaan met zijne zaak, roept de wereld. Weg is onze verwachting, is de weeklacht van alle braven, die op den Redder Israëls gehoopt hadden. Toeh.! waar de hoosheid jubelt en de godsvrucht

op Golgotha vertwijfelt, o wonder in Gods zedelijke schepping! JESUS verkondigt van het kruis de zegepraal der godsdienst, en na eene kortstondige werkzaamheid van naauwelijks drie jaren, wordt de kroon gezet op een arbeid, tot wiens voltooiing, ook bij gelijken aanleg en gelijke geestkracht, naar menscheelijke berekening, een gansche leeftijd niet toereikend scheen.

Zoo kort als de tijd was, hem tot zulk eene taak geschonken, zoo gering waren de hulpmiddelen, waartoe hij zich beperkt zag. Men ziet hem optreden zonder uiterlijke heerlijkheid of gedaante. Wacht gij voor JESUS medewerking van Israëls geleerden, ach! zelfs een NICODEMUS verstaat hem niet. Wacht gij haar van het volk, het wordt getrokken door de uitwendige bewijzen zijner goddelijke magt, maar niet door de innerlijke grootheid en goddelijke heerlijkheid van zijn wezen. Gij wijst ons op het twaalfstal der getrouwen. Wie zijn het, vragen wij, die mannen, van wier beleid de stervende JESUS de zegepraal zijner taak moet verwachten? Eenvoudige Galileërs, mannen, die nog in kinderlijken eenvoud van een aardsch Messiasrijk droomen en van een zitten aan zijne rechter- en linkerhand in zijn koninkrijk ¹⁾. Het zijn

¹⁾ Matth. XX: 21.

discipelen, die in de ure des gevaars de vlugt nemen ¹⁾, en bij den dood des Meesters straks in verwijfeling uitroepen: »wij hoopten, dat hij het was, die Israël verlossen zou ²⁾.” Neen, noch op de wijzen onder Israël, noch op het volk, noch op de apostelen, zoo als zij toen nog waren, kon JĒZUS de verwachting bouwen van de zegepraal zijner zaak. Wat hij in het leven riep, volbragt hij als met schepend vermogen, bij volslagen gebrek aan medewerking.

Dit niet alleen M. H.! De taak, hem opgelegd, had JĒZUS te volbrengen, niet slechts verstoken van alle uiterlijke hulp, maar ook, in spijt van den zwaarsten tegenstand. De hoofden des volks zijn vaneengescheurd door partijschap, maar om zich straks in dit ééne punt te verbroederen, de verwerping van den man, wiens strenge deugd de wereldling verwenscht en van wiens invloed eene trotsche priesterschaar vermindering van eigen magt en gezag onder het volk heeft te duchten. Maar geen tegenstand, hoe groot, schrikt hem af. Hij gaat voort te zegenen, al is ook vloek en vervolging zijn loon. Hij gaat het land door goeddoende, predikende het koningrijk Gods van vlek tot vlek, van Ga-

¹⁾ Matth. XXVI: 56. Joh. XVI: 32.

²⁾ Luc. XXIV: 21.

lilea uit, Samaria door, naar Judea. Straks wordt de hoofdstad getuige zijner werkzaamheid. Maar de tegenstand wint veld en verdubbelt. List en verraad vereenigen zich tegen den goddelijken held, die met geene aardsche wapenen den strijd voert. Toeh! wie heeft niet op het denkbeeld? een wederregtelijke moord, een schandpaal is het eind van een leven, dat zulke schoone vruchten voor het menschedom beloofde. Wie, vragen wij, had meer reden dan JESUS, om, naar de gewone berekening van den loop der menschelijke dingen, in die omstandigheden, aan de mislukking van zijn plan te gelooven? En echter hij staat pal. Wat tegenstand de wereld biede, niets doet hem wankelen in het geloof dat de waarheid zegepralen en het koninkrijk der hemelen zou gesticht worden. Zelfs het kruis, dat zijner zaak vernietiging schijnt te spellen, is in zijn oog de eenig zekere weg tot zijne verhooging als Koning van het Godsrijk, en het bloed, op Golgotha vergoten, is hem het zaad, waaruit Gods kerk zal oprijzen voor alle tijden en geslachten ¹⁾).

Groot noemt gij hem, wiens onpeilbare geest dat alles omvattend plan kon ontwerpen, groot en goddelijk, die in staat was het ten uitvoer te brengen, maar aanbiddelijker en grooter wordt JESUS in

¹⁾ Joh. XII: 24.

onze oogen, wanneer wij bedenken, hoe van dien strijd, ten bloede toe gevoerd, liefde de hefboom en de kracht was. Jezus sterft, maar zijn dood is niet die van den martelaar, die zich opoffert voor een geliefkoosd denkbeeld, of voor het bezit des hemels. Jezus legt het leven af, omdat hij weet, dat, naar Gods raad en voorkennis, zijn bloed de prijs moet zijn, waarvoor het menschelijk geslacht zal worden vrijgekocht uit de slavernij van dwaling en zonde. Staat het in zijne keus, om óf terug te treden, óf de zaligheid van ons geslacht te koopen met zijn bloed, hij kiest het laatste, omdat hij menschen liefheeft; en waar het hunne zaligheid geldt, neemt hij het kruis op, gereed om aan een moordhout de groote taak hem opgelegd te voltooien. Wat kostelijk offer, dat Jezus ook aan het heil van onze zielen gebragt heeft! Getuig het Gethsemané! dat zijne tranen vloeijen en met zijn bloedzweet uwen grond gedrenkt zaagt! Getuig het Golgotha! dat zijn angstkreet: »mijn God! mijn God! waarom verlaat gij mij,” van zijne lippen hoordet! Waar zag men eene liefde, heiliger in beginsel, grooter in omvang, sterker in vermogen, en meer geadeld door de meest belangelooze zucht om menschen te behouden? Christenen! erkent het: onze dierbaarste voorregten, die wij door het geloof bezitten, de vergeving onzer zonden, onze hope voor de toekomst,

elke vrucht des Heiligen Geestes in ons gemoed ter onzer vertroosting en heiliging, al wat wij zijn en worden zullen, het is al te maal de vrucht van het kruis, waaraan eens de liefde hare hoogste kracht betoond, hare schoonste zegepraal gevierd heeft. B. en Z.! ja wij zijn duur gekocht. Niet voor goud of zilver, maar ten prijze van het dierbaar bloed van Gods Zoon, zijn wij verlost uit onzen ijdel wandel! De straf die op hem was bragt ons vrede, en als wij staren op zijn kruis, dan juicht het christelijk geloof: hij heeft ons lief gehad tot den einde; wij zijn verlost, maar 't heeft zijn bloed gekost.

Stond, wat JESUS aan het kruis volbragt in regtstreeksche betrekking ook tot onze zaligheid, hoe heiligend wordt dan de uitroep: „'t is volbragt,” voor aller hart en leven!

Heeft JESUS zijne taak volbragt, B. en Z.! vreest dan niet, dat het Christendom immer door menschelijke magt zou kunnen ondermijnd of vernietigd worden. Het is zoo, veel zien wij in onzen tijd gebeuren, waarbij ons de vrees zou kunnen om het hart slaan, van ons allerdierbaarst geloof te zien aangerand en onze kroon ons te zien rooven. — Hier verheft zich het ongeloof, dat in hoogmoedigen waan den Christus Gods veracht, dien het nooit in zijne grootheid leerde kennen: dáár spannen bijgeloof en

priesterlist hunne krachten in, om het licht, door JESUS op den kandelaar geplaatst, weder uit te dooven en te doen plaats maken voor een afgeliefd en bezoedeld samenstel van menschelijke leerlingen, met de leus: ik geloof omdat het ongerijmd is. En, wat nog de meeste bekommering verwekt, bij velen, helaas! ook onder hen, die zich Hervormden noemen, bij groote gehechtheid aan leerstellige vormen, geen christelijk geloof in het hart, geene beginselen van godsvrucht en zedelijkheid, geene gemeenschap des Heiligen Geestes, door wien een PAULUS zijnen TIMOTHEUS vermaande het dierbaar pand hem toevertrouwd te bewaren ¹⁾. Wij leven in een tijd van onverschilligheid, in een tijd, dat stoffelijke welvaart, geld en goed, bij velen als het hoogste beschouwd wordt, waarnaar de mensch heeft te streven. Wat zal er van de godsdienst worden, vraagt menig angstvallig hart, bij het zien instorten van het bolwerk van zedelijkheid en trouw, waardoor het voorgelicht eens groot werd. B. en Z.! het zij verre, dat ik alle vrees zou veroordeelen, maar toch gevoel ik vrijmoedigheid, om, met het oog op Golgotha, u toe te roepen: kleingeloovigen, vreest niet! Het Christendom, dat eens in het bloed des kruises werd gegrondvest, is gebleken magtiger

¹⁾ 2 Tim. I: 14.

te zijn dan de geest der wereld. Daarom, niet gevreesd voor den ondergang van eene godsdienst, wier eeuwigen duur de Christus Gods voorspeld heeft. Wat JESUS stichtte, is als het huis op eene steenrots, als de schat, dien mot noch roest kan verteren, als het zuurdeeg, dat onweerstaanbaar voortwerkt, als het fundament, waarop wel hout, stoppelen en stroo kunnen gebouwd worden, maar dat zelf onomstootelijk en vast is. B. en Z.! strijden wij om in te gaan, laat ons het pand ons toevertrouwd bewaren! God zal zorgen voor het zijne. CHRISTUS heeft gesproken van het kruis: »'t is volbragt!»

Heeft JESUS zijne taak volbragt, dan mag ook de berouwhebbende zondaar op hem als zijnen redder hopen. Het is zoo, het geweten, met zondenschuld bezwaard, maakt het ons dikwerf zwaar, om met vrijmoedigheid ons vertrouwen te stellen op de goddelijke liefde. God, zoo vlekkeloos rein, wij zoo bevlékt met zonden! hoe zullen wij ontvlieden, hoe eene zaligheid beërven, die voor den reinen van hart is weggelegd? Den werelddienaar moge het ligt vallen, om bij het gevoel van eigene verkeerdheid, het geweten met valsche overleggingen en met de gedachte aan de goedheid en de genade van God in slaap te wiegen! Maar de ernstig denkende Christen heeft oogenblikken, waarin hem het hart niet ruim is, waarin hem

de grond van zijn geloof dreigt te ontzinken, waarin het schijnt, alsof het licht van Gods genade zich voor het oog zijner ziele terugtrekt. B. en Z.! vreest niet! Er leeft een CHRISTUS, die het kleingeloovig hart ondersteunt, wiens kracht in zwakheid wordt volbragt; die, als wij uitroepen: Heer! wij vergaan, ons de hand reikt. Ziet, wanneer ons dan immer de moed dreigt te ontzinken, wanneer alles om ons henen nacht schijnt, denkt dan, dat hij volbragt, alles volbragt heeft wat noodig was, om ook uwe zielen, van het verderf te redden. God is liefde. Dat staat geschreven op het kruis, en het is zoo, hoe noode het met schuld beladen hart die waarheid ook geloove. De ééne offerande der gehoorzaamheid, door JEZUS op Golgotha voltooid, heeft voor den boetvaardige en geloovige de vergeving der zonden mogelijk gemaakt. In CHRISTUS, den volmaakten, wil God ons als zijne kinderen beschouwen, en van het kruis weérklinkt het, de wereld door en in de harten van allen die gelooven: de schuld is verzoend, de zonden zijn vergeven!

Heeft JEZUS zijne taak volbragt, dan is er ook grond van vertroosting voor allen, wie het God behaagt te leiden in de school van onspoed en beproeving. Er is zooveel op aarde, dat den Christen bedroeft. Zelfs al ontdekte ons oog in het uitwendig rouwgewaad niet zoo menig bewijs van den in-

wendigen rouw, die het hart vaneenscheurt; elk weet toch voor zich: menige traan wordt in de eenzaamheid voor God geschreid, en menig gevoelig hart ondervindt, dat de liefde des Eeuwigen somtijds hard is! Hard valt het, ouders! een dierbaar pand in de eerste vaag van een jeugdig leven van uwe zijde te zien afgescheurd. Hard valt het echtgenooten! den vriend of de vriendin onzer ziele voor ons te moeten zien heendragen naar het graf! Hard valt het, als onze goede bedoelingen door boosheid en vooroordeel tegengewerkt en miskend worden. B. en Z. houdt moed! Het wreedste lot op de wereld ondervond de Eeniggeboren Zoon van Gods liefde. Zouden wij morren, wij niets dan gunst en voorspoed van de Voorzienigheid eischen, waar Gods eenige, zijn dierbaar leven moest eindigen aan een kruishout? Zou de discipel dan meer zijn dan zijn Heer? Ziet, hij zelf heeft het immers den zijnen voorspeld: »in de wereld zult gij verdrukking hebben!» Och! mogten ook wij dan leeren, elk in onze mate het kruis te dragen, dat de Vader in de hemelen ons op de schouders legt. »Verdrukking zult gij hebben,» sprak de voleinder des geloofs, maar uit dienzelfden mond klinkt ons ook het woord toe: »hebt goedē moed, ik heb de wereld overwonnen ¹⁾,» en »wie overwint, ik zal hem geven

¹⁾ Joh. XVI: 33. Openb. III: 21.

te zitten op mijn troon." Christenen! het oog op Golgotha gerigt! »Het is volbragt." Ziedaar de zegekreet, waarmee de heiligste lijder eens bezit van zijne eeuwige heerlijkheid heeft genomen! Zoo zal het ook met ons zijn. Vreugd na kruis, heerlijkheid na lijden! Eens komt de dag, waarop ook onze aardsche taak, hoe moeitevol, zal volbragt zijn, en zij, die met CHRISTUS op aarde streden, met hem daarboven heerschen zullen.

Wenscht gij dat, M. H.? Slaat dan nog eens het oog op den stervenden Verlosser. »Het is volbragt," zoo sprak in hem de bewustheid, het werk voleindigd te hebben, dat de Vader hem te doen had gegeven. Dat werk was de stichting van het Godsrijk. B. en Z.! die taak zij, in de kracht en aan de hand van CHRISTUS, ook de onze. Wat hij volbragt heeft, moeten ook wij met en door hem in onze mate leeren volbrengen, en naar zijn voorbeeld ook zelven leven en strijden, ja, waar het noodig is, ook lijden voor de waarheid. Toen CHRISTUS aan het kruis de zegepraal van het Godsrijk uitriep, toen heeft hij ook op ons gerekend. Hij zegepraalt over de wereld, niet alléén, maar met en door zijne geloovigen. Wij zijn het, die hij als zijne medeheerschers op het gebied van waarheid en deugd verkoren heeft, om eens als Koning en Hoofd zijner triomferende kerk, met de magt der waarheid het heele te beheerschen.

O heerlijk en zalig voorregt! Hij de Eeniggeborene, wij zijne broeders; hij het Hoofd, wij de leden; hij Hoogepriester en Koning, wij priesters en koningen met hem; hij de Zoon, wij Gods geliefde kinderen! Heilige band, die ons aan CHRISTUS verbindt, om ons te doen worden wat hij is, ons te leeren volbrengen, wat hij eens heeft volbragt, ons te sieren met de kroon die hij verworven heeft door zijn bloed! Werke dan elk in zijnen kring met getrouwheid aan de uitbreiding van het koninkrijk der hemelen. Een ieder van ons heeft een werkkring, waarin hij elk uur, elk oogenblik van zijn leven voor het Godsrijk werken en voor de menschheid ten zegen kan zijn. Ook een ieder onzer ontving van God zijn talent, om er winst mede te doen en te woekeren. Gelukkig het volk, dat, met den geest en de beginselen van CHRISTUS doortrokken, in alles zoekt te volbrengen, wat God gebiedt en wat met onze waarde als menschen en verlost en door Gods Zoon overeenstemt! Komt! zweren wij dan trouw aan onzen grooten Meester! Dat nieuwe geloften van getrouwheid ons verbinden aan den Heer, die ons lief had, opdat zijn Geest in ons wone en ons in staat stelle tot al wat hem welbehagelijk en goed is. Hoe veel er dan ook verzuimd werd, en hoe gebrekkig ook ons werk zij, het geweten zal ons in onze jongste ure de getuigenis geven: wij hebben niet vergeefs geleefd, onze arbeid

is niet ijdel geweest in den Heer, ook wij bragten, al was het slechts één enkelen steen aan tot den bouw des grooten tempels, wiens uiterste hoeksteen CHRISTUS is. O heilig woord "het is volbragt!" Goddelijke CHRISTUS! ja, gij alleen kondt zoo in vollen nadruk spreken! Maar, wat wij dan ook te kort komen, hemelsche Leidsman! o leer ons u te volgen, naar uw beeld ons te vormen, en sterk in u, als uwe verlost, de wereld te overtuigen, dat uwe kracht in zwakheid volbragt wordt! AMEN.

v.

**DE CHRISTELIJKE KERK TEGENOVER
DE WERELD.**

LEERREDE OVER JOHANNES XVI: 8—11.

in het bloed des kruises gegrond, verrees voor 's werelds oog, om het zout der aarde te worden voor alle volgende geslachten. De christelijke kerk! welk een naam, M. H., de kerk, die, op het Pinksterfeest vertegenwoordigd door de apostelen en eerste volgers van den Heer, het ligchaam uitmaakt, waarvan hij het Hoofd is, en waarin zijn geest, de Geest der waarheid, leeft en werkt, als het beginsel eener steeds voortgaande ontwikkeling. Wat al vragen doen zich hier niet op en verdringen zich schier voor onzen geest, ten aanzien van de bestemming dier kerk, hare verhouding tot de wereld, en de uitkomsten, die zij eens zal opleveren voor het rijk Gods en de zaak der menschheid! Wel onzer, die ons verheugen mogen in het licht, dat de geschiedenis ook in dit opzigt voor ons deed opgaan, en die alzoo de »toekomende dingen» reeds gedeeltelijk aanschouwen mogen, wier openbaring de Heer in den laatsten nacht zijns levens voor zijne apostelen nog om wijze redenen terughield ¹⁾. Komt, verlustigen wij ons te zamen ook ditmaal in de beschouwing der groote werken Gods. Dat zij ons onze verhevene roeping levendig voor oogen stelle, en bij het wisselen der aardsche dingen met goed vertrouwen de toekomst doe verbeiden.

¹⁾ Joh. XVI: 12, 13.

De christelijke kerk tegenover de wereld, ziedaar het onderwerp, waarmede ik uwe aandacht thans ga bezighouden. Mogt ons geloof er door versterkt en onze geestdrift aangevuurd worden voor de zaak van hem, wiens naam wij dragen, wiens godsdienst wij belijden, opdat wij, vol des geloofs en des H. Geestes, medearbeiders worden mogen van God en zijnen Zoon, ter bevordering van het heil der menschheid, voor wier behoud de groote Herder der schapen op aarde leed en in den hemel waakt! AMEN.

Vraagt gij, M. H.! hoe het opgegeven onderwerp samenhangt met den tekst, waarin JEZUS wel van de werkzaamheid des H. Geestes, maar niet van zijne kerk schijnt te spreken, dan zal u dit duidelijk worden, wanneer wij den inhoud dier woorden aandachtig overwegen. Gij kent de belofte, waarmede de Heer, reeds in het 14de hoofdstuk, in het uur der scheiding, zijne discipelen vertroostte. Hij zelf stond de aarde te verlaten, maar God zou hun in zijne plaats een anderen trooster, een anderen leidsman schenken op hunnen levensweg. Dien anderen leidsman, die zijne plaats op aarde vervangen zou, noemt JEZUS *den Geest der waarheid* ¹⁾. Dat was een woord van rijke vertroosting

¹⁾ 1 Joh. XIV: 17.

voor de discipelen. Zou toch, na het vertrek des Meesters, de mond der waarheid zich niet meer als voorheen ter hunner leering openen, een hooger en onvervreemdbaar goed zou hun geschonken worden in dien Geest, die op het gebied der godsdienst steeds verder hen zou voortleiden en het onderwijs, van JESUS genoten, in al zijne verhevenheid en waarheid doen verstaan.

Op diezelfde belofte komt JESUS terug in de woorden, die onzen tekst voorafgaan, om zijne leerlingen de hooge waarde er van te beter te doen inzien. Van het oogenblik toch, dat hij zou ophouden persoonlijk onder hen te verkeereren, zouden zij zelve, die hoogste vraagbaak missende, en nu niet langer door het gezag van 's Meesters woord geleid, eerst regt zelfstandig worden, en zou er voor hen een nieuw tijdperk van ontwikkeling zich openen. Daarom »was het hun nut, dat JESUS heenging.» De persoonlijke tegenwoordigheid des Meesters en zijn dagelijksche omgang, hoe nuttig en noodzakelijk in de dagen hunner eerste vorming, zouden verder eene belemmering geworden zijn voor hunne hoogere ontwikkeling. Gelijk voor het kind, naar Gods verordening, de dag aanbreekt, waarop het, aan het ouderlijk toezigt, het ouderlijk onderwijs, den ouderlijken raad onttrokken, vrij en zelfstandig optreedt, zoo zou ook de apostelschaar, dan, als de

in ond der waarheid niet meer tot hen zou spreken, eerst regt geschikt worden, om, in het bezit van den Geest der waarheid, zich verder te ontwikkelen.

Doch niet alleen voor de apostelen zou die Geest een springader worden van kennis en van leven, de vruchten van dien Geest zouden zich uitstrekken ook tot de gansche wereld. *Gekomen zijnde*, zegt JESUS in den tekst, *zou Hij de wereld overtuigen van zonde, van gerechtigheid en van oordeel*. Vraagt gij, hoe de Geest der waarheid dit doen zou: in de eerste plaats, door de prediking en de gezamentlijke werkzaamheid der apostelen, in wie de Geest des Meesters zou leven en werken op de wereld. Maar wie gevoelt niet, M. H.! zoo wij hier ook al in de eerste plaats aan de apostelen te denken hebben, dat de werkzaamheid des H. Geestes niet tot het twaalftal der uitverkorenen beperkt was. Hoe gering was toch in omvang wat onder de leiding des Geestes door toedoen der apostelen tot stand kwam, vergeleken met hetgeen diezelfde Geest, sedert de vestiging des Christendoms, gewrocht heeft en uitwerken zal tot aan den afloop der eeuwen! Wat JESUS hier zegt, is onverstaanbaar, indien wij de belofte des H. Geestes niet aanmerken, als in de personen der apostelen, de eerste vertegenwoordigers van het Godsrijk, tot de gansche kerk der geloovigen gesproken.

Wat uit den aard der zaak volgt, wordt door

de verklaring, die JESUS aan zijne eigene woorden geeft, tot zekerheid verheven. Het *komen* van JESUS, dat met de belofte des Geestes wordt verwisseld, zou niet alleen tot de apostelen zich uitstrekken, maar ook tot allen die hem liefhadden ¹⁾, en wat hij voor zijne bijzondere leerlingen bad en hun beloofde, dat bad hij daarna ook uitdrukkelijk voor allen, die door hun woord in hem gelooven zouden ²⁾. Doch waartoe meer bewijzen? Het Pinksterfeest verees daar op nieuw voor onze dankbare herinnering als blijvende getuige voor de vervulling der groote profetie, dat God in de laatste dagen van zijnen Geest zou uitstorten, niet over eenige bevoorregten, maar over alle vleesch ³⁾, en strekt ons tot bewijs, dat JESUS zijne kerk gesticht heeft, om met den Geest der waarheid voortdurend te werken op het menschelijk geslacht.

Als JESUS derhalve de werkzaamheid en de bestemming des H. Geestes in onzen tekst beschrijft, dan heeft hij het oog op zijne kerk en hare bestemming ten aanzien van de wereld. Die wereld mogt hem haten en reeds gereed staan een kruis op te rigten, om zijne zaak voor altijd te vernietigen; maar de kerk, die uit het bloed des kruises zou verrijzen, zij zou, als 'draagster van zijn Geest, de wereld, die hem geloof wei-

¹⁾ Joh. XIV: 18, 23.

²⁾ Joh. XVII: 20.

³⁾ Hand. II: 16. Joël II: 28—32; III: 1 verv.

gerde, van zonde overtuigen, tot de erkenenis brengen, dat zij, door hem te verwerpen, zich tegen God vergreep. Die kerk, in welke zijn goddelijke Geest zou werken, zou zijne regtvaardigheid en die van zijne zaak boven alle bedenking verheffen en voor de geheele wereld bewijzen, dat de gekruisigde en verworpen menschenzoon, aan het oog der zijnen onttrokken, als Koning der waarheid heerschte aan 's Vaders regterhand. Die kerk, eindelijk, zou voor aller oogen het feitelijk bewijs zijn, dat in Gods raad het oordeel was uitgesproken over den overste der wereld, over den geest des boozen, die in de wereld heerschappij voert en het Godsrijk wederstreeft; m. a. w.: tot bewijs strekken voor het aanzijn eener hoogere zedelijke magt, bestemd om het rijk der duisternis te overwinnen en eens in het niet te doen verzinken. Verhevene verwachting, die JĒZUS koesterde van zijne kerk op aarde! Reeds ziet hij die overwinning, door zijn Geest over de wereld te behalen, als aanwezig voor zich. Reeds ligt daar verslagen voor zijn profetischen blik die magt der duisternis, die tegen God en zijn Gezalfde de eeuwen door zich zou aankanten. Over de smaadheid des kruises heen ziet JĒZUS reeds de zegepraal van het Godsrijk, en op hetzelfde oogenblik, dat de wereld bezig is om het werk door hem gesticht te verbreken, spreekt hij,

van zijne zegepraal gewis, het woord uit: met het rijk der duisternis is het gedaan; de Geest der waarheid komt; de overste der wereld is geoordeeld!

Ik vertrouw, M. H.! na deze ontwikkeling van 's Heeren woorden, de keus van het onderwerp, waarover ik thans tot u zou spreken, genoegzaam geregvaardigd te hebben. Ik wensch u dus, volgens de leiding van den tekst, de kerk van CHRISTUS voor te stellen:

als eene krachtige wekstem voor het ongehoof uit den slaap der zonde;

als eene luisterrijke regtvaardiging voor de zaak van CHRISTUS;

als een vasten waarborg voor de zegepraal der waarheid.

En die, gekomen zijnde, zegt de Heer, zal de wereld van zonde overtuigen. Ziedaar het eerste, waartoe de christelijke gemeente, in de kracht des Heiligen Geestes, door JEZUS bestemd werd. Wie onzer, die de wereld opmerkzaam gadeslaat, zal niet erkennen, dat, hoe veel goeds en groots door ons geslacht bij voortduring gewrocht wordt op het gebied van wetenschap en kunst, het maatschappelijk ligchaam nogtans in vele opzigten in een ziekelijken toestand verkeert, en dat er, ne-

vens het goede, een beginsel werkt, dat de maatschappij ondermijnt en hare ontwikkeling belemmert? Dat beginsel, dat, als een verderfelijk gif, reeds van den oorsprong des menschdoms af, van geslacht tot geslacht zich heeft voortgeplant, is de zonde. En zoo wij vragen, waarin dat zondige bestaat, het antwoord is: hierin, dat de mensch, bestemd om voor het geluk zijner broederen te leven, slechts zichzelf bedoelt en aan het eigen en zelfzuchtig ik de gaven en krachten toewijdt, hem geschonken ter bereiking van de hoogste en edelste bedoelingen der Godheid. Zoolang die plage bestaat, zoolang dat beginsel der zelfzucht niet wordt uitgeroeid, kan het der maatschappij niet welgaan, en waar ons oog de verwoestingen aanschouwt, door de zonde aangerigt, moet wel de wensch steeds krachtiger zich doen hooren: mogt het menschdom eens komen tot het besef van zijne groote schuld, en, zijne roeping zich bewust, Gods beeld in liefde en reinheid dragen! Die wensch is billijk, M. H.! maar hoe kan dat geschieden? Wat is het middel, waardoor de groote opvoeder van ons geslacht het menschdom van zijne verkeerdheid zal overtuigen en bezielen met eenen nieuwen geest? Ziet gij welligt dat middel in vreeselijke gerigten, die, als de getuigen van 's Hemels wraak, over het menschelijk geslacht zullen komen? Het is zoo,

M. H.! Ook de roede des Almagtigen zal opgeheven worden, om, is het noodig, het zondige beginsel in zijne werking te beteugelen. Ook bloed en vuur en rookdamp zullen de voorboden zijn van den grooten en doorluchtigen dag des Heeren ¹⁾. Maar toch, wat oordeel de zonde, uit haren aard, zal brengen over het menschelijk geslacht, geen uiterlijke strafgerigten zullen het afdoende middel zijn, om de wereld te brengen tot het gevoel van schuld. Gods straf-fende hand moge het kwaad beteugelen, maar het kwaad uitroeijen, geestdrift voor iets beters en hoogers opwekken, dat kan geene straf, geen oordeel uitwerken, dat kan alleen de magt van het goede, waar het zich tegenover de wereld in al zijne aantrekkelijkheid vertoont. Ziedaar de roeping der christelijke kerk. Zij is het, die door den Heer bestemd werd, om, vervuld met zijn Geest, tegenover het ongeloof te staan, en die, in waarheid en gerechtigheid het beeld van haren stichter dragende, de wereld over zichzelf moet doen blozen, haar met schaamte en spijt vervullen, en, opgewekt door de kracht der waarheid, die betere goederen doen begeeren, die de hemelsche Vader voor zijne kinderen heeft weggelegd.

De Geest der waarheid zou komen, en, in de ge-

¹⁾ Hand. II: 19.

meente werkzaam, de wereld van zonde overtuigen. Dat heeft de H. Geest gedaan op het eerste Pinksterfeest, toen duizenden uit dat volk, dat den Messias verworpen had, door de prediking der apostelen tot het besef van schuld gebragt, uitriepen: »Mannen, broeders! wat zullen wij dan doen ¹⁾?» Dat heeft diezelfde Geest gedaan, toen de broederlijke liefde, in de gemeente werkzaam, het getal harer leden dagelijks vergrootte, en, waar voorheen het eigenbelang had voorgezeten, nu goed en have ten nutte der broeders deed verkoopen en den prijs er van aan de voeten der apostelen deed neêrleggen ²⁾. Dat heeft de H. Geest gewerkt, toen een hardnekkige SAULUS, niet langer bij magte de verzenen tegen de prikkels te slaan, door de magt der waarheid tot inkeer werd gebragt, en het woord der diepste schuldbe-kentenis van zijne lippen vloeide: »wat wilt gij dat ik doen zal, Heere ³⁾?» Zoo bragt de Geest, die in de gemeente van JEZUS leefde, de wereld tot het besef van zonde. Hij was het, die een AGRIPPA bijna bewoog een Christen te worden, en die een FELIX op zijnen regterstoel deed sidderen, waar God door zijn apostel tot hem sprak van matigheid, regtvaardigheid en het toekomend oordeel ⁴⁾. Kan dat anders zijn, M. H.? Acht gij het mogelijk voor den dienaar der

¹⁾ Hand. II: 37.

²⁾ Hand. II: 44, 45: IV: 36, 37.

³⁾ Hand. XXII: 10.

⁴⁾ Hand. XXVI: 24—26.

wereld, om duurzaam vrede te hebben met de zonde, waar de adel der deugd en de kracht van het goede in vollen glans hem in de oogen schitteren? Ik beroep mij op uwe ondervinding. Of waart gij ooit ontevredener over uzelf, hebt gij ooit sterker uwe zedelijke nietigheid gevoeld, dan in die oogenblikken, waarin de magt van het goede, hetzij door de stem der geschiedenis, hetzij door het verkeer met hen, in wier zielen CHRISTUS reeds eene gestalte had verkregen, u de bestemming herinnerde, die ook voor u is weggelegd? B. en Z.! hoe geheel anders zou de wereld zijn, hoe zou het ongeloof in zijn niet verzinken, indien slechts de christelijke kerk beantwoordde aan hare verhevene roeping! Wij klagen, dat de wereld den eenigen naam blijft verwerpen, die gegeven is om zalig te worden. Wij zien nog zoo weinig van de vruchten, die JESUS ter bekeering des ongeloofs van zijne kerk verwacht heeft. De wereld, die ons omringt, blijft leven in de zonde, en angstig vragen wij, of dan de Geest des Heeren niet meer in zijne gemeente leeft? Laat ons de zaak redelijk beoordeelen. Ook voor de ontwikkeling der kerk is tijd noodig. Eerst na jaren wast het mosterdzaadje op tot een boom. De Geest des Heeren werkt voort, hoe ongemerkt het zijn moge, en zoo ook zijne werking niet zichtbaar is in velen, die zich leden der

christelijke kerk noemen, Hij leeft en werkt echter in anderen te krachtiger, om door hun voorbeeld zondaars van de dwaling huns wegs te bekeeren en naar het brood des levens te doen uitzien. Dat de invloed van 's Heeren Geest op de wereld niet magtiger is, niet meer en algemeener afkeer van het kwaad en hooger geestdrift voor het goede wekt, o wijt het niet aan CHRISTUS! Ach! indien wij, die ons naar CHRISTUS noemen, slechts meer naar hem geleken, slechts meer ons lieten leiden door zijn Geest, en meer beantwoordden aan onze verhevene roeping, voorwaar! het ongelooft zou niet die rust en dien vrede smaken, waarin het zich nu verneugen mag te midden eener maatschappij, die wel naar CHRISTUS genoemd is, maar nog geen tempel werd van zijnen H. Geest. Of zegt mij, wanneer de gemeente, in wier midden de Geest der liefde wonen moest, door innerlijke tweespalt wordt van eengescheurd en de edelste belangen aan haat en partijschap worden opgeofferd; wanneer de gemeente, in plaats van de waarde des christelijken geloofs in zijne innigheid te zoeken en voor de wereld door liefde, gematigdheid en kracht te bewijzen, de zuiverheid van het geloof gaat afnemen naar de veelheid der leerstukken en naar den uiterlijken vorm, waarin zij beleden worden, en, terwijl zij over den Christus spreekt en twist, vergeet hem te dragen in het hart, wat zouden wij

dan de wereld aanklagen, wat ons verwonderen, dat zij niet wordt opgewekt uit haren zondeslaap! O, mogten wij te dezer ure de groote roeping gevoelen, die op ons, als de gemeente des Heeren, rust! Wij moeten het middel zijn, waardoor Gods Geest de wereld van zonde overtuigt. Ziet, als wij zijn, die wij moeten zijn, Christenen met de daad en in waarheid, dan zal de wereld, door de kracht die in ons werkt, ook zelve worden opgewekt, en, voor God hare schuld erkennende, de lage beginselen verfoeijen, waardoor zij tot hiertoe werd geleid. Christenen! hoort, wat hooge verantwoordelijkheid op ons rust ten aanzien van de wereld, en laat ons toezien, dat niet de eenige naam, die gegeven werd om zalig te worden, om onzentwille door het ongeloof gelasterd worde!

Verwachtte de Heer van zijne kerk, dat zij de wereld zou brengen tot het besef van zonde, zij stond hem ook voor oogen als eene luisterrijke regtvaardiging voor zijne zaak. De Geest, in zijne gemeente levende, zou de wereld ook overtuigen van regtvaardigheid. Stonden het Joodsche volk en zijne oversten gereed hem als een onregtvaardige en als een valschen Messias aan een kruis te nagelen, JESUS ziet over kruis en schande heen de kerk verrijzen, die, in zijn bloed geplant, de wereld zal doen inzien,

dat hij zich niets had aangematigd, toen hij zich den Christus noemde, in wien de zedelijk godsdienstige behoefte des menschdoms hare volle bevrediging zou vinden. Of zou de Heer welligt te veel van zijne kerk verwacht hebben? Het is zoo, en wij erkennen het met schaamte, dat aan de kerk, die naar zijn naam genoemd is, nog altijd veel ontbreekt. Die kerk intusschen, hoe onvolkomen, zij bestaat, als de bewaarster van den schat, dien CHRISTUS voor ons geslacht heeft aangebragt. En dat zij bestaat, in weerwil van den tegenstand, dien de Heer zelf en zijne eerste gezanten ondervonden, dat is het onweêrlegbare bewijs voor de zedelijke kracht, die van den CHRISTUS uitging en voor de waarheid van alles, wat hij van zich en zijne bestemming als Verlosser der wereld getuigd heeft. Hier doet zich aan onze beschouwing dit verschijnsel voor: JEZUS, een persoon, die in de schatting der wereld geen hooger titel bezat, dan zoon des timmermans van Nazareth, treedt op als leeraar onder een volk, naauwelijks opgemerkt of genoemd onder de natiën der wereld, kiest zich twaalf vrienden onder de minst aanzienlijken zijns volks, en sterft, na eene kortstondige loopbaan van naauwelijks drie jaren, als een verachtelijke volksverleider aan een kruis, door zijn volk gevloekt, en als een voorwerp, waarop de Romein en Griek met verachting of onverschilligheid moe-

ten neêrzien! En die persoon, hoe onbeduidend naar de wereld, hij wordt de hervormer der gansche maatschappij, naar wien de geheele beschaafde wereld zich thans noemt, en die op de maatschappelijke en staatkundige ontwikkeling der volken den grootsten invloed blijft uitoefenen. Van waar dat, M. H.? Van waar, dat de nederige man van Nazareth voor duizenden en millioenen het brood des levens werd en door hen erkend wordt als hun Koning op het gebied der waarheid? Lost mij dat raadsel op, indien de Heer niet werkelijk geweest is, waarvoor hij zich heeft uitgegeven? Zou hij, door wien Gods Geest in duizenden harten leeft, niet zelf de met den Geest gezalfde, de Christus des Heeren bij uitnemendheid geweest zijn? Zou hij, die aan duizenden de magt heeft gegeven zonen en dochteren van God te worden, te veel van zichzelf getuigd hebben, toen hij zich den Eeniggeborene des Vaders noemde? Zal het hem, die ons den adel onzer natuur herinnerd en de bewustheid onzer eenheid en verwantschap met God in ons gewekt heeft, als grootspraak worden aangerekend, wanneer hij zichzelf één noemt met den Vader, of, als de vertegenwoordiger van God op aarde, door een discipel zich laat begroeten als zijn Heer en zijn God? De christelijke kerk en de wedergeboorte der wereld, die van haar uitgaat, ziedaar de hoogste lofspraak op den Zoon

van God! Vraagt iemand naar het bewijs voor de goddelijke waarde van den Christus, hij moge vragen naar de koesterende kracht van het zonlicht, waar de natuur telken jare met vernieuwde pracht uit haren winterslaap terugkeert. De Geest des Heeren en het zedelijk wonder der wedergeboorte door dien Geest onder het menschelijk geslacht gewrocht, ziedaar het feitelijk bewijs voor de waarheid van het Christendom en voor de goddelijke waarde van zijnen grooten stichter. Och! mogt diezelfde Geest ook zoo in het hart van een ieder onzer een gedenkteeken doen oprijzen voor de eer van onzen goddelijken Meester! Mogt het in onzen wandel en onze toenemende volmaking blijken, dat hij naar waarheid de verlosser van de zonde, het licht der wereld, het brood des levens heet! Ziet, wat de wereld over den Christus oordeelt, zal voor een groot deel afhangen van onze vorderingen op den weg der heiligmaking! Ouders! wilt gij uwe kinderen voor CHRISTUS winnen, toont door uw voorbeeld, dat CHRISTUS in u leeft. Ziet, uw wandel, uw christelijke zin, dat is het, wat, meer nog dan alle wetenschappelijke kennis, hen behoeden zal om den Heer, die met zijn bloed hen kocht, te verloochenen. Maar wachten wij ons dan ook, van op eene verkeerde wijze te ijveren voor het rijk der waarheid! Gij hebt het gehoord: de Heilige Geest in de

gemeente moet de regtvaardiging van CHRISTUS zijn bij de wereld. Die Geest is een geest van liefde. Neemt het ter harte, gij, die voor de eer van uwen Meester niets beters weet te doen, dan van zijne gemeenschap uit te sluiten allen, die niet op uwe wijze hem eeren en belijden. Neen, neen, die geest van onverdraagzaamheid en uitsluiting is niet de Geest, die uit CHRISTUS is. Wee ons, wanneer wij, uit valschen ijver voor zijne zaak, op den Christus Gods, in de schatting eener wereld, die hem naar ons beoordeelt, den blaam laden van onze eigene bekrompenheid! De Geest van CHRISTUS is een geest van blijdschap in God, van vergenoegdheid, krachtontwikkeling en werkzaamheid. Wee ons, indien wij door gestadig zuchten en klagen, door ontevredenheid en traagheid, door gemaakten ernst, of door ons te onttrekken aan onze aardsche pligten, onze heilige godsdienst aan bespotting prijsgeven, en, in plaats van eene eerzuil te stichten voor den Christus, de wereld afkeerig van hem maken! De Geest van CHRISTUS is een geest, die woorden spreekt van waarheid en van gezond verstand. Wee ons, indien wij, door die edele gave des verstands te verachten en de kracht van het geloof te zoeken in een blindelings of bevooroordeeld aankleven van eenzijdige en onredelijke voorstellingen, in plaats van eene kroon voor CHRISTUS te vlechten, hem der wereld tot eene

ergernis doen zijn, en aanleiding geven om eene zoogenaamde natuurlijke godsdienst te zoeken buiten hem, die zelf den hoogsten adel der menschelijke natuur volkomen heeft verwezenlijkt, en daarom ook één uit allen de godsdienst stichten kon, die, aan de eischen der menschelijke natuur volkomen beantwoordende, ook alléén en in de hoogste betekenis des woords natuurlijk mag genoemd worden. B en Z.! mogt ook in ons die reine geest der liefde, des geloofs en der hope wonen, die al wat mensch heet terstond bekoort en niemand afschrikt, omdat het zuiver christelijke de ontwikkeling, de veredeling en de volmaking is van 't geen in ieders boezem reeds in kiem aanwezig is, en ons, als het beeld der Godheid, oorspronkelijk werd ingeplant! Ziet, wanneer wij zulk een Christendom belijden en in ons leven openbaren, dan zal de Geest der waarheid ook door ons de wereld overtuigen van de goddelijkheid van onzen Meester en van de regtvaardigheid zijner zaak, en ook door ons den grooten dag voorbereiden, dat elke knie in zijnen naam zich buigt tot heerlijkheid des Vaders!

Dat elke knie in zijnen naam zich buigt! Wat heerlijk uitzigt, wat groote roeping voor de gemeente van christus, om daartoe meê te werken! Wenscht gij den grond te weten, waarop die heerlijke ver-

wachting rust? De Heer noemt hem in onzen tekst. Dezelfde Geest, die de wereld zou overtuigen van zonde en gerechtigheid, zou tevens het overtuigend en feitelijk bewijs zijn, dat de overste der wereld, de geest des kwaads, die het Godsrijk wederstreeft, geoordeeld is. De christelijke kerk staat hier den Verlosser in het heetst van zijnen strijd voor den geest, als een vaste waarborg voor de zegepraal der waarheid. Vraagt gij, in hoever de christelijke kerk, door 's Heeren Geest geleid, dien waarborg kan opleveren? Ik antwoord: omdat uit haren invloed op de wereld blijkt, wat onweêrstaanbare magt de waarheid oefent op het menschelijk hart. Of is niet iedere overwinning, die de Geest van CHRISTUS op de wereld behaald heeft en voortgaat te behalen, is niet de bekeering van elken zondaar een feitelijk bewijs, dat de overste der wereld in zijnen strijd tegen het Godsrijk steeds grond verliest, en is niet iedere nieuwe zegepraal van het Christendom eene profetie, die ons als met den vinger wijst op den tijd, wanneer de Christus Gods met het zwaard des Geestes zal te niet doen alle magt en kracht, die tegen hem zich aankanten? Gij wijst mij welligt daartegen op zoovele ongunstige teekenen des tijds, die, in plaats van eene goede uitkomst, eene geheele vernietiging en omkeering der maatschappij schijnen aan te duiden. Gij wijst op die verderfe-

lijke rigting in ons werelddeel, die met verkrachting der natuurwet, op de vertreding van het goddelijk gebod: »gij zult niet hegeeren uws naasten goed,” het luchtkasteel eener algemeene gelijkstelling des menschdoms gebouwd heeft. Ik hoor uwe bedenkingen. Er is zelfs nog meer, dat gij zoudt kunnen noemen, en ons geloof aan de zegepraal der goede zaak dreigt aan het wankelen te brengen. Maar, eer wij verder gaan, en misschien de wegen Gods bedillen, niet slechts op de verschijnselen gelet, maar ook tot de oorzaken doorgedrongen, waaruit zooveel kwaad in onzen tijd moest voortspuiten. Of waren die groote afwijkingen niet voor een deel het natuurlijk en noodzakelijk gevolg van het eigenbelang, en van de haatzucht, die in de maatschappij zoovelen die overvloed genieten, slechts voor zichzelf doet leven, en het geluk en de welvaart des broeders als eene onverschillige zaak beschouwen? O! zoolang er op ons en op de maatschappij zoo groote schuld van liefdeloosheid en van gebrek aan waren christenzin rust, beginnen wij dan met onszelven aan te klagen. De woelingen, afdwalingen en ongeregtigheden onzer eeuw, zijn voor een goed deel de gevolgen van terugwerking, veroorzaakt door vroegere vooroordeelen en door verkeerdheden, waaraan wij, ieder in zijne mate, schuldig staan. Wat in ons werelddeel gebeurt en

ons schrik aanjaagt, is grootendeels het gevolg onzer eigene ongerechtigheid, en heeft plaats onder Gods hoog bestuur, om ons aan onszelven te ontdekken, en ons te overtuigen, dat er geen ander redmiddel bestaat tegen de beroeringen des tijds, dan een Christendom, dat niet gelegen is in woorden en enkel bespiegelende regtzinnigheid, maar in het naleven der beginselen van liefde, trouw en waarheid, die christus in het leven riep en waarvoor hij niet alleen rust en eere naar de wereld, maar zelfs het dierbaarste, het leven, ten offer heeft gebragt. Toeh! wat dunkt u? Indien eens zulk eene wedergeboorte van ons eigen hart en van de maatschappij, onder Gods wijs bestuur, het doel ware van de onheilen, waarmede Europa's volken in onzen tijd bedreigd worden, zegt mij, wordt dan ook de ergste uitbarsting des kwaads geen middel, waardoor God de Heer in zijnen raad besloten heeft aan het rijk der duisternis een einde te maken en de heerschappij van waarheid en deugd te vestigen op aarde? Zoo als de maatschappij thans is, zóó verkeerd, zóó vol eigenbaat, zóó boven alles gehecht aan stoffelijke belangen, zóó kan en mag zij niet blijven. Het kwaad moet weg. God duldt het niet in zijne zedelijke schepping, en moeten dan ook stormen en onweders het luchtruim zuiveren, en vuur en bloed en rookdamp den grooten dag des Heeren voorgaan, die dag der zegepraal zal eenmaal

zeker komen. Wel onzer, die zijnen naam aanroepen, en in de kracht des H. Geestes met Hem medewerken, om de magt van den overste der wereld te fnuiken! Dat wij die zegepraal reeds hier beneden aanschouwen zullen, moge onwaarschijnlijk zijn, maar wij leven in het geloof aan God en aan de kracht der waarheid, die als een zuurdeeg voortwerkt, bestemd om eens de gansche maatschappij te doordringen. In dat geloof houden wij goeden mood. En zien wij dan ook den triomf des Heeren nog niet in de wereld rondom ons, streven wij slechts een ieder er naar, de zondeverwinnende magt des H. Geestes te ervaren in onszelfen. Zoo wij het onze doen, de Heer bereidt zich in stilte een nieuwen hemel en eene nieuwe aarde, en het hemelsch Jeruzalem zal eenmaal nederdalen als de woonplaats onzes Gods. Dat heerlijk tijdperk heeft de apostel JOHANNES in hooge geestverrukking aanschouwd, en in heilige beelden de volle nederlaag gezien van den overste der wereld. Wat hij in beelden zag, zien wij door het geloof, en wachten op het heil des Heeren. Ziet, de vijand, die ons bestookt, is reeds door CHRISTUS in zijne kracht verlamd, en de zegepraal kan de dienaars van den Heer niet ontgaan. Christenen! in dat geloof met moed gestreden! De zekerheid der overwinning wordt ons aangekondigd, doch niet om stil te zitten, maar om te ijve-

riger te werken en moediger te strijden, wetende dat onze arbeid niet ijdel zijn zal in den Heer. Eens leggen wij de wapens neder en zal er vrede heerschen op aarde onder de kinderen Gods. Heerlijke dag, dien wij te gemoet gaan! Reeds gloort daar ginds aan den gezigtseinder het licht van een nieuwen dageraad, die voor de wereld aanbreekt, en, in het heilig en zalig voorgevoel dier betere toekomst, roept onze ziel uit: kom, Heer JĒZUS! kom haastig, opdat wij, uwe strijdende kerk op aarde, eens met u triomferen en deelgenooten zijn mogen van uwe heerschappij! AMEN.

VI.

DE GELIJKENIS VAN HET ZUURDEEG.

LEERREDE OVER MATTHEUS XIII: 33.

1

-

2

3

4

5

6

7

8

9

10

MATTHEUS XIII: 33.

Eene andere gelijkenis sprak hij tot hen: Het koningrijk der hemelen is gelijk aan een zuurdeeg, hetwelk eene vrouw nam en verborg in drie maten meels, tot dat het geheel gezuurd was.

Onze leeftijd, M. H.! waarin de gebeurtenissen el-
kander schier verdringen en alles schijnt te wijzen op
eene nieuwe toekomst, roept ons tot ernstig nadenken
en tot eerbiedige beschouwing van de wegen der godde-
lijke Voorzienigheid. Thans meer dan ooit houden de
gewichtigste levensvragen den menschelijken geest in
beweging, en terwijl alom in ons werelddeel, op het
gebied der staatkunde, eene ontwikkeling zich heeft
voorbereid, waarvan het vooruitzicht de gemoederen
hier met geestdrift en verlangen, daar met angst
en bekommering vervult, kan ook de vraag naar

het Christendom en zijne toekomst niet achterblijven, en worden, ook op het gebied der godsdienst, de gedachten uit veler harten openbaar. Terwijl de een de toekomst van het Christendom gelegen acht in het terugkeeren tot een tijd, dien velen reeds voorbij waanden, en de vorstelijke zetel op nieuw werd opgerigt voor den man uit de aarde, die zich den stedehouder Gods noemt, verkondigt ons de ander, dat het Christendom zijnen tijd gehad heeft, en bestemd is om plaats te maken voor hoogere verlichting. Terwijl de een de omstandigheden des tijds gunstig acht, om aan de kerk, als oppermagtige gebiedster, op nieuw hare verlorene magt over den staat te verzekeren, vergunt de ander haar in het groote maatschappelijke ligchaam weinig meer dan de plaats, die noodig schijnt, om nog in de behoefte eener onmondige menigte, gelijk men spreekt, op hare wijze te voorzien. En waar, in den boezem der christelijke kerk zelve, de teekenen des tijds den een met moed vervullen, en van de verbreking van kerkelijke banden de ontwikkeling der kerk tot hooger bloei doen verwachten, slaan anderen met bekommering en schroom de vrijheid der broederen gade, en miskennen op hunne beurt, uit angstvalige gehechtheid aan vormen, den geest en het wezen van het Christendom. In zulk een staat van zaken, bij zulk een strijd der meeningen, kan

de vraag naar het Christendom, naar zijnen aard, zijne bestemming, zijne toekomst, niet anders dan de hoogste belangstelling inboezemen aan elk, die op godsdienst prijs stelt en van oordeel is, dat er nog een hooger goed bestaat, dan de aarde met al haar genot ons schenken kan. Aan de beantwoording dier vragen wensch ik dit uur te wijden. De Heer zelf zal bij dit onderzoek ons voorgaan. Wat van het Christendom te denken zij, zal hij ons leeren in de bekende gelijkenis van het zuurdeeg. Mogt het mij gelukken den zin zijner woorden u duidelijk te maken, opdat wij, gesterkt in ons allerheiligst geloof, leeren mogen ook te midden der stormen, die op godsdienstig en zedelijk gebied om ons woeden, ons levenspad aan Gods hand met blijdschap te bewandelen.

Wanneer de Heer in den tekst spreekt van het koningrijk der hemelen, dan bedoelt hij met deze van Israëls oude Godsregering ontleende uitdrukking het rijk van waarheid en deugd, welks vestiging hij als de taak erkende, hem door den Vader opgedragen. Hij noemt dat rijk een hemelsch koningrijk, om het als eene geestelijke en zedelijke heerschappij te onderscheiden van de koninkrijken en magten der aarde. Wat hier met den naam van koningrijk der hemelen wordt aangeduid, heet elders in de Schrift het nieuwe verbond.

en met beide uitdrukkingen bedoelde de Heer de godsdienst, wier stichting hem was aanbevolen, met één woord, hetzelfde wat wij bedoelen, wanneer wij spreken van het Christendom.

Dat Christendom nu, die godsdienst, welke hij op aarde stichten zoude, wordt, in den voor ons liggenden tekst, met een zuurdeeg vergeleken. Gelijk meestal, ontleent JESUS ook hier zijne beeldspraak en gelijkenis aan het dagelijksch leven. Het zuurdeeg is, gelijk wij weten, eene stof, die onder het meel gemengd wordt, om het te doen gisten of rijzen, en zóó ter bereiding van voedzaam brood geschikt te maken. Het eigenaardig karakter dier stof bestaat hierin, dat zij, als van het graan zelf ontleend, met het meel, waaronder zij gemengd wordt, van nature verwant is, zoodat er slechts weinig gist noodig is, om eene groote hoeveelheid meels als van zelf en met onweérstaanbare werking geheel en al te doortrekken. Hiermede nu vergelijkt de Heer het koningrijk der hemelen. *Het is gelijk*, zegt hij, *aan een zuurdeeg, dat eene vrouw nam en verborg onder drie maten meels, totdat het geheel gezuurd was.* Dat JESUS hier bepaaldelijk melding maakt van eene v r o u w, moet eenvoudig verklaard worden uit de zeden van het oosten, waar het kneden en bereiden van brood tot de huiselijke verrigtingen der vrouw behoorde. Hieruit mag

dus evenmin iets bijzonders afgeleid worden, als uit het getal der maten meels, dat in de gelijkenis voorkomt. Drie maten, of de joodsche epha, was de gewone hoeveelheid meels, die in het oosten, óf tot een geschenk, óf ter onthaling van een geëerden gast werd toebereid. Ook dit behoort tot de inkleeding en tot die natuurlijkheid van den vorm, waardoor de gelijkenissen van JESUS zoo bij uitnemendheid zich aanbevelen.

Vraagt gij M. H. I wat JESUS, omtrent de godsdienst, die hij stichtte, met deze gelijkenis heeft willen leeren, dan komt het mij voor, dat hier drie hoofdbijzonderheden ten aanzien van het Christendom vermeld worden, het karakter, de bestemming en de zegepraal der christelijke godsdienst. Het koninkrijk der hemelen is een zuurdeeg: ziedaar wat het karakter uitdrukt van het Christendom. Het is een zuurdeeg, dat onder drie maten meels wordt verborgen: ziedaar de bestemming die het heeft. Het is een zuurdeeg, dat, onder het meel verborgen, het geheel doorzuurt: ziedaar de zegepraal der christelijke godsdienst.

Het koninkrijk der hemelen is een zuurdeeg. Dit is het, wat het karakter der christelijke godsdienst uitdrukt. Gelijk toch het zuurdeeg niet uiter-

lijk en zichtbaar, maar innerlijk en in het verborgen zijne kracht oefent, zoo treedt ook het Christendom in de wereld op als eene inwendig werkende zedelijke magt, als een goddelijk levensbeginsel, in één woord, als de godsdienst, die met de kracht van eenen nieuwen geest de wedergeboorte worden zou van het menschelijk geslacht, Ziedaar het karakter, waardoor het Christendom zich van elke andere godsdienst kenmerkend onderscheidt.

Het koningrijk der hemelen is gelijk aan een zuurdeeg. Stelt Joodsche bekrompenheid het wezen der godsdienst in ijdele ceremoniëndienst, in het zorgvuldig opvolgen van eene reeks van plegtigheden en kerkelijke gewoonten: JEZUS roept zijne tijdgenooten toe: het koningrijk der hemelen komt niet met uiterlijk gelaat; God wil geene offerande, maar barmhartigheid. Verbindt de Jood de godsdienst aan een bepaalden dag, of aan gezette tijden, vreest hij den sabbath te ontheiligen, door eenige andere werkzaamheid dan de gewone kerkelijke pligten, JEZUS verbreekt dien band. De sabbath is om den mensch, de mensch niet om den sabbath, en hij gaat de zijnen voor, met op den sabbath, naar het voorbeeld van den Hemelschen Vader, evenzeer als op andere dagen, te zegenen en wel te doen. Vraagt eene Samaritaansche vrouw naar de regte plaats der aanbidding; JEZUS leert, dat God, zelf geest

zijnde, onafhankelijk van tempel of altaar, van Jeruzalem zoowel als van Gerizim, moet aanbeden worden in geest en in waarheid. Of draagt een NICODEMUS roem op de aanzienlijkheid van zijn geslacht, op zijne afkomst van ABRAHAM, JEZUS doet hem de nietigheid van zulk een roem beseffen. Wat uit vleesch geboren is, dat is vleesch. Wie het burgerregt begeert in het koningrijk der hemelen, die moet van boven geboren worden; het beginsel zijns levens moet geestelijk en hemelsch zijn.

Het koningrijk der hemelen is gelijk aan een zuurdeeg. Is het Christendom geen ceremoniëndienst, het is ook geene wet. Gelijk het zuurdeeg niet bestemd is, om aan het meel den uiterlijken vorm en de gedaante van brood te geven, maar om het tot voedzaam brood inwendig te bereiden en geschikt te maken, zoo treedt ook het Christendom niet op in den vorm eener wet, ter uitwendige regeling van ons gedrag, maar als eene zedelijke magt, die den mensch innerlijk hervormt, zoodat hij uit eigen beweging, en zonder wettelijken dwang, het goede verkiest en het kwade nalaat. Bepaalt zich eene wet uit haren aard enkel tot het uitwendig voorschrift: „gij zult niet doodslaan, geen overspel bedrijven,” JEZUS tast den wortel aan, waaruit dat alles voorkomt. Wie eene vrouw aanziet om haar te begeeren, bedrijft overspel in zijn

hart, en wie op zijnen broeder toornig wordt, is strafbaar voor het goddelijk gerigt. Hier moeten hart en beginselen rein zijn. Hier baat het niet met den rijken jongeling te zeggen: »dat alles heb ik onderhouden van mijne jongheid af,» terwijl de weigering, om, met opoffering van alles, zich geheel aan God te wijden, het bewijs levert, dat onze daden, hoe schitterend voor de wereld, geene vruchten zijn van een vernieuwd gemoed. Hier staat het penningske der weduwe, met een rein hart geofferd, hooger aangeschreven in de schatting van God, dan de rijkste gift, die slechts voor het oog der wereld en niet uit liefde werd geschonken. Ziedaar het karakter van het Christendom. Het is geene uiterlijke wet, maar een nieuw beginsel, eene innerlijk heiligende kracht Gods, die Jezus plant in allen, die door het geloof met hem vereenigd zijn als ranken met den wijnstok.

Het koningrijk der hemelen is gelijk aan een zuurdeeg. Bleek ons de juistheid dier vergelijking daaruit, dat het Christendom zich niet als uiterlijke ceremoniëndienst en insgelijks niet als eene wet heeft aangekondigd: wij merken dan hierbij nog ten derde op, dat het Christendom ook niet optrad in den vorm van een leerstelsel, bestemd, om met het gezag van eene doode letter uitwendig over het geloof der Christenen te heerschen. Ook dit wordt treffend uitgedrukt in de gelijkenis van het zuur-

deeg. Gelijk het zuurdeeg, onder het meel geborgen, niet als eene vreemdsoortige zelfstandigheid naast of tegenover het meel geplaatst is, maar met het meel zich vereenzelvigt, zoodat uit de vereeniging van beide eene geheel nieuwe zelfstandigheid, in den vorm van brood, ontstaat, zoo is ook de christelijke godsdienst niet bestemd om als eene vreemde magt tegenover den mensch te staan, maar om het zelfstandig eigendom te worden van het menschelijk geslacht, opdat de kennis van God voor den mensch natuur worde, gelijk zij het zelfstandig en natuurlijk eigendom van CHRISTUS was. Wie met hem vereenigd en met zijn geest en beginselen doortrokken is, diens geloof wordt niet beheerscht door eenig uiterlijk gezag. Neen! stroomen des levenden waters vloeijen uit zijn binnenste; in hem ontspringt de bron van kennis en van leven, en de profetie wordt vervuld, dat niet meer een man zijn naaste en een iegelijk zijnen broeder zou leeren, zeggende: ken den Heer, omdat allen, door de waarheid vrijgemaakt, Hem kennen, van den kleinste tot den grootste. Ook in dit opzigt onderscheidt zich het Christendom in al zijne verhevenheid van de vroegere Mozaïsche bedeeeling. Terwijl Israëls oude wetgever, heengaande, eene wet op tafelen geschreven achterliet, en daarbij eene gezagvoerende priesterregering instelde, om voor de

handhaving dier wet voortdurend zorg te dragen, verliet JESUS de aarde, maar zonder een wetboek of stelsel na te laten, maar zonder eene priesterorde in het leven te roepen. Het eenige, bestemd om zijne plaats op aarde te vervangen, was zijn geest, de Geest der waarheid, die, door het geloof in zijne discipelen geplant, als een zuurdeeg zou werken onder het menscheijk geslacht, en de gemeente in kennis en geloof doen opwassen tot een volkomen man, tot de volheid der grootte van CHRISTUS, die het Hoofd is.

Schetst ons de Heer in de gelijkenis van den tekst het karakter van het Christendom, dezelfde gelijkenis wijst ons ook de bestemming aan der christelijke godsdienst. Het koningrijk der hemelen is niet alleen een zuurdeeg, maar een zuurdeeg, dat onder drie maten meels verborgen wordt. Deze drie maten meels beteekenen het menscheidom of de maatschappij, met al wat er toe behoort. Gelijk het zuurdeeg geene kracht uitoefent, zoolang het niet onder het meel gemengd wordt, zoo kan ook omgekeerd het meel eerst dan tot voedsaam brood bereid worden, wanneer het met de kracht van het zuurdeeg inwendig is doortrokken. Het een is onafscheidelijk van het ander, en JESUS beschrijft hier dus in korte woorden de

verhouding der godsdienst tot de maatschappij. Een Christendom van de maatschappij afgezonderd is even strijdig met de bedoeling van den Heer, als eene maatschappij, waarin de invloed des Christendoms gemist wordt. Verleent mij ook bij de ontwikkeling hiervan uwe christelijke aandacht.

Er bestaat eene beschouwing van het Christendom, waarbij het wezen der godsdienst gesteld wordt in stille afzondering van de gewone burgerlijke zamenleving, in eene geheele afscheiding van hetgeen men geestelijk en wereldsch noemt. Zulk eene beschouwing van het godsdienstig leven werd reeds in JĒZUS tijd door velen aangeprezen, en gaf later de geboorte aan het kloosterleven, waardoor men zich voorstelde, om, afgezonderd van eene wereld, die in het booze lag, zich geheel te kunnen toewijden aan God en zijne dienst. Zulk eene beschouwing der godsdienst bestaat nog, zelfs onder Protestanten. Het leven in stille godsdienstige bespiegeling en afzondering, ziedaar, wat velen nog als het hoogste achten, waarnaar de Christen heeft te streven. Het maatschappelijk leven wordt door die rigting aangezien als een noodzakelijk kwaad, terwijl men op al wat slechts van verre naar aardsche wijsheid, aardsch bedrijf, aardsch genoeg en zweemt, met een oog

van minachting en medelijden als uit de hoogte neêrziet. Zulk eene beschouwing van het Christendom is strijdig met hetgeen JĒZUS als de bestemming van het koninkrijk der hemelen in de gelijkenis heeft voorgesteld. Het zuurdeeg is niet bestemd, om naast, maar in het meel gelegd te worden, ten einde er werking en beweging in te veroorzaken en het zoo ter bereiding van voedzaam brood geschikt te maken. Niet anders is het met het koninkrijk der hemelen. Het Christendom is niet bestemd, om als een afgezonderd ligchaam nevens de burgermaatschappij te bestaan, maar het moet leven en werken in de maatschappij. Gelijk de werking van het zuurdeeg het eigenaardig karakter van het meel niet wegneemt, maar, door er leven en beweging in te brengen, het eerst aan zijne ware bestemming doet beantwoorden, zoo heft het Christendom het eigenaardig karakter der maatschappij niet op, maar doordringt en bezielt het maatschappelijk ligchaam met zijne alles veredelende en heiligende kracht, met het doel, om al het menschelijke en aardsche dienstbaar te maken aan de opvoeding van ons geslacht tot hoogere volmaking.

In dien geest trad JĒZUS op. Wat hij in de gelijkenis van den tekst als de bestemming van het Christendom heeft uitgesproken, vindt zijne bevesti-

ging in alles, wat ons van hem uit de geschiedenis bekend is. Het leven der stille afzondering van de maatschappij, waarin door velen ook in zijnen tijd het kenmerk der ware godsdienstigheid gesteld werd, vond nooit aanbeveling in zijn voorbeeld. JEZUS leeft midden in de maatschappij. Men vindt hem overal, hier in den stillen, huiselijken kring of aan het vriendenmaal der MARTHA'S EN MARIA'S, daar midden onder het volk, als aller vriend en raadsman, elders ook aan het gastmaal des hoofschen Farizeërs. Geen stand, geen bedrijf in de maatschappij, dat JEZUS ooit gering achtte, indien het bezielend levensbeginsel van alles slechts de vreeze Gods en de liefde tot den broeder was. Het burgerschap in zijn rijk verhindert den Romeinschen hoofdman niet, om hoofdman te blijven, maar doet hem, door het geloof geheiligd, in zijnen stand verkeeren als een godzalig krijgsman. Hier wordt den tollenaar niet aangezegd: leg uwe bediening neder; neen, een ZACCHÆÛS blijft wat hij is, maar neemt zich voor, om, wat hij ontvreemd mogt hebben met bedrog vierdubbel te vergoeden. En waar eene MARIA zalig gesproken wordt om het goede deel, dat zij voor zich heeft gekozen, daar telt de Heer onder zijne vriendinnen ook MARTHA'S, zorgvolle huismoeders, die haar bedrijvig leven heiligen door liefde jegens hem en getrouwheid aan hare huiselijke pligten. In het

rijk van CHRISTUS is elk op zijne plaats, de overheid, die als Gods dienaarste het zwaard niet te vergeefs draagt, en de geleerde, die, als een PAULUS, in de school van CHRISTUS gevormd, met zijn geest en beginselen doortrokken is. Ook op dienstknechten en dienstmaagden stort God van zijnen Geest uit, opdat zij als trouwe ONESIMUSSEN hunne FILEMONS dienen. Hier is geene uitzondering van stand of betrekking. Alles wordt hier geheiligd door één en denzelfden Geest, die ook de betamelijke vreugde dezer aarde niet wraakt, maar, in navolging van JEZUS, zelfs bruiloft en feestmaal in een tempel Gods weet te herscheppen. Dat is de bestemming van het Christendom. Het heft de maatschappij en het maatschappelijk bedrijf niet op, maar heiligt het aardsche door eenen nieuwen geest, die, op God gerigt, zich kenmerkt door waarheid, heiligheid en liefde.

Strijdt het met de bestemming van het Christendom, de godsdienst af te scheiden van de maatschappij, dan is hiermede ook het tegenovergesteld gevoelen geoordeeld, dat de staat en de maatschappij, als zoodanig, zonder godsdienst bestaan kunnen, en dat het Christendom nog om der zwakken wil, als een vooroordeel van den vroegeren tijd geduld, straks plaats zal maken voor eene hoogere verlichting, waarbij het denkbeeld van godsdienst en kerk geheel en al zal wegvallen. Ik noemde daar de te-

genovergestelde dwaling, van die wij zoo even leerden kennen. Daar was het een zuurdeeg zonder meel, hier een meel zonder zuurdeeg, dat door sommigen wordt aangeprezen. Eene maatschappij zonder godsdienst, een staat, waaruit het levenwekkende beginsel des Christendoms weggenomen wordt: voorwaar, de tijd, waarin wij leven, heeft geleerd, dat zulke begrippen, worden zij verwezenlijkt, uitloopen op het verderf, ja op eene geheele ontbinding van het maatschappelijk lichaam. Het Christendom is eene godsdienst van reinheid, die als een zuurdeeg hart en beginselen vernieuwt. Zult gij het uit den staat verwijderen, en meenen, door wetten en verordeningen, brave burgers te vormen, nadat gij het Christendom weggenomen, en met geloof en godsdienst, de grondslagen van zedelijkheid en deugd ondermijnd hebt? Het Christendom is eene godsdienst van waarheid, welke met den geest van CHRISTUS, die voor de waarheid stierf, de burgers van zijn koninkrijk vervult. Zult gij het uit den staat verwijderen? Ziet, wat er zal worden van de maatschappij, als de staatsman straks, bij gemis van waarheidszin, geen hooger doel zal kennen, dan het ijdel en eerzuchtig bejag van de volksgunst; de wetenschap zal misbruikt worden tot aanbeveling van logen en vooroordeel, en, met verbanning

van alle goede trouw uit het hart der burgeren, de teederste belangen op het spel gezet, de heiligste banden verbroken zullen worden. Het Christendom is eene godsdienst der broederlijke liefde. Neemt weg dat zuurdeeg uit den staat, en vraagt nog eens, wat er zal worden van eene maatschappij, waarin straks ieder slechts voor zichzelf leeft, en, op eigen grootheid, eer en voordeel bedacht, niet schromen zal aan het eigen, zelfzuchtig ik den goeden naam, het geluk, het leven van zijnen naaste op te offeren. Wat zullen hier wetten en verordeningen, wat zelfs de magtigste legerbenden op den duur, ter handhaving der orde in de maatschappij, kunnen baten, wanneer straks het grooter deel der burgeren, door het kwaad der zelfzucht aangetast, na godsdienst en zedelijkheid te hebben uitgeschud, met het regt van den sterkste uwe wetten vertrapt, uwen tegenstand bespot, en aan het maatschappelijk lichaam den ondergang bedreigt? Wilt gij dat gevaar voorkomen, ziet toe, dat gij het zuurdeeg des Christendoms uit de maatschappij niet wegneemt. Van het behoud der beginselen van christus, hangt hier alles af. Gelijk zonder zuurdeeg uit het meel geen deugdelijk brood kan bereid worden, zoo verliest ook de maatschappij, waarin het Christendom heeft opgehouden te leven en te werken, hare inwendige zedelijke kracht en het beginsel van hare hoogere

ontwikkeling. Wee hem, die hier vanéénscheidt wat door God werd zamengevoegd!

Is het Christendom bestemd, om, gelijk het zuurdeeg in het meel, de inwendige hefboom en de kracht te zijn des maatschappelijken levens, gij vraagt dan met reden, of het aan die bestemming immer zal beantwoorden? Is het te wachten, dat de tegenstand, dien het rijk der waarheid nog alom ontmoet, geheel overwonnen en het Christendom eens het levensbeginsel zal worden der gansche maatschappij? Ook op die vraag geeft ons de Heer het antwoord in de gelijkenis. Het koningrijk der hemelen, zegt Jezus, is gelijk aan een zuurdeeg, dat eene vrouw nam en verborg onder drie maten meels, tot dat het geheel gezuurd was. Het zuurdeeg, ook in de kleinste hoeveelheid onder het meel gelegd, heeft de eigenaardige kracht, van langzamerhand de gansche mate meels te doortrekken. Het is eene werking, die, in de natuur gegrond, door niets verstoord of belemmerd kan worden, eene kracht, die, ofschoon ongemerkt, steeds voortgaat zich te verspreiden en gisting te weeg te brengen door alle gedeelten heen van het meel, waaronder het gelegd wordt. Ziedaar het beeld van het koningrijk der hemelen. Hoe klein ook en onzichtbaar voor het oog der wereld, het oefent nogtans, gelijk het zuurdeeg, eene inner-

lijke kracht uit, die onweêrstaanbaar voortwerkt, haren invloed steeds verder en verder in alles openbaart, en eens de gansche maatschappij met zijne beginselen zal doordringen. Zoo predikt de gelijkenis van het zuurdeeg niet slechts den aard en de bestemming, maar ook de zegepraal der christelijke godsdienst. Hier is de waarheid te magtig, dan dat het menschdom haar duurzaam wederstand kan bieden. Getuige de geschiedenis. De wereld begint den aanval op het Godsrijk en hangt den Vorst der waarheid aan het kruis. Wat is er het gevolg van? Dat het kruis straks de banier wordt, waarom de volkeren zich scharen. Daar worden ze bespot, de eerste gezanten van CHRISTUS op het Pinksterfeest. Wat is er het gevolg van? Wat anders, dan dat reeds op dienzelfden dag drieduizend voor de waarheid gewonnen en toegebracht worden tot het koningrijk der hemelen? SAULUS blaast dreiging en moord tegen de gemeente des Heeren, wier ondergang hij gezworen heeft; maar de kracht der waarheid is magtiger dan zijn tegenstand, en de voorheen afkeerige Farizëerzoon wordt herschapen in een apostel des Heeren, omdat het hem hard is de verzenen tegen de prikkels te slaan. Heidensch bijgeloof stookt brandstapels en rigt moordschavotten op om het weerloos Christendom te verdelgen. IJdele poging! De Christenen worden gedood, maar het christelijk

geloof blijft leven, en het bloed der martelaars wordt het zaad der kerk. Verbasterd wordt het Christendom. Onkunde en bijgeloof bedreigen het van alle kanten, maar stille valleibewoners bewaren intuschen het zuurdeeg, dat CHRISTUS in zijne gemeente had gelegd. Zoo werkte het koningrijk der hemelen steeds voort, hier meer bedekt, daar openlijk, tot dat het eindelijk bij de Hervorming als eene Phenix uit zijne asch herrees, en de kracht van het zuurdeeg, hoe lang ook onderdrukt, de banden van Romes priesterheerschappij verbrak en hare magt verbrijzelt. Toeh. erkent het, de invloed, dien het Christendom, ondanks den grootsten tegenstand, heeft uitgeoefend op alle vertakkingen der menschelijke zamenleving, hier ter handhaving der regten van den mensch, daar ter verbetering van het lot van armen en dienstbaren, elders ter meerdere waardering van het vrouwelijk geslacht, die invloed is groot en strekt tot bewijs, dat het Christendom inderdaad een zuurdeeg is, hetwelk, door niets in zijne werking verstoord of belemmerd, eindelijk moet zegepralen en zich verbreiden door het gansche menschelijk geslacht.

Mogen wij dit, op grond der beloften van den Heer en met het oog op de geschiedenis, verwachten, de gelijkenis levert ook nog een anderen grond voor die verwachting op. Dat het zuurdeeg zoo on-

weërstaanbaar in het meel werkt, heeft, gelijk wij reeds opmerkten, zijnen grond in de natuurlijke verwantschap, die tusschen de giststof zelve en het meel bestaat. De gist, eene zelfstandigheid, van het graan oorspronkelijk ontleend, verbindt zich hier met de verwante meelstof en brengt, ten gevolge van die natuurlijke verwantschap, eene werking teweeg, die door niets kan tegengehouden of belemmerd worden. Zoo is het ook gesteld met de christelijke godsdienst. De magt, die het Christendom onwederstaanbaar uitoefent op de menschelijke zamenleving, heeft evenzeer haren grond in de verwantschap van den goddelijken geest, dien het ademt, met den geest des menschen, die zelf, oorspronkelijk aan God verwant en naar zijn beeld gevormd, door het goddelijke wordt aangetrokken. Op die verwantschap van zijne godsdienst met 's menschen natuur heeft JESUS gerekend. De godsdienst van hem, die zelf de Zoon des menschen bij uitnemendheid geweest is, zal hare werking niet missen en zegevieren op de aarde, omdat in elken mensch, hoe zondig en verkeerd, een hart blijft kloppen, dat aan het hart van den reinste der broederen verwant is. Toeh.! zie daar onze verwachting. Het koningrijk der hemelen is een zuurdeeg, dat eens de geheele mate meels, het gansche menschelijk geslacht, zal doordringen. Eens trekt de verhoogde CHRISTUS allen tot zich. Dan geeft

de overwinnende Koning, na allen tegenstand te hebben overwonnen, het rijk door hem gesticht den Vader over. Dan zegt de verlostte menschheid, als eertijds de profeet: Gij hebt mij overreed en ik ben overreed geworden; Gij zijt mij te sterk geweest en hebt mij overmocht ¹⁾. En als eens de laatste wanklank der zonde zal zijn opgelost, dan weergalmt in de voleindigde schepping het vereenigd loflied van hemel en van aarde: de waarheid heeft gezegevierd, — God is alles en in allen ²⁾!

Is het koninkrijk der hemelen een zuurdeeg, bestemd, om het maatschappelijk leven met al zijne vertakkingen inwendig te doordringen, dan is wel de eerste vraag, hoe het ten dezen met ons zelve gesteld is, of het Christendom ook reeds in onze zielen het zuurdeeg werd, welks werking zich in al onze overleggingen en daden openbaart. Een ernstig zelfonderzoek is dus het eerste, waartoe wij elkander, na het gehoorde, opwekken. Gij zijt getrouw in de vervulling van al wat behoort tot de waarneming der uiterlijke godsdienst. Gij bezoekt de openbare plaatsen des gebeds. Vraagt uzelve af, of die uitwendige verrigtingen ook de uitdrukking zijn van een hart, dat, met God ver-

¹⁾ Jer. XX: 7.

²⁾ 1 Cor. XV: 28.

vuld, den dichter nazegt: „het is mij goed nabij God te zijn.” Gij laat geene gelegenheid voorbijgaan om wel te doen en uwe hand te openen ter ondersteuning van armen en behoeftigen. Vraagt uzelfen af, uit welke beginselen gij handelt, of het slechts het volbrengen is van een wettelijken pligt, dan of ook hier het zuurdeeg der broederlijke liefde uwe daden bestuurt en uwe hand tot weldoen opent. Toeh. ! ik noemde slechts deze en gene bijzonderheid; maar, als wij zoo ons geheele bestaan onderzoeken, ach! hoe onrein is het dan nog daar binnen, hoeveel, dat in de oogen der menschen goed schijnt, heeft nog ook bij ons zijn grond niet in een vernieuwd en door den Geest van CHRISTUS wedergeboren hart, maar in de vrees om onzen goeden naam te verliezen, of hoogstens hierin, dat wij uit wettelijke beginselen er ons zedelijk toe verplicht voelen! Zoo bleef dan onze deugd tot hiertoe, nog al te zeer eene bloot wettelijke gehoorzaamheid, waarvan de Geest van CHRISTUS, de geest der vrijheid en der liefde, nog niet het beginsel en de bron werd. Zoolang het nog aldus met ons gesteld is, hebben wij hierin een bewijs, dat het Christendom nog slechts eene uiterlijke zaak voor ons is, ten hoogste eene wet, die als eene uitwendige gebiedster ons gedrag beheerscht, maar geen innerlijk beginsel, dat als een zuurdeeg in al ons den-

ken en handelen zich openbaart. Wij deden belijdenis van het christelijk geloof. Het is de vraag, hoe wij het gedaan hebben, en hoe het in dezen nog met ons gesteld is? Was die belijdenis alleen het werk der lippen, de vrucht van een enkel verstandelijk begrip der christelijke waarheid, of de uitdrukking van dat innerlijk geloof, dat ons Gods vaternaam doet uitspreken, omdat de Geest van CHRISTUS ons waarlijk in gemeenschap met dien Vader gesteld heeft, en het »Abba Vader» doet weërgalmen in het binnenste heiligdom onzer harten? Onderzoeken wij toch onszelven, en ach! de uitkomst zal beschamend wezen en ons stemmen tot diepe verootmoediging.

Mogt dit het gevolg zijn van ons onderzoek, dan ontstaat nu de vraag, wat te doen? en hoe van het lage standpunt, waarop wij nog staan, ons verheven tot de ware hoogte, waarop wij het Christendom in onzen tekst geplaatst zien? Wat te doen, M. H.? Vooreerst, het vooroordeel afleggen, alsof het Christendom niet anders ware dan een van buiten aangeleerd, bloot verstandelijk zamenstel van zekere godgeleerde waarheden, naar wier juiste belijdenis men eigene en anderer regtzinnigheid beoordeelt. Zulk eene beschouwing van het Christendom is niet in den geest van JESUS. Zij leidt ons van de hoofdzaak af. Zij maakt ons ligt hoogmoedig en onverdraagzaam

jegens den broeder, en doet ons vergeten, dat het Christendom geene letter, maar geest en leven, maar een zuurdeeg is, dat zich moet openbaren in ware gerechtigheid voor God, in vrede en blijdschap in den Heiligen Geest.

Hebben wij eerst geleerd het Christendom niet te zoeken in slaafsche gehechtheid aan uiterlijke vormen, maar in eene innerlijke wedergeboorte van hart en beginselen, laat ons dan toezien, om meer en meer, door een opregt geloof in CHRISTUS, het innerlijke leven, dat in hem was, ook zelve deelachtig te worden, en zoo met elken dag leeren God te verheerlijken in onzen ganschen wandel, zooals CHRISTUS den Vader tot in den dood gehoorzaamd en verheerlijkt heeft. Dat wij vooral ook onzen kinderen reeds vroeg dat ware christelijke leven inplanten, dat, als een zuurdeeg eenmaal in hunne zielen gelegd, niet zal nalaten, onder het oog van God, die den wasdom geeft, de rijkste vruchten te dragen voor de toekomst. Van de opvoeding, christelijke ouders! hangt oneindig veel, hangt alles af. In de eerste jeugd wordt de grondslag gelegd voor die rigting, welke het gansche leven beheerscht. Dat daarom ieder toezie, het zuurdeeg des Christendoms reeds vroeg te brengen in het hart der kinderen, wier opvoeding hem werd toevertrouwd. Wanneer wij

zoo het onze doen en CHRISTUS eene plaatse bereiden in ons hart, dan mogen wij ook voor ons zelve met goed vertrouwen de toekomst te gemoet gaan. Is de gedachte beschamend en verootmoedigend, nog zoo ver verwijderd te zijn van dien heerlijken en zaligen toestand, waarin de christelijke waarheid geest en leven in 's menschen binnenste geworden is, de beschouwing van den tekst ontsluit ons eene rijke bron van blijdschap en vertroosting. Is het koninkrijk der hemelen gelijk aan een zuurdeeg: doordringt het, hoe klein in zijnen aanvang, allengs en met onweêrstaanbaar vermogen de gansche mate meels, troost er u mede, kinderen in het geloof, die het gebrekkige van uw eigen godsdienstigen toestand dagelijks betreurt. Ja, zoo wij op onszelven stonden, dan mogten wij wanhopen aan eene goede uitkomst. Maar, heil ons, wij staan hier niet alleen. Iedere vonk van liefde, elke sprank van geloof, die wij in ons bespeuren, verstrekt ons ten bewijze, dat God het goede werk in ons reeds begonnen heeft, en dat het zuurdeeg, hoe gering zijne werking nog schijne, toch ook in ons gelegd werd, als het beginsel van voortgang en ontwikkeling op de baan des christelijken levens. Heerlijk uitzigt! Eens komt de dag der overwinning. Eens zal de Heilige Geest ook over onze wereldgezindheid zegenvieren, ook uit onze zielen het kwaad der zonde

uitdrijven, en voor de magt der waarheid ook eenmaal elken tegenstand van ons zondige hart doen wijken. O! laat ons dan nimmer wanhopen! Zoo wij aan CHRISTUS vasthouden, dan moet de zonde steeds meer van hare magt verliezen. Wie in hem gelooft en hem tot leidsman kiest, overwint de wereld, en wie door hem uit God geboren is, zondigt niet ¹⁾). Eens met den geest en de beginselen van CHRISTUS doortrokken, wordt ons het goede tot natuur, en wordt het ons onmogelijk anders te willen dan God wil. Heilige dag van CHRISTUS toekomst, waarin geen afval meer kan plaats hebben, de harmonij der schepping door geene wanklanken der zonde meer verstoord wordt, en het in hemel en op aarde zijn zal één kudde en één herder. Die zaligheid geve ons God te smaken door JESUS CHRISTUS, in de gemeenschap van den H. Geest! AMEN.

¹⁾ 1 Joh. V: 4. III: 6, 9.

VII.

HET WEZEN VAN HET CHRISTENDOM.

LEERREDE OVER 1 CORINTH. XIII: 13^a.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

1 CORINTH. XIII: 13^a.

En nu blijft geloof, hoop, liefde, deze drie.

Het is geene ongewone beschuldiging, die tegen de Hervormde kerk wordt ingebracht, dat onder ons vruchteloos naar éénheid van geloof en belijdenis gezocht wordt. De kerk, die wij verlieten, verwijt ons dat verschil van meening, en beroemt zich op hare vermeende éénheid, terwijl zij bij ons slechts tegenstrijdigheid en onbestemdheid meent te zien aangaande de hoogste aangelegenheden van den menschelijken geest. Ja, men heeft zelfs gewaagd te beweren, dat onze éénheid enkel bestaan zou in ontkennen, en niet in het belijden der christelijke waarheid. Wat zullen wij hiertoe zeggen, M. H.? Zullen wij loochenen, dat inderdaad, ten aanzien van menig vraagpunt der christelijke leer, verschil van mee-

ning in onze kerk bestaat? Maar dat zou immers heeten, beide, de geschiedenis der kerk en de ondervinding ook van onze dagen in het aangezicht weerspreken? Of zullen wij zeggen, de éénheid des geloofs bestaat hierin, dat men gelooft in CHRISTUS, ook zonder te kunnen zeggen, wat men van hem gelooft en wat de inhoud is der christelijke belijdenis? Maar wie, dien het om waarheid te doen is, zou hier, in plaats van eene duidelijk uitgedrukte belijdenis, zich willen vergenoegen met onbestemde klanken, waarachter zich het gemis aan behoorlijke overtuiging verbergt, of waarbij men, met het loffelijke doel om ergernis te mijden, aan onverschilligen aanleiding geeft, zich wegens de onklarheid van onze overtuigingen, van alle christelijk geloof te ontslaan? Neen, wanneer men ons den strijd van gevoelens voorwerpt, die onder ons bestaat, dan ontkennen wij geene verscheidenheid, die in den aard der christelijke vrijheid gelegen is, maar ontkennen te sterker, dat er ten aanzien van het ééne noodige ter zaligheid, verschil van gevoelens onder ware Christenen bestaan kan. Godgeleerde geschillen, het is zoo, men heeft ze onder ons gevoerd over de belangrijkste zaken. Maar sedert wanneer is godgeleerdheid godsdienst? En zou het onderzoeken, het vragen en twijfelen op wetenschappelijk gebied

niet gepaard kunnen gaan met overeenstemming in hetgeen voor alle oprechte Christenen boven iedere bedenking verheven is? Houdt de natuurkunde dan op te gelooven aan den koesterenden invloed van de stralen der zon, omdat onder hare beoefenaars verschil bestaat over den aard en oorsprong van het licht? Zal onder de beoefenaars der geneeskunst, ook bij het meeste verschil, immer twijfel oprijzen omtrent de voedende kracht van het brood, of zou men in de regtsgeleerdheid, hoe verschillend het standpunt van hare beoefenaars ook zijn moge, met gezonde zinnen, het onvervreemdbaar regt van eigendom kunnen betwijfelen of betwisten? Ziet, dat zijn zaken, die boven allen twijfel verheven zijn. Zoo is het ook op het gebied der godsdienst. Eenheid bestaat er onder hare ware belijders, ook waar men dikwerf, onder het redetwisten, zich van de innige éénheid des gemeenschappelijken geloofs niet bewust is. Wat dunkt u, M. H.? Zou het niet nuttig zijn, om aan deze heilige plaats elkander die eeuwige grondwaarheden van het Christendom te herinneren, wier belijdenis ons allen, ook bij het meeste verschil, moet vereenigen? Ik wensch u daarin voor te gaan, naar aanleiding van den gekozen tekst. Ook reeds in PAULUS tijd waren de Christenen het onderling niet eens over de vraag, wat in het Christendom moest gelden als onveranderlijke hoofdzaak, en de

een achtte zich boven den anderen uitnemend, naarmate hij uitmuntte óf in de profetie, óf in het spreken met tongen, óf in hetgeen de apostel kennis noemt, d. i. eene meer bespiegelende en stelselmatige beschouwing der christelijke waarheid. Hieruit ontstonden twist en verdeeldheid over hetgeen in het Christendom wezen en hoofdzaak was. Dat kon de groote apostel van CHRISTUS niet gedoogen, en met het oog daarop sprak hij het groote woord uit: »hetzij profetieën, zij zullen tenietgedaan worden; hetzij talen, zij zullen ophouden; hetzij kennis, zij zal tenietgedaan worden 1).» Noch in het een noch in het ander bestond voor PAULUS het wezen van het Christendom. Doch, terwijl dat alles eens zou ophouden, *blijven*, zegt hij, zouden, als onveranderlijke hoofdzaak, *geloof, hoop, liefde, deze drie*.

Het kan niet raadselachtig zijn, wat PAULUS hier bedoelt. Spreekt hij van het geloof, dan bedoelt hij ook hier, zooals elders, het geloof in God en zijne vaderlijke liefde, waartoe het geloof in CHRISTUS ons den weg baant. Noemt hij vervolgens de christelijke hoop, dan heeft hij de zekere verwachting op het oog van die volmaaktere wereld, waarin de Christen zal tenietdoen

1) 1 Cor. XIII: 8.

wat eens kinds was, waarin hij zien zal van aangezicht tot aangezicht, en kennen gelijk hij zelf gekend is ¹⁾. Het is die hoop, waarin de Christen reeds op aarde zalig is ²⁾, de hoop der onsterfelijkheid. Maakt de apostel eindelijk gewag van de liefde, dan leert het gansche hoofdstuk, dat hij de liefde tot den broeder op het oog heeft, die liefde, die elders in zijne brieven de vervulling der wet genoemd wordt ³⁾. Deze drie, zegt PAULUS, blijven. Zij zijn hem de onveranderlijke hoofdzaak in het Christendom, die in de christelijke kerk zou blijven tot aan den afloop der eeuwen. Al het overige, waarop men te Corinthe roem droeg, godgeleerde kennis, het spreken met tongen, de gave der profetie, en wat niet al, waarin de menschelijke wijsheid reeds toen het wezen van het Christendom met liefdelooze hardheid tegen anderen, verdedigde, dat alles, zegt de apostel, van hoe groote waarde ook overigens, zou ophouden. Maar, wat ook in den loop der tijden zou tenietgaan; deze drie zouden blijven, als eene onvergankelijke schat in de gemeente des Heeren, het geloof in God, de hoop der onsterfelijkheid, de liefde tot den broeder.

¹⁾ 1 Cor. XIII: 12.

²⁾ Rom. VIII: 24.

³⁾ Rom. XIV: 10.

Die uitspraak van PAULUS is opmerkelijk. Hij zegt hier niet alleen, dat het geloof, de hoop en de liefde blijven zouden, maar hij voegt er nog met nadruk bij: deze drie. Hij noemt, waar hij het wezen des Christendoms beschrijft, geen vier of meer hoofdbestanddeelen der christelijke waarheid; hij noemt er ook geen twee. Neen, deze drie, onafscheidelijk te zamen; niets meer, maar ook niets minder. Vergunt mij, waardste Hoorders! des apostels gezegde uit die twee oogpunten voor uwe christelijke aandacht te ontwikkelen. Het geloof in God, de hoop der onsterfelijkheid, de liefde tot den broeder, niets meer, maar ook niets minder, dat is het wezen van het Christendom. Hoort mij met belangstelling, en geve dan God, dat het gesprokene dienstbaar zij, om ons te doen vaststaan in de hoofdsom van ons allerdierbaarst geloof! AMEN.

Geloof in God, hoop der onsterfelijkheid, liefde tot den broeder, deze drie, en niets meer, maken het wezen uit der christelijke godsdienst. Mogt iemand meenen, dat PAULUS niet genoeg heeft opgenoemd, ik beroep mij, tot staving zijner uitspraak, op hetgeen ons de Heer zelf met woorden geleerd, in zijn persoon aanschou-

welijk gemaakt, met zijnen Geest beloofd, door zijnen dood tot stand gebragt heeft.

Is iemand van oordeel, dat PAULUS te weinig tot het wezen des Christendoms gebragt heeft, ik beroep mij, tot staving van 's apostels gezegde, op hetgeen de Heer zelf omtrent het doel van zijne komst met woorden verklaard heeft. Vraagt gij naar de taak, hem door den Vader opgedragen? Hoort hem nog in den laatsten nacht van zijn leven voor God betuigen: »ik heb het werk voleindigd, dat Gij mij te doen gegeven hebt, ik heb den menschen Uw naam geopenbaard ¹⁾.” Gij hoort het, JEZUS trad op, om menschen op te leiden tot het geloof in God, en ziedaar ook het eerste, door PAULUS in den tekst genoemd. — Maar dit niet alleen. God te kennen, den Eenige Waarachtige, is het eeuwige leven, en daarom verklaart JEZUS: »ik ben de opstanding en het leven; wie in mij gelooft, zal leven; al ware hij ook gestorven ²⁾.” Dit was het tweede, dat ook door PAULUS wordt genoemd. CHRISTUS kwam op aarde, om de hoop der onsterfelijkheid te wekken. En wat het laatste betreft, door PAULUS genoemd, uitdrukkelijk zegt JEZUS »gekomen te zijn niet om de wet te ontbinden, maar om haar te vervullen, in het leven

¹⁾ Joh. XVII: 4, 6.

²⁾ Joh XI: 29.

te verwezenlijken ¹⁾; en de hoofdsom dier wet is hem de liefde, wier hoogste voorwerp God is, en die zich werkzaam betoont in liefde tot den broeder ²⁾).

Is dit het wezen van het Christendom, wanneer wij acht slaan op hetgeen JEZUS met woorden uitdrukkelijk verklaard heeft, wij worden in die meening versterkt, wanneer wij zien, hoe JEZUS de godsdienst, die hij predikte, in zijn persoon en leven aanschouwelijk gemaakt heeft. De christelijke godsdienst is de godsdienst van CHRISTUS, die de waarheid, door hem geleerd, ook zelf was ³⁾ en in beoefening bragt. Wekt hij de zijnen tot geloof in God op, hij zelf was van dat geloof de voleinder, die in zijn eigen voorbeeld het geloof op het volmaaktste heeft verwezenlijkt. Nooit, niet één enkel oogenblik des levens, was JEZUS zonder God. Waar hij des daags in de natuur Gods stem hoort, en elke opgang der zon, elke bloem des velds, den Vader der geesten, den God der liefde, hem verkondigt, is de nachtelijke eenzaamheid getuige van het stil gebed des geloofs tot den Vader. Hoe zwaar beproefd, hoe bitter ook gegriefd, zijn geloof houdt stand. Waar alles

¹⁾ Matth. V: 17.

²⁾ Matth. XXII: 36—40.

³⁾ Joh. XIV: 6.

hem verlaat, hij weet het, hij is niet alleen, want de Vader is met hem. Daar dreigt de wereld het werk door hem gesticht te vernietigen! De overste der wereld komt, maar JESUS staat pal en onverwrikt; en waar de boosheid op Golgotha straks uitroept: het is gedaan, zijne zaak is verloren! roept JESUS uit: »het is volbragt!» omdat hij aan God geloofde. — Was het leven van JESUS de voleindiging des geloofs, het was ook een leven der krachtigste hoop. De hemel, dien hij voor anderen ontsluit, is ook het voorwerp zijner hoop, en waar voor hem de wereld met hare heerlijkheid voorbijgaat, slaat hij het oog naar boven, naar het vaderlijke huis, ziet op de heerlijkheid, die hem is voorgesteld, en beveelt stervende met goed vertrouwen zijnen geest in Gods handen. — Vraagt gij eindelijk naar de liefde; waar schitterde zij in schooner licht, dan in hem, voor wien liefde leven was; die voortging te zegenen, al was vloek en vervolging zijn loon; die niet ophield te redden, al was er ook van tien melaatschen slechts één, die wederkeerde en dankbaar hem te voet viel; wat zeg ik, die aan het kruis nog om vergeving bidden kon voor hen, die daar staan en hem bespotten en lachen in zijne smart? Toeh.! wilt gij weten, wat godsdienst, wat christelijke godsdienst is, zij bestaat hierin: in God te gelooven, zooals JESUS in God geloofd heeft; zoo vast te houden aan de hoop der

onsterfelijkheid, als JĒZUS de eeuwigheid verbeid heeft; zóó onze broeders lief te hebben, als de liefde het leven der ziele voor JĒZUS geweest is.

Ziedaar de godsdienst, die JĒZUS voorschrijft en in zichzelf heeft verwezenlijkt. Voor hem bestond de godsdienst in het leven des geloofs, der hoop en der liefde. Die godsdienst tot de godsdienst der wereld te verheffen, ziedaar, wat hij, scheidende van deze aarde, bedoelde met de belofte van den Geest. Waar zijn mond de woorden des levens niet meer spreken, en zijn voorbeeld niet langer persoonlijk invloed zou oefenen onder het menschelijk geslacht, belooft JĒZUS, dat de Geest die in hem was, het erfdeel der zijnen blijven zou, om, als een andere leidsman in zijne plaats, zijn woord en werk te vervangen. Vraagt gij, welke waarheid het is, waarin de gemeente door 's Heeren Geest geleid wordt: hoort wederom de taal der apostelen. Het is de Geest, zegt PAULUS, die het »Abba, God is Vader,» uitroept in het binnenste heiligdom onzer harten ¹⁾, de Geest derhalve, die het geloof in God wekt. Het is de Geest, die, in den Christen wonende, hem ten onderpand is zijner erfenis ²⁾, door wien wij hebben de hoop der regtvaar-

¹⁾ Gal. IV: 6.

²⁾ Eph. I: 14.

digheid ¹⁾. Die Geest eindelijk is het, door wien de wet der liefde niet op steenen tafelen, maar met den vinger Gods op de tafelen des harten geschreven wordt ²⁾. Waartoe nog meer bewijs voor de waarheid der apostolische uitspraak in den tekst? Ook de Geest der waarheid, door JEZUS als zijn plaatsbekleeder aan zijne gemeente beloofd, is de geest des geloofs, der hoop, der broederlijke liefde.

Nog sprak ik niet van het kruis en den dood des Verlossers tot behoudenis van zondaars. En toch, dezelfde apostel heeft ook verklaard: »ik heb niet voorgenomen iets onder u te weten, dan JEZUS CHRISTUS en dien gekruisigd ³⁾. Het is zoo, M. H.! Maar, zoo nu eenmaal het geloof, de hoop en de liefde, door CHRISTUS gepredikt en in hem verwezenlijkt, door de gemeenschap en de kracht van zijnen Geest ons innerlijk bezit werden, denken wij dan: die heerlijke voorregten en zegeningen der eenig ware godsdienst heeft JEZUS, in spijt van de wereld en de magt der duisternis, ons verworven ten prijze van zijn bloed. Het kruis is de oorzaak onzer regtvaardiging. Door het kruis gelooven wij in God. Het kruis verbindt de aarde

¹⁾ Gal. V: 5.

²⁾ Hebr. VIII: 10.

³⁾ 1 Cor. II: 2.

met den hemel, de dood van CHRISTUS is ons leven; dus is het kruis de grond van onze hoop. Aan het kruis werd de daad volbragt der hoogste zelfverloochening en zelfopofferende liefde. Door de kracht van het kruis leeren ook wij liefhebben, gelijk CHRISTUS ons heeft liefgehad. Denkt weg de liefde des goeden herders, die voor de schapen der kudde zijn leven heeft gesteld, en er bestaat geen Christendom, geene christelijke kerk, en buiten CHRISTUS leefden wij nog daarheen, zonder hoop en zonder God in de wereld. Maar nu hij liever heeft willen sterven als een gevloekte aan een kruis, dan ons de schatten der ware godsdienst te onthouden, nu danken wij dien Redder onzer zielen, wiens bloed het zegel des verbonds werd, dat God met ons en onze kinderen gesloten heeft, opdat wij in Hem gelooven, op zijne genade hopen, en door zijne liefde gedrongen, den broeder zouden liefhebben. En als dan de Christen in dat geloof leeft, in die hoop zalig is, en door de kracht dier liefde de wereld overwint, dan zeggen wij: zijn bloed is onze vrede, door zijne striemen is ons genezing geworden. Het kruis, op Golgotha geplant, is de grond van ons geloof, het anker onzer hoop, de bron van onze liefde.

B. en Z.! zou waarlijk de Christen nog meer be-

hoeven, ik zeg niet om voedsel te geven aan eene opgewondene verbeelding of aan de eischen van een hoogmoedig hart, maar, opdat zijn troost in leven en sterven vaststa. Christenen! het is op uwe ervaring, dat ik mij durf beroepen. Wat anders was het, dat uwe zielen vertroostte bij het smartelijk gevoel uwer zonde, dan het geloof in God, die gezegd heeft: »Ik heb geen lust in den dood des zondaars¹⁾»; en met de vlekkelooze offerande zijns Zoons ook over uwe overtredingen verzoening heeft gedaan? Of toen gij daar stond, in tranen wegsmeltend bij de lijksponde uwer dierbaren, wat heeft in die omstandigheden uwe tranen gedroogd, en u, met den dood in het gezigt, doen staande blijven ook in den bangsten nacht? Het was de hope der onsterfelijkheid; want, sprak de Geest: zalig zijn de dooden die in den Heere sterven; zij rusten van hunnen arbeid en hunne werken volgen hen²⁾. En als gij dan die onchristelijke wereld om u heen ter prooi ziet aan twist en verdeeldheid, of u het onzalig huisgezin voor den geest brengt, waarin de kinderen in opstand tegen de ouders en deze met wrevel tegen hunne kinderen vervuld zijn, vaders en moeders! zoudt gij den Vader in de hemelen dan niet danken voor het onwaardeerbare geschenk

¹⁾ Ez. XXXIII: 11.

²⁾ Openb. XIV: 13.

der christelijke liefde, die in het geluk des broeders haar geluk vindt, en u reeds hier op aarde den schat des hemels doet genieten. Neen, wij beklagen ons niet, dat er niet meer behoort tot den inhoud van ons zaligmakend geloof. Meer te eischen zou ondankbaarheid aan God zijn. Meer te willen weten, is wijs willen zijn boven hetgeen ons door God geopenbaard werd. Maar wij, Christenen! die „het eene noodige” begeeren, wij danken onzen getrouwen Zaligmaker, dat wij in hem den Vader kennen, die onze zonden ons vergeeft om Zijns naams wil ¹⁾, die ons door zijnen Heiligen Geest des eeuwigen levens verzekert, en door de liefde Hem te dienen van harte willig en bereid maakt. B. en Z.! wat zoudt gij nog meer behoeven tot uwen troost in leven en in sterven?

Dat is de hoofdzaak in het Christendom, niets meer; maar ook niets minder. Aan de ontwikkeling hiervan moge het andere deel onzer rede gewijd zijn. Ik zal u daartoe opmerkzaam maken op het verkeerde van elke rigting des gemoeds,

waarbij het geloof van de hoop, of, omgekeerd, de hoop wordt afgescheiden van het geloof;

¹⁾ 1 Joh. II: 12.

waarbij de liefde aan het geloof, of het geloof wordt opgeofferd aan de liefde;

of waarbij de hoop wordt gekoesterd ten koste van de liefde, of de liefde geprezen, met voorbijzien der christelijke hoop.

Er zijn menschen, M. H.! die alles voor waarheid erkennen wat God in zijn Woord geopenbaard heeft. Zij gelooven, dat God uit loutere genade ons zijn eeniggeboren Zoon heeft geschonken tot wijsheid, tot regtvaardigheid, tot heiligmaking en verlossing ¹⁾. Maar hoe welmeenend hun geloof zij, zoo huiveren zij nogtans om die troostvolle waarheid ook op zichzelf toe te passen. Zij worden uitgenoodigd om aan het avondmaal des Heeren Gods schuldvergevende liefde voor het berouwhebbend en boetvaardig hart te gedenken, maar komen er niet, omdat zij twifelen, of de hoop des Christens ook wel voor hen is weggelegd. Dit is een geloof zonder hoop. Zoo moet het onder ons niet zijn. Het geloof is immers een vaste grond der dingen die men hoopt ²⁾, en wie gelooft, dat God gesproken heeft: Ik heb geen lust in den dood des zondaars, die moet ook voor zichzelf de zaligheid hopen, waarop ons het uitzigt door CHRISTUS werd

¹⁾ 1 Cor. 1: 30.

²⁾ Hebr. XI: 1.

geopend. Het christelijk geloof mag niet gescheiden worden van de christelijke hoop. Hier spreekt het geloof: »wij weten, dat wij zijn overgegaan uit den dood in het leven ¹⁾», »wij weten, dat hij geopenbaard is om onze zonden weg te nemen ²⁾»; wij weten, dat, als het aardsche huis dezes tabernakels wordt verbroken, wij een gebouw bij God hebben, niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen ³⁾. Hoe velen, ach! die dit alles belijden, en verklaren aan Gods Woord te gelooven, zijn nog verre van deze allerdierbaarste en zaligmakende wetenschap des geloofs. Hoe velen, die wel uit de Schriften geleerd hebben wat tot het geloof behoort, maar door dat geloof nog niet zijn wedergeboren tot die levende hoop ⁴⁾, die daar uitroept: zou God, die zijnen eigen Zoon niet gespaard heeft, ons met hem niet alle dingen schenken ⁵⁾? — Ongelukkig, wie zoo het geloof meent te bezitten, maar de hoop mist. Dan komt de nacht des onspoeds, en men roept uit: er is geen Vader in den hemel. Dan knaagt het geweten, en de wanhoop zegt: mijne schuld is groo-

¹⁾ 1 Joh. III: 14.

²⁾ 1 Joh. III: 5.

³⁾ 2 Cor. V: 1.

⁴⁾ 1 Petr. I: 3.

⁵⁾ Rom. VIII: 32.

ter dan dat zij vergeven worde! Dan komt de nacht des doods, maar er staat aan onze sponde geen engel der vertroosting. — Christenen! neen, zoo mag, zoo moet het onder ons niet zijn. Het ware christelijke geloof is een geloof, dat de ziel des Christens vertroost en zalig maakt in hope ¹⁾.

Er zijn anderen, die omtrent hunne eeuwige zaligheid zeer gerust zijn. Zij zijn getrouw in het volbrengen hunner pligten. Zij meenen zelfs, oneindig meer te hebben gedaan dan zij moesten. Wat zou er zoo aan hunne zaligheid nog ontbreken? De hoop des hemels lacht hun toe, en zij zien de kroon der regtvaardigheid reeds blinken in de hand des regters. Zoo wiegt men zichzelve in slaap en bouwt de hoop der heerlijkheid op eigene gerechtigheid, in plaats van die te bouwen op het geloof in God, wiens onverdiende genade in het kruis van christus aan zondaars werd verheerlijkt. Dat is eene hoop, die op een zandgrond en niet op den rotssteen des geloofs gebouwd is. Of hoe? Zal onze deugd het anker onzer hoop zijn? Waar zijt gij, die, hoe ver ook gevorderd op den weg der godzaligheid, niet dagelijks van menig verzuim uzelve moet beschuldigen? Wie telt ze, die

¹⁾ Rom. VIII: 24.

menigte van afdwalingen en zonden, al die onbeilige gedachten, die oprijzen in ons arglistig hart? Wat zal die schuld bedekken voor het oog des Heiligen, wat vrede schenken aan het beschuldigend geweten? Onze werken? maar die steeds onvolkomen zijn en met zonde bevekt blijven? De tranen des berouws? maar die het gedane niet kunnen ongedaan maken? Neen! het is God alleen, die rust kan geven aan het hart, God, die in den Zoon zijns welbehagens de scheidsmuur heeft verbroken, welke de zonde tusschen ons en Hem had opgericht. Ziedaar het geloof, waarop de Christen zijne hoop bouwt; een geloof, dat uitroept met den tollenaar: »o God! zijt mij zondaar genadig ¹⁾», en, bij het gevoel van schuld en onvermogen, met PAULUS spreekt: ik danke God door JEZUS CHRISTUS onzen Heer ²⁾. Alleen op dat geloof moet onze hope rusten, en ieder goed werk, door ons verrigt, wel verre van ons het plegtanker onzer hoop te wezen, wordt ons integendeel, als vrucht en kenmerk des geloofs, het onderpand van Gods wege, dat onze roeping en verkiezing vaststaat. Dat is eene hoop, die niet beschaamt, eene hoop, waarin de Christen roemt, omdat hij in God geloofd heeft.

¹⁾ Luc. XVIII: 13.

²⁾ Rom. VII: 25.

Ik ga over om u het onverbreekbaar verband aan te wijzen tusschen het geloof en de liefde. Er bestaat een geloof, dat tot den broeder zegt, die om hulp smeekt: ga heen in vrede, word warm en verzadigd ¹⁾! Dat is een geloof zonder liefde, waarvan een apostel getuigt, dat het een dood geloof is ²⁾. Uw naam hoort gij hier noemen, aanzienlijken naar de wereld, die in de vermeende zuiverheid van uw kerkelijk geloof voor het geweten rust zoekt, en die, terwijl gij schatten op schatten stapelt, misschien ten koste van het zweet en de tranen der armen, u verheugt in eene leer, waarin niet op de werken der liefde, maar op het geloof de zaligheid gebouwd wordt. Alsof dan het christelijk geloof niet werkzaam ware door de liefde ³⁾; alsof niet de liefde het eenige kenmerk ware, dat ons geloof opregt is! Er zijn nog anderen, die wanen, het geloof te bezitten. Het zijn, die al spoedig ontdekken, of en in hoever de belijdenis van anderen den toets kan doorstaan van het in hunne oogen alleen ware, zaligmakende geloof. Maar terwijl zij zichzelf opwerpen als regters over het geloof der broederen, vergeten zij het groote woord van denzelfden apostel: »al wist ik alle de verborgenheden,

¹⁾ Jac. II: 16.

²⁾ Jac. II: 26.

³⁾ Gal. V: 6.

al had ik een geloof, dat bergen kon verzetten, en ik had de liefde niet, ik ware slechts een klinkend metaal en eene luidende schelle¹⁾." Toeh.! eens komt de dag der rekenschap. Dan vraagt de regter: hebt gij naakten gekleed, hongerigen gespijzigd, kranken bezocht²⁾? Dan verschijnt daar ook die regtzinnige in eigen oogen, en geeft ten antwoord: neen, Heere, werken der liefde heb ik niet verrigt, maar ik heb geijverd voor de zaak des geloofs en van uwe gemeenschap uitgesloten, die van de zuiverheid der leer waren afgeweken. Toeh.! het wederantwoord van den regter zal wezen: »al hadt gij ook in mijnen naam geprofeteerd, ga weg van mij, o mensch zonder liefde, ik heb u nooit gekend³⁾!"

Is het ongeoorloofd, de liefde te scheiden van het geloof, ook het geloof mag, omgekeerd, nimmer opgeofferd worden aan de liefde. Ik heb mijn naaste lief, zeggen sommigen, ik geef ieder wat hem toekomt, ik ben goedhartig, dienstvaardig, vriendelijk en voorkomend jegens elk, die mijne hulp mogt behoeven. Wat zou het er voorts op aankomen, wat ik al of niet geloof? Die dwazen! Alsof het voor de rechte beoefening der liefde onverschillig zijn kan,

¹⁾ 1 Cor. XIII: 1.

²⁾ Matth. XXV: 34—46.

³⁾ Matth. VII: 22, 23.

wat men van God gelooft. Ware het zoo, waarom heeft dan de Heiden zijnen broeder niet even lief als de Christen? Vanwaar dan dat de wereld vóór CHRISTUS nooit is opgeklommen tot het denkbeeld, om in elken natuurgenoot, ook in den slaaf, de menscheid te eerbiedigen? Ik weet geene andere oplossing, dan deze: omdat zij den Vader in de hemelen niet kende, die ons het eerst lief gehad en zijne heilige liefde in de zending van zijnen Zoon geopenbaard heeft. Slechts het geloof in zulk een God kan ons bewegen om, in navolging van Hem, ook onzen vijand lief te hebben en te zegenen die ons vloeken. Of wie, die nooit geleerd heeft, in ootmoed zijne knieën te buigen voor God met de bede: »vergeef ons onze schulden,» zal er immer toe komen, om ook den broeder, die zich tegen hem vergrijpt, vergiffenis te schenken? Neen, neen, zoolang dat booze, eigenlievende, baatzuchtige hart niet door het geloof in den God des Evangelies is wedergeboren en toegerust met dien hooger zinn, die ons ook in den broeder het beeld en den medeërfgenaam van God doet eeren en beminnen, zoolang zal het woord liefde niet meer zijn dan eene klank. Het kost wat, M. H.! om de booze begeerten van dat zelfzuchtig hart te bestrijden. Waarlijk, wanneer men in alle standen der maatschappij, van de hoogste tot de laagste, dat streven gadeslaat naar grootheid en geluk, dien naijver, die onder-

kruiping der welvaart van anderen, die list en geveinsdheid, waarmede men in de wereld elkan- der misleidt; dan zal men niet meer droomen van eene liefde, die buiten het geloof op den bodem van het menschelijk hart zou wortelen. Wel hem, die door het geloof in den God der liefde die booze neiging overwint; ja, M. H.! overwint door het geloof; want Schrift en ervaring zeggen ons: liefde zonder geloof is eene hersenschim, een boom zonder wortel, een gewrocht zonder oor- zaak, eene waterbel, die wij straks in damp zien verdwijnen.

Zijn wij daarvan overtuigd, zien wij dan ook verder toe, van ook de hoop nimmer af te scheiden van de liefde. Er zijn menschen, die, als waren zij alléén de uitverkorene kinderen van God, den hemel hopen voor zichzelf, maar tevens goed kunnen vinden om dien voor anderen te sluiten. Dat is eene hoop zonder liefde. Ach! dat wij het zeggen moeten, maar er zijn er helaas! ook nog in onzen tijd, in wier schatting het bezit van Gods liefde geene eer, de zaligheid des hemels geen genot meer zoude wezen, wanneer zij voor allen zonder onderscheid toegankelijk gesteld werd. JESUS dacht zoo niet. Zelfs voor een JUDAS hield hij niet op met tot het laatst toe te bidden en te hopen; en het was hem zalig om de eeuwige para-

dijsvreugd zelfs met een moordenaar te deelen. Zoo verbond CHRISTUS de hoop met de liefde; en toen hij zijnen geest beval in de handen des Vaders, stierf hij met de bewustheid, dien hemel geopend te hebben voor eene schare, die niemand tellen zou. Christenen! ziedaar ons voorbeeld. Eene hoop, geheiligd door de liefde, dat is de hoop, die niet beschaamd maakt.

Ik ben genaderd tot het laatste gedeelte van onze christelijke beschouwing, waarbij ik u zou wijzen op het onverbreekbaar verband tusschen de liefde en de hoop. — Er zijn zedemeesters geweest, en ze zijn er nog, die het Christendom misprijzen, omdat het de beoefening der liefde aandringt door het vooruitzicht des hemels; zij willen geene leer van gelukzaligheid, zooals zij het Christendom genoemd hebben; zij willen eene zuivere liefde, eene liefde zonder hoop. Men moet, zoo spreekt men, de deugd beminnen om haarzelve, de liefde beoefenen, ook bijaldien er niets te hopen ware; zelfs dan nog, wanneer het de wil van God zijn kon, om ons voor eeuwig ongelukkig te maken. Dat is eene schoone leer, M. H.! goed misschien voor hoogere wezens, maar althans niet berekend naar onze menschelijke kracht. Ook wij zeggen: geene deugd om belooning. Ook het Christendom is geene bloote leer van geluk. De Chris-

ten bemint den broeder niet, om er den hemel mede te verdienen. Verre van daar! Dat zou in strijd zijn met den aard der liefde, in strijd met eene leer, waarbij alle loonzucht in de beoefening der deugd met nadruk wordt bestreden. Maar al verrigten wij als ware Christenen geene werken van liefde, om ons eene plaats in den hemel te verzekeren, toch is het ons zalig, lief te hebben met het oog op dat vaderland, waar de liefde eeuwig bloeit, en de betrekking zal kunnen worden voortgezet, die onze harten op aarde heeft verbonden. Dát is de kroon der liefde, dát hare kracht en zaligheid, wezens te beminnen, die met ons voor de onsterfelijkheid bestemd zijn. Gij weet het, de liefde moet alles kunnen opofferen, zij moet ook kunnen sterven, zooals Jezus, voor het geluk des broeders. Dat gebod had hij van den Vader ontvangen ¹⁾. Datzelfde gebod wordt ons verkondigd in het binnenste heiligdom des harten. Maar zoo er nu geene hoop is, indien het niet waar is, dat hij, die zijne ziele haat, haar behoudt ²⁾, indien opoffering des zinnelijken levens geene ontwikkeling is van 'smenschen hoogere geestelijke leven, dan wordt dat sterven zelfmoord, en de liefde, op haar hoogste standpunt, het grootste aller raadsels in Gods zedelijke schepping.

¹⁾ Joh. X: 18.

²⁾ Joh. XII: 25.

Neen, er bestaat, er kan geen liefde bestaan zonder hoop. Reeds het bestaan der liefde bewijst: er is een hemel, er is een leven, dat nimmer wordt vernietigd. PAULUS wist ook wat liefde was, en wie zal loochenen, dat hij liefhad uit het reinste beginsel. En toch verklaart hij, dat, zoo wij alleen in dit leven op CHRISTUS mogten hopen, het dan de hoogste wijsheid zou wezen met de dienaars der wereld te zeggen: komt laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij ¹⁾). Maar, wat spreek ik van PAULUS? Van CHRISTUS staat er geschreven, dat hij, om de heerlijkheid hem voorgesteld, het kruis verdroeg en de schande verachtte ²⁾). Nog eens dan, Gel. laat ons niet scheiden wat God heeft zamengevoegd. Geloof, hoop en liefde, o heerlijk geschenk van den Vader der geesten! Dank zij den verheerlijkten CHRISTUS, die ons in het bezit gesteld heeft dier onuitsprekelijke gavel! — B. en Z., wie is er onder ons, die nog zou willen twisten over onderwerpen van ondergeschikt belang, als hing er de zaligheid onzer zielen aan? Waar is de kleingeestige, die nog langer zou willen bouwen op een zandgrond, en niet op dat eenig, eeuwig fundament, hetwelk is JESUS CHRISTUS? Ziet, dat is onze schat. Dáár moet ook ons hart zijn. Heilige schat des Christendoms! CHRISTUS werd ons

¹⁾ 1 Cor. XV: 32.

²⁾ Hebr. XII: 2.

tot regtvaardigheid, en wij gelooven in God, den Vader in de hemelen. CHRISTUS werd ons tot heiligmaking, en de liefde wordt verheven tot het beginsel der deugd. CHRISTUS werd ons tot verlossing, en onze dood wordt de geboorte tot een nieuw, een hooger en onsterfelijk leven, waarop de Christen hoopt. Dat zij ons dan de hoofdzaak. Dat is de godsdienst, die JESUS gepredikt, in zichzelf verwezenlijkt, met zijn bloed bezegeld en door zijn Geest geplant heeft in den boezem der christelijke gemeente. Zij die godsdienst ons licht, onze kracht, onze troost in leven en sterven! Wat dan ook op aarde verandere of voorbijga, wat oude leerlingen in kerk en staat door nieuwe en betere vervangen worden, die kroon zal niemand rooven; want geloof hoop en liefde blijven, deze drie. Niets meer, maar ook niets minder. AMEN.

VIII.

DE GROND VAN HET GELOOF.

LEERREDE OVER MATTHEUS XVI: 13—17.

MATTHEUS XVI: 13—17.

Als nu JEZUS gekomen was in de deelen van Caesarea Philippi, vraagde hij zijnen discipelen zeggende: wie, zeggen de menschen, dat ik, de Zoon des menschen, ben?

En zij zeiden: sommigen: JOHANNES de Dooper; en anderen: ELIAS; en anderen: JEREMIA, of één van de profeten.

Hij zeide tot hen: maar gij, wie, zegt gij, dat ik ben?

En SIMON PETRUS antwoordende zeide: Gij zijt de CHRISTUS, de Zoon des levenden Gods.

En JEZUS antwoordende zeide tot hem: zalig zijt gij, SIMON BAR-JONA! want vleesch en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader, die in de hemelen is.

Niet ten onregte heeft de apostel PAULUS onze heilige godsdienst met den naam van redelijk

bestempeld ¹⁾. Het Christendom is toch een licht op den kandelaar, dat voor allen schijnt ²⁾; eene stad op een berg, die door elk gezien wordt ³⁾, en, wel verre van het naauwkeurigst onderzoek te schromen, prijst het, zijner goddelijke waarde en waarheid zich bewust, zijne belijders, als zij in staat zijn rekenschap af te leggen van het geloof en de hoop die in hen zijn ⁴⁾. Het is daarom eene gewigtige vraag, die wij onszelven gedurig moeten voorhouden, of wij rekeuschap geven kunnen van den grond, waarop ons geloof en onze hope rusten. Er zal wel niemand in deze vergadering zijn, die op de vraag des Heeren: *»wie, zegt gij, dat ik ben?»* niet met PETRUS zal antwoorden: *»gij zijt de CHRISTUS, de Zoon des levenden Gods.»* Doch vroeg de Heer nu eens verder, wáárom wij dat gelooven, ik vrees, dat velen onzer het antwoord schuldig zouden blijven. Vraagt aan een groot deel der Christenheid, op welken grond haar geloof rust, en gij verkrijgt tot antwoord: wij gelooven, omdat de kerk het voorschrijft. Geen beter antwoord geeft menig Protestant, die, alsof de christelijke kerk een vennootschap ware, op zijne formulie-

¹⁾ Rom. XII: 1.

²⁾ Matth. V: 15, 16.

³⁾ Matth. V 14.

⁴⁾ 1 Petr. III 15.

ren en belijdenisschriften zich beroept als op een onveranderlijk kerkelijk verdrag. Gij zijt afkeerig van zulk een gelooven op menschelijk gezag, en wijst ons daarom op de Schrift, als den grond van uw geloof. Maar hebt gij hierbij wel bedacht, dat de Christen ook van zijn geloof aan den bijbel rekenschap moet kunnen geven, zal ook deze overtuiging mede geen onredelijk geloof zijn? Gij zoekt naar dien geloofsgrond, maar houdt u vast aan zeker duister en onbestemd gevoel, of verwacht de bezegeling uws geloofs van onmiddellijke ingeving. Maar wie geeft u regt, mijn broeder! om, wat gij zegt te gevoelen, te houden voor de stem der waarheid, ja voor eene stemme Gods? Neen, zegt een ander: ik geloof, omdat ik door een naauwkeurig onderzoek naar den oorsprong der H. Schrift van hare echtheid overtuigd ben en door middel van grondige taalkennis den bijbel lees in het oorspronkelijk. Maar, zal dan, vraag ik, de kracht en de innigheid van het godsdienstig geloof van onze geleerdheid moeten afhangen? Zal hij de boven allen bevoorregte Christen zijn, die Grieksch en Hebreeuwsch geleerd heeft en in staat is de getuigenissen van oude kerkelijke schrijvers te wikken en te wegen? Arme schare van ongeleerden! die u zoo buiten de gelegenheid gesteld ziet, om uzelf op voldoende gronden rekenschap van uw geloof te geven, en

het niet verder brengen kunt, dan u, gelijk de Roomschegezinde op het gezag der kerk, zoo op de uitspraken eener wetenschap te beroepen, die gij niet beoordeelen kunt, en wier beoefenaars niet zelden elkander het bezit der waarheid betwisten!

Kan het ons bevreemden, M. H.! waar het zoo met veler overtuiging gesteld is, dat er luide klagten worden aangeheven over het gemis van innerlijk leven en vastheid van geloof? Ik vraag met nadruk: vanwaar hier zooveel onverschilligheid, twijfelzucht, en ongeloof aan hetgeen ons boven alles dierbaar en heilig moet wezen; en dáár die afgoderij, die gedreven wordt met menselijke begrippen, die geest van uitsluiting, dat twisten over uitdrukkingen en vormen, waarbij men de waarheid in de belijdenis ook van andersdenkenden voorbijziet? Dat alles hangt zamen met den verkeerden grondslag, waarop het geloof van zoo velen gebouwd is. Een geloof, dat enkel rust op het gezag van overlevering of kerk, of, wat schier nog erger is, van schoolsche geleerdheid afhankelijk gemaakt wordt, hoe zou het een levend geloof zijn, dat hart en ziel doet kloppen voor God en voor de waarheid? En waar de geestdrijver op zijn gevoel zich verlaat, of roem draagt op eene bijzondere genade, daar moge de ijver groot zijn, maar het is geen ijver met verstand, geen ijver, door ware liefde geheiligd,

een ijver, die aan de wereld helaas! tot voorwendsel strekt, om zich te ergeren aan het Christendom, en in haar ongelooft te volbarden. B. en Z.! zoo mag het onder ons niet zijn! Ik heb mij voorgenomen u den waren grond te herinneren, waarop ons christelijk geloof moet gebouwd zijn. De groote en eenige Meester zij ook hier onze leidsman. Mogt het de vrucht zijn dezer ure, dat de onverschillige uit zijnen slaap gewekt, het zwaarmoedige hart verruimd en verblijd wierd, en de ijveraar voor eigene begrippen zich gestemd voelde, de hand te bieden aan den broeder, die met hem *curistus* liefheeft. Groote God! van wien alle goede gaven afdalen, schenk en vermeerder ons dat innige, levende geloof, dat door uw Zoon op aarde zalig is gesproken! *AMEN.*

Wij zien ons bij de behandeling van onzen tekst verplaatst in de omstreken van *Caesarea Philippi*, eene stad, gelegen in het Noorden van het Heilige Land en behoorende tot het rijksg gebied van den viervorst *PHILIPPUS*, van wien zij haren naam droeg. 't Was het laatste jaar van 's Heeren omwandeling op aarde. De gedachte aan zijn naderend lijden en sterven en aan het groote offer, dat hij zou brengen voor het behoud der menschheid, vervult hem, en hij verkiest die minder bekende streken, waar hij anders niet gewoon was zich op te houden, om,

afgezonderd van het gevoel der wereld, zijne discipelen voor te bereiden op den zwaren kamp, die meer en meer naderde. Vooraf wil hij zich echter van hunne liefde en hun geloof verzekeren. Weten moest hij, of zij hem hielden voor den beloofden Christus, opdat het blijken mogt, of zij de zware proef, die hen wachtte, kloekmoedig zouden doorstaan.

Om dat doel te bereiken, brengt JESUS het gesprek op de verschillende gevoelens, die ten zijnen aanzien onder het volk bestonden. »*Wie, zeggen de menschen, vraagt hij, dat de Zoon des menschen is, of nog eenvoudiger en welligt juister, volgens MARCUS: »wie, zeggen de menschen, dat ik ben* 1)?" Die vraag kon voor de apostelen niets bevreemdends hebben. 't Moest hun natuurlijk toeschijnen, dat JESUS de heerschende gedachten en gevoelens over hem, die, uit den aard der zaak, niet regtstreeks tot zijne ooren kwamen, verlangde te vernemen uit den mond zijner discipelen, die in de gelegenheid waren, om de openbare meening te hooren. Intusschen kan het niet twijfelachtig wezen, of het doel van 'sHeeren vraag was niet zoo zeer, om voor zichzelf uit te vorschen wat men onder het volk van hem dacht, als wel, om langs dien weg aanleiding aan zijne discipelen te geven, ook hunne eigene overtuiging uit te spreken. Op zijne

1) Marc. VIII: 27.

vraag, wat de menschen van hem dachten, gaven de jongeren ten antwoord, wat hun zoo al bij hun dagelijkschen omgang onder het volk ter ooren was gekomen. Sommigen, zeiden zij, houden u voor JOHANNES den Dooper, van wien men gelooft, dat hij uit het graf is opgestaan; anderen zeggen, dat gij ELIAS zijt, terwijl nog anderen u houden voor JEREMIA of een der andere profeten van den ouden dag.

Tot regt verstand van dit antwoord wete men, dat het Joodsche bijgeloof, in JEZUS tijd, misschien wel door misverstand van een gezegde bij MALEACHI voorkomende ¹⁾, tegen den tijd van den Messias ook de wederkomst verwachtte van ELIAS, JEREMIA en andere profeten. Hiervan was het natuurlijke gevolg, dat men in elke buitengewone persoonlijkheid, die op godsdienstig of zedelijk gebied optrad, een dier groote mannen van den voortijd meende weer te zien. Was dit vroeger het geval geweest met JOHANNES den Dooper, wien een gezantschap van het Sanhedrin de plechtige vraag gedaan had, of hij ELIAS, of wel de profeet was, dien Israël verwachtte ²⁾, dan kan het ons niet verwonderen, dat ook ten aanzien van JEZUS, wiens leer en daden veel dieper indruk maakten dan de verschijning van den boetgezant, soortgelijke vermoedens onder het volk verspreid waren.

¹⁾ Mal. IV: 5.

²⁾ Joh. I: 19—21.

Zoo vernam dan de Heer uit den mond zijner leerlingen, voor wien hij bij de menigte doorging; en met plegtigen ernst rigt hij nu vervolgens tot hen de vraag: »*maar gij, wie, zegt gij, dat ik ben?*» Naauwelijks hoort PETRUS het, of de voortvarende, vurige discipel antwoordt terstond, als uit naam van allen: *gij zijt de CHRISTUS, de Zoon des levenden Gods!* Om dit antwoord goed te verstaan, wachte men zich van in de woorden van PETRUS meer te leggen, dan zij, volgens eene juiste, geschiedkundige verklaring, in zijnen mond aanduiden. »De Christus» beteekent de gezalfde koning, hetzelfde, wat de Israëliet onder den naam Messias verstond. Dacht hierbij eene onkundige en zinnelijk gestemde menigte, door miskennis van den geest der profetische voorzegging, aan een aardschen vorst, de meer ontwikkelden en betergezinden verwachtten een verlosser, die de vertroosting van Israël zou wezen ¹⁾, en een licht voor allen, die nederzaten in duisternis en schaduwe des doods ²⁾. Met één woord, wanneer de Israëliet zich den Christus voorstelde, dan dacht hij aan dien persoon, die het geluk der natie verzekeren en daarom hare hoogste godsdienstige en zedelijke behoeften volkomen zou bevredigen. Zoo noemt hier ook PETRUS zijnen meester

¹⁾ Luc. II: 25.

²⁾ Luc II: 32. I, 77—79.

den Christus, om uit te drukken, dat in hem de hoogste en heiligste verwachtingen van het voorgelacht volkomen verwezenlijkt waren. Verbindt de discipel hier verder met den naam Christus den titel van *Zoon des levenden Gods*, dan denkt hij aan geene hovennatuurkundige bespiegelingen over den persoon van JEZUS, maar spreekt den diepen indruk, dien 's Heeren goddelijke grootheid op zijne ziel gemaakt had, met een eernaam uit, die aan den toekomstigen Messias algemeen werd toegekend, om aan te duiden, dat hij, in onderscheiding van alle edelen en grooten, die, naar het spraakgebruik der Heilige Schriften, zonen Gods genoemd waren ¹⁾, de Zoon des Allerhoogsten bij uitnemendheid was. Het antwoord van PETRUS komt dus hierop neêr: gij zijt het, in wien de godsdienstige verwachting der vaderen vervuld is, gij zijt het, die, verheven boven MOZES, ELIAS en al de profeten, gekomen zijt, om de godsdienstige en zedelijke behoeften van ons hart volkomen te bevredigen.

Deze belijdenis van PETRUS verblijdde den Heer te inniger, naarmate zij sterker afstak bij het oordeel der onnadenkende menigte, welke het in hare meening over hem niet verder gebragt had dan om in hem een herrezen profet, een wonderdoener, te

¹⁾ Ps. II: 7, 12. LXXXII: 6. 2 Sam. VII: 14. Jer. XXXI: 9.

aanschouwen. De Heer prees zijn discipel, wien het reeds toen gebeuren mogt, zoo diepe blikken te slaan in de hooge beteekenis van zijn persoon en zending. »Zalig, voegt hij PETRUS toe, *zalig zijt gij SIMON, zoon van JONA! want vleesch en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader die in de hemelen is.*» Met de uitdrukking vleesch en bloed bedoelt JEZUS, naar eene gewone spreekwijze, de menschen, zoo genoemd naar hun zwakker deel, naar hunne zinnelijke natuur. In gelijken zin betuigt PAULUS, dat de strijd der Christenen met den geest der wereld zoo zwaar was, dat zij geacht moesten worden niet met vleesch en bloed, met menschen, maar met duivelen den strijd te voeren ¹⁾; en zegt dezelfde apostel elders, dat hij, na zijne bekeering, niet was te rade gegaan met vleesch en bloed, om te kennen te geven, dat hij, ter zijner verdere onderrigting, niet tot menschen en menschelijk gezag de toevlugt had genomen ²⁾. Volgens dit spraakgebruik wil JEZUS dan zeggen, dat PETRUS die belijdenis niet aan menschen te danken had, of anderen had leeren nazeggen. Ware dit het geval geweest, had PETRUS, in zijne overtuiging zich laten beheerschen door den tijdgeest, dan ware ook hij niet verder gekomen dan het vermoeden, dat zijn

¹⁾ Eph. VI: 12.

²⁾ Gal. I: 16.

meester welligt ELIAS of een der vroegere profeten zijn mogt. Nu zag de Heer in zijne belijdenis iets veel hoogers. Dat zuiver inzicht rustte bij PETRUS niet op het oordeel of het gezag van anderen; *niet vleesch en bloed, maar de Vader in de hemelen had het hem geopenbaard.*

Voor het regte verstand dier woorden hangt alles af van het begrip, dat hier aan openbaring moet gehecht worden. Doorgaans stelt men zich voor, dat, als er in de H. Schrift van openbaring sprake is, dit zoo moet opgevat worden, dat God, hetzij in de natuur, hetzij meer bijzonder door zijne gezanten en bovenal in de zending van JEZUS CHRISTUS zichzelven en zijnen wil bekend maakt. Zoo sprak God voormaals en op velerlei wijze door de profeten, en in de laatste dagen tot ons door zijnen Zoon ¹⁾. Ter aanduiding van Gods openbaring, in dien zin, heeft de Schrift echter in het oorspronkelijke een ander woord dan hier gebezigd wordt ²⁾. Aan eene bloot uitwendige openbaring of bekendmaking der waarheid kan trouwens in de verklaring van 's Heeren antwoord aan PETRUS niet gedacht worden. Vooreerst is het niet waarschijnlijk, dat JEZUS reeds vroeger met zoovele woorden, ten aanhooren van zijne discipelen,

¹⁾ Hebr. I: 1.

²⁾ De Fransche vertaling onderscheidt hier zeer juist *révéler* en *manifester*, wat in de onze gelijkelijk door openbaring uitgedrukt wordt.

zich voor den Messias zou verklaard hebben, in welk geval eene openbaring hieromtrent, in den zin eener uitwendige bekendmaking of mededeeling, niet eens had plaats gehad. Maar ook daarenboven verliest de zaligspreking in den tekst ten eenemale hare kracht en beteekenis, zoodra hier alleen aan eene uitwendige bekendmaking of bevestiging van 's Heeren Messiaswaardigheid, hetzij dan met woorden, hetzij door middel van zijne wonderen, gedacht wordt. Of waren dan ook de Farizeërs niet dagelijks getuigen van 's Heeren wonderdaden, hadden ook zij niet zijne hemelsche leer en later zijne verklaring voor KAJAFAS gehoord? Wat dunkt u, zou ook op hen de zaligspreking in den tekst toepasselijk geweest zijn, omdat hun in en met JESUS de waarheid uiterlijk door woorden medege-deeld, in zijn persoon getoond en voor hunne oogen door zijne wonderen bevestigd was? Neen, zeggen wij, de waarheid bleef hun desnietteenstaande verborgen, het werd hun niet geopenbaard, dat JESUS de Christus was, omdat hun oog voor het heilige en goddelijke gesloten bleef. Gelijk toch het zonlicht wel uiterlijk voor allen opgaat, maar nogtans door den blinde niet aanschouwd wordt, zoo kan ook het woord der waarheid voor onze ooren worden uitgesproken, zonder nog daarom reeds geopenbaard te worden aan ons verstand en hart. De Heer spreekt hier van openbaring in die hoogere beteekenis des

woords, waarin de waarheid niet slechts met het oor vernomen, maar innerlijk verstaan wordt. In dien zin zegt JEZUS elders: »dat de waarheid den kinderkens, hun, die zonder vooroordeelen hart en ziel voor de waarheid openden, geopenbaard was, om aan te duiden, dat zij als waar erkend hadden, wat menigen wijze, door hoogmoed en vooroordeel verblind, verborgen was gebleven ¹⁾. Zoo was ook de belijdenis van PETRUS niet gebouwd op de getuigenis of het gezag van anderen. JEZUS erkent in zijne be-
tuiging den magtigen indruk, door hem met woord en daad op het gemoed van zijn discipel gemaakt, die, vatbaar voor het heilige en goddelijke, uit alles wat hij van hem gezien en gehoord had, tot het besluit gekomen was, dat geen ander dan hij de beloofde Christus zijn kon.

Zulk eene overtuiging, die, niet gebouwd op het gezag van anderen, maar, door de kracht der waarheid zelve geboren, op eigen inzicht en eigene ervaring rust, ziedaar wat in den tekst teregt openbaring Gods genoemd wordt. Gelijk den natuurkenner, die niet door de oogen van anderen ziet, maar zelf de werken des Scheppers gadeslaat, niet door gezag of tusschenkomst van menschen, maar door God zelve de geheimen der natuur ontsluit en geopenbaard worden, zoo was

¹⁾ Matth. XI: 25.

het ook aan het verstand en hart van **PETRUS**, in het dagelijksche verkeer met **JEZUS**, door God geopenbaard, dat hij de Christus was, in wien de hoop van Israël vervuld en de ware godsdienst op aarde was verwezenlijkt.

Met het tekstwoord verdient vooral te worden vergeleken wat dezelfde discipel, bij eene andere gelegenheid, antwoordde op de vraag van **JEZUS**: »wilt ook gijlieden niet heengaan?» »Heer!» riep hij uit, »tot wien zouden wij heengaan? gij hebt woorden van eeuwig leven, en wij hebben geloofd en bekend, dat gij zijt de Christus, de Heilige van God ¹⁾». Merkt het op, **M. H.**! De Heer had woorden van eeuwig leven gesproken, en daaraan had **PETRUS** hem erkend voor den Christus. Dat waren woorden van licht en troost, die het verstand verhielden, het hart verruimden en het raadsel des levens oplosten voor allen, die ooren hadden om te hooren! Die woorden van waarheid en leven waren bij **PETRUS** doorgedrongen tot in het diepste heiligdom zijner ziel; zij hadden hem den Meester onontbeerlijk gemaakt en de overtuiging in zijn gemoed doen wortelen, dat de zaligheid in geen ander en niemand dan hij de Christus, de Heilige van God, was! Beide plaatsen, ziet gij, helderen elkander op. Uit »de woorden van eeuwig leven»

¹⁾ Joh. VI: 68, 69.

door JEZUS gesproken, had PETRUS het besluit getrokken, dat hij de Christus moest zijn; en wat dáár aan het zelfstandig oordeel van PETRUS zelve toegeschreven wordt, heet in onzen tekst openbaring Gods. Gelijk de vermaning: werkt zelve uwe zaligheid, de waarheid niet uitsluit, dat God in ons werkt beide het willen en het werken ¹⁾, zoo staan ook op het gebied onzer christelijke kennis menschelijke en goddelijke werkzaamheid niet naast elkander of tegen elkander over. Wat de mensch doorziet, wat rede en geweten, in de gemeenschap met CHRISTUS, als waarheid ons verkondigen, 't is alles licht van boven, openbaring Gods!

Indien het mij gelukt is, M. H.! den waren zin van het tekstwoord in het licht gesteld te hebben, dan zal ons uit 's Heeren woord tot PETRUS gebleken zijn, op welk een grond het geloof der zijnen rusten moet. Bepalen wij bij dit gewichtig onderwerp nog eenige oogenblikken onze aandacht. Mogten wij van JEZUS leeren, dien waren grond des geloofs regt te kennen, te waarderen, er onze eigen overtuiging op te bouwen.

Er is een wijsgeer geweest, M. H.! die weigerde

¹⁾ Phil. II: 13.

in **CHRISTUS** te gelooven, bewerende, dat, zoo het Christendom waarlijk openbaring Gods was, hij daarvan niet door eene reeks van menschelijke getuigenissen, maar door God zelven verlangde onderligt te worden. Die wijsgeer had, evenals velen nog, al zeer gebrekkige begrippen van hetgeen in de Heilige Schriften »openbaring» heet, en weinig besef van de betrekking, waarin eene waarlijk godvruchtige ziel tot God staat. Bij **PETRUS** was het anders. Wat die wijsgeer begeerde, zelf God gehoord te hebben, was aan **PETRUS** te beurt gevallen. Hij had die goddelijke stem gehoord, welke, gelijk een beroemd kerkvader zich uitdrukt, noch Hebreuwsch noch Grieksch spreekt, maar zich inwendig als waarheid aankondigt aan ons verstand en hart. Wat voor zooveel in **JEZUS** tijd verborgen was gebleven, was **PETRUS** klaar en ontwijfelbaar geworden. Hoe meer hij zijn Meester hoorde, hoe inniger hij hem leerde kennen en liefhebben, des te luider liet ook de stem der waarheid in zijn binnenste van Godswege zich hooren: »deze is mijn Zoon, mijn geliefde, in wien Ik mijn welbehagen heb.» En waarlijk, zóó is het. Vraagt iemand: wat moet ik doen om in **CHRISTUS** te gelooven? het antwoord is eenvoudig: hem kennen als **PETRUS**; nederzitten aan zijne voeten als **MARIA**; zijne heerlijkheid in den spiegel des Evangelies zien als **JOHANNES**, en de waarheid zal zichzelve aankondigen, en als zoodanig ge-

openbaard worden aan uw verstand en hart. CHRISTUS verlangt niets anders dan een geopend oor en een hart dat klopt voor God en voor de waarheid ¹⁾). Zoo iemand deszelfs wille doen wil, die zal bekennen, of deze leer uit God is ²⁾). Waar JEZUS tot zulke ooren en zulke harten spreekt, daar roept ook de minst ontwikkelde nog uit: nooit sprak een mensch zooals deze ³⁾); daar zegt het geloof ook nog, zooals PETRUS: tot wien zouden wij heengaan, gij hebt woorden van eeuwig leven ⁴⁾), en met JOHANNES: wij hebben zijne heerlijkheid aanschouwd ⁵⁾!

Gij hoort van JEZUS, op welken grond ons geloof moet rusten. CHRISTUS is het licht der wereld ⁶⁾). Wie het alleen gelooft, omdat JOHANNES het verhaalt, die weet het nog slechts van vleesch en bloed; maar wie het gelooft, omdat in de gemeenschap met JEZUS ook voor het oog zijner ziele de nevelen van onkunde en bijgeloof zijn weggevaagd, die weet het zelfstandig, hem werd het door God geopenbaard. CHRISTUS is het brood des levens ⁷⁾). Wie het alleen van hooren zeggen weet, al ware het ook van een

¹⁾ Joh. XVIII: 37.

²⁾ Joh. VII: 17.

³⁾ Joh. VII: 46.

⁴⁾ Joh. VI: 68.

⁵⁾ Joh. I: 14.

⁶⁾ Joh. VIII: 12.

⁷⁾ Joh. VI: 48.

apostel, die heeft zijne overtuiging nog slechts van vleesch en bloed; maar wie het gelooft, omdat hij zelf van dat brood gegeten en in de gemeenschap met CHRISTUS voor de godsdienstige behoeften zijner ziel bevrediging gevonden heeft, die is, gelijk de Schrift het noemt, »een van God geleerde 1),” die weet het als PETRUS door openbaring Gods. CHRISTUS noemt gij Zaligmaker. Spreekt gij het anderen slechts na, JEZUS zegt u: gij hebt uw geloof van vleesch en bloed; maar noemt gij JEZUS »Heere” door den Heiligen Geest 2), noemt gij hem uwen Zaligmaker, omdat ook gij zelf den vrede door het bloed des kruises in uwe zielen hebt gesmaakt, ziet, dan eerst is uw geloof als dat van PETRUS openbaring Gods. JEZUS geeft aan zijne schapen het eeuwige leven 3). Neemt gij het alleen op gezag aan, omdat gij dat woord des Heeren met uwe ooren uitwendig gehoord hebt, JEZUS zegt, dat uw geloof op de getuigenis van vleesch en bloed rust. Maar wordt gij zelf in zijne gemeenschap u bewust, dat uw hart te groot is voor de aarde, weet gij het bij ervaring, dat, waar de uitwendige mensch afneemt, de inwendige van dag tot dag vernieuwd wordt 4), en

1) Joh. VI: 45. Jez. LIV: 13.

2) 1 Cor. XII: 3.

3) Joh. X: 28.

4) 2 Cor. IV: 16.

moogt gij op grond daarvan ook zeggen als die groote apostel: mij is weggelegd de kroon der regtvaardigheid ¹⁾, dan is het niet eens menschen woord, maar Gods stem in ons binnenste, die het ons openbaart, dat onze verkiezing vaststaat, en ook voor ons eene onverderfelijke, onbevleete en onverwelkelijke erfenis in de hemelen bewaard is ²⁾. Ziet, naarmate wij meer op dien grond gelooven, zelve inzien, erkennen, ondervinden, wat JESUS voor de zijnen is, naar die mate zal onze overtuiging dieper wortelen en levendiger zijn. Zulk een geloof is niet van vleesch en bloed. Zulk een geloovige vraagt niet aan anderen: wat dunkt u van den Christus? Hij weet in wien hij gelooft ³⁾, en vraagt niet als PHILIPPUS: »toon ons den Vader!» omdat hij zelf met het oog des geestes in CHRISTUS den Vader ziet ⁴⁾. In de gemeenschap met CHRISTUS, die hem alles is, zijn licht, zijn leven, zijne kracht, zijne zaligheid, worden ook hem, als voor NATHANAËL, de hemelen geopend ⁵⁾ en in de getuigenis der waarheid zelve, zooals zij zich kenbaar maakt aan verstand en hart, aan rede en geweten, erkent ook hij, naar het woord van JE-

¹⁾ 2 Tim. IV: 8.

²⁾ 1 Petr. I: 4.

³⁾ 2 Tim. I: 12.

⁴⁾ Joh. XIV: 8, 9.

⁵⁾ Joh. I: 52.

zus, de getuigenis des Vaders aangaande zijn Zoon ¹⁾!

JEZUS sprak den discipel, die zoo gelooven mogt, zalig, en leert ons hiermede den geloofsgrond, waarop PETRUS bouwde, niet alleen kennen maar ook waarden. Zulk een geloof toch, — en ziedaar wat wij allereerst wenschen op te merken, — mag alleen redelijk genoemd worden. Gij weet, een goed deel onzer medechristenen, geeft op de vraag, op welken grond hunne overtuiging rust, ten antwoord: wij gelooven, omdat de kerk gelooft en wat de kerk ons voorschrijft. Dat is een geloof van vleesch en bloed, een geloof, dat op vreemd gezag rust, en daarom in zoo menig opzigt ons verstand beleedigt en de ondervinding van onze harten wederspreekt. Daartegenover beroept zich de evangelisch denkende Christen op de kracht der waarheid, als die zelve het bewijs van haren goddelijken oorsprong met zich voert, en als het werk Gods zich aankondigt aan zijn verstand en hart. Dat was ook de grond, waarop de Hervormers bouwden. »Het woord, sprak LUTHER, moet aangenomen worden om zijn zelfs wil, niet om den wil desgenen die het predikt, al werd het ook door alle engelen verkondigd. Die het woord

¹⁾ Joh. V: 37. 1 Joh. V: 11.

gelooft om des predikers wil, gelooft niet het woord en niet God, maar den prediker. De ware geloovige vereert niet het woord om den persoon, maar den persoon om des woords wille. Zij, die in CHRISTUS geloofden om zijn persoon en wonderwerken, zijn allen afgevallen, toen hij gekruisigd werd. De waarheid alléén moet voor het hart genoeg zijn, en den mensch zoo geheel en al innemen, dat hij, gevangen genomen door het Woord, de waarheid vasthoudt, al stonden ook alle engelen en magten tegen hem." Zoo sprak LUTHER, en toen KALVIJN gevraagd werd, waarop hij zijn geloof aan den bijbel grondde, na het gezag der kerk verworpen te hebben, toen was zijn antwoord: »dit is zoo goed als te vragen: hoe zal ik het licht van de duisternis, het wit van het zwart, het zoet van het bitter onderscheiden?" Zoo geeft de Christen rekenschap van zijn geloof. De waarheid, die in CHRISTUS is, erkent hij, niet omdat zij door PAULUS of PETRUS geleerd is, niet omdat zij door de kerk bewaard en voortgeplant is, maar omdat het woord van CHRISTUS en de apostelen hemzelve als waarheid kenbaar is geworden, en het evangelie als een vruchtbaar zaad ook in zijn binnenste wortelen geschoten heeft. Zelfs zou hij, gelijk hier werkelijk met PETRUS het geval was, JESUS erkennen voor den Christus aan het Woord des levens, al had hij de verklaring

er van niet bekomen uit 's Heeren eigen mond. Zulk een geloof alleen verdient den naam van redelijk te dragen, omdat het door eigen oogen ziet. Maar als wij nu, in plaats van op de waarheid zelve, ons ook op onze beurt gaan beroepen op gezag en menschelijke getuigenis, en in de godsdienst geen hooger grond van overtuiging weten aan te voeren, dan dat het zoo door anderen, door PETRUS of PAULUS, of wie ook, geloofd wordt, wat doen wij dan anders, dan de kerk die wij verlieten, daar wij het eene menschelijke gezag voor het andere verwisselen? Zoo zij het onder ons niet, B. en Z.! Vraagt iemand naar het bewijs voor de waarheid onzer godsdienst, hij leere zelf den Christus aanschouwen met het oog des geestes en door die eigene aanschouwing zich overtuigen, dat hij het licht en het leven onzer zielen is. Is u dit niet voldoende, zoudt gij met JEZUS tijdgenooten ter uwer overtuiging nog andere bewijzen verlangen, misschien wel als zij een teeken uit den hemel ¹⁾, of dat gij een doode zaagt wederkeeren tot de aarde ²⁾? Voorwaar! de mannen van Ninive, die aan JONA om zijne prediking geloof schonken, en de koningin van het Zuiden, die SALOMO om zijne wijsheid eerde, zij zullen opstaan in het oordeel ook tegen u, die meer dan JONA

¹⁾ Matth. XII: 38. XVI: 1. Joh. VI: 30.

²⁾ Luc. XVI: 27.

en SALOMO gehoord hebt, en met het licht der zon in het aangezicht nog vragen durft: bewijs ons dat zij licht geeft ¹⁾. Waar was ooit eene getuigenis voor 's Heeren goddelijke waarde, krachtiger en van hooger gezag dan het woord des Doopers, dien JEZUS zelf den grootste der profeten noemt? En toch verklaart JEZUS met het oog op hem: ik neem geene getuigenis van eenen mensch; mijne werken, waarin zich de Vader openbaart, die zijn het, die van mij getuigen ²⁾. Hier is geen ander bewijs, dan het bewijs „des geestes en der kracht,” waarvan PAULUS spreekt ³⁾. Die grond des geloofs is alleen redelijk, omdat de Christen, wel verre van op gezag van menschen aan te nemen, dat God zich eens geopenbaard heeft, zelf Gods stem hooren mag, en ook op grond der woorden van eeuwig leven, die hij van JEZUS hoort, als PETAUS zich gedrongen voelt te erkennen: gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods.

De waarde van zulk eene overtuiging komt nog meer uit, wanneer wij overwegen, hoe zij het geloof des Christens verheft boven alle godgeleerde en kerkelijke twisten. Wat is er niet al in den loop der eeuwen getwist over de wijze

¹⁾ Matth. XII: 39, 41.

²⁾ Joh. V: 30—37.

³⁾ 1 Cor. II: 4.

waarop men het christelijk geloof in woorden zou uitdrukken! »Wat dunkt u van den Christus?» zie daar vooral eene vraag, waarop de meest verschillende en met elkander strijdige antwoorden gegeven zijn en nog gegeven worden. Dat kan niet anders, als men te rade gaat met vleesch en bloed en niet met de waarheid zelve. Dan twist men over CHRISTUS, gelijk de tijdgenooten van den Heer, waaronder de een hem hield voor JOHANNES den Dooper, een tweede voor ELIAS, een derde voor iets anders, en men ziet voorbij, dat hier de groote vraag niet zoozeer zijn moet: wie is JEZUS voor zich of in betrekking tot den Vader? maar wie is hij voor ons? Zoo werd de vraag van JEZUS ook door PETRUS begrepen. Hij noemde hem den Christus, niet wegens een of ander bovennatuurkundig begrip, dat hij zich van zijn persoon gevormd had, maar om de »woorden van eeuwig leven» die JEZUS voor hem gesproken had. Sedert men echter aan kerkvergaderingen en kerkelijke formulieren is gaan vragen, wie de Christus is, in plaats van als PETRUS het luisterend oor te leenen aan hetgeen God door middel van de Schriften in zijnen Zoon ons toont, en van hem getuigt in ons verstand en hart, ach! van datzelfde oogenblik af is het geloof bij velen in doode regtzinnigheid ontaard, bij anderen door ongelooft vervangen. Wie CHRISTUS is, zie daar eene vraag, die niet door bespiegeling, maar

uit de ondervinding der Christenen, uit hart en leven moet beantwoord worden. Rust ons geloof op dien proefondervindelijken grondslag, wat gaan ons dan de twisten van anderen aan over het werk en den persoon van CHRISTUS? Zij zullen ons niet in twijfel doen staan, over hetgeen wij omtrent hem te gelooven hebben. Ziet, wanneer wij door het geloof kinderen Gods geworden zijn, dan zeggen wij immers met JOHANNES: hij, die ons daartoe magt geeft, is zelf de Eeniggeborene des Vaders! Of als, in zijne gemeenschap, Gods beeld in ons hersteld wordt, en de bewustheid in ons leeft, van ook zelve in onze mate door hem der goddelijke natuur deelachtig te zijn geworden, zullen wij dan nog aarzelen, hem, die er ons toe gebragt heeft, te eeren als het beeld des Onzienlijke, als het afschijnsel der heerlijkheid van God? Ziedaar de taal van het geloof, dat zich niet inlaat met kerkelijke en godgeleerde twisten, die het verstand verduisteren en het harte koud maken! De waarde des geloofs hangt niet af van bespiegeling, maar van de innerlijke kennis, die ons hart gemaakt heeft met den eeuwige levenden Herder en Opziener onsterfelijke zielen. Och, had men dit slechts meer bedacht, dan ware de christelijke kerk voor eene reeks van jammeren bewaard gebleven; en zag men ook nog het treurige verschijnsel niet, dat de ééne broeder

den anderen veroordeelt, omdat hij anders denkt! Alsof dan de zaligheid van ons begrijpen afhing, en niet van een geloof, dat met den apostel uitroept: CHRISTUS leeft in mij ¹⁾? Zulk een geloof is verheven boven elken twist over woorden en uitdrukkingen, waarin door menigeen, ook nog heden ten dage, de waarde en de kracht des geloofs allereerst en allermeeest gezocht wordt. Wie JESUS als zijnen Heiland kent aan het woord des levens, hoe zou hij kunnen twisten met den broeder, wien JESUS ook een Heiland werd, en die met hem CHRISTUS lief heeft? B. en Z.! streven wij naar dit geloof, en de verheerlijkte Meester zal over ons zich verblijden, gelijk hij op aarde PĒTRUS zalig heeft gesproken.

Ja zalig, wien alzoo in het diepste heiligdom van een voor waarheid ontvankelijk gemoed geopenbaard werd, dat JESUS de Christus, de Zaligmaker ook zijner ziele, is! Zulk een geloof toch is niet alleen verheven boven alle godgeleerde geschillen, maar ook onbereikbaar voor de pijlen des ongeloofs. Het kan niet ontkend worden, dat het Christendom ten allen tijde bestreden is en nóg bestreden wordt door wie in geleerdheid ver boven de meesten onzer uitsteken.

¹⁾ Gal. II: 20.

Wat zullen wij daartegenover doen? Redenering tegen redenering overstellen, om het dierbare pand ons toevertrouwd te verdedigen? Maar als wij zelve nu niet genoegzaam ingewijd zijn in de geheimen der godgeleerdheid, of, hoezeer uitmuntende in andere takken van menschelijke kennis, die bepaalde wetenschap missen, die tot eene volledige bestrijding des ongeloofs wordt gevorderd, wat dan, M. H.? Wat dan? Veronderstelt, er stond een natuurkenner op, die beweerde, dat de zon geen licht gaf, een geneesheer, die het gebruik van het brood tot voeding des lichaams afkeurde, een regtsgeleerde, die van oordeel was, dat alle goederen gemeen zijn, wat zoudt gij daartegen zeggen? Zoudt gij ten antwoord geven: ik ben geen natuurkundige, geen arts, geen regtsgeleerde, en dus in hetgeen de zoodanigen verklaren lijdelijk berusten? Of zoudt gij integendeel, ook zonder op geleerdheid aanspraak te maken, hunne drogredenen afwijzen en tegen hen volhouden: de zon geeft warmte en licht, omdat ik het voel en zie; en, zonder u om hunne tegenspraak te bekommeren, voortgaan met brood te eten; en tegen hen, die het regt des eigendoms u betwistten, dat regt des needs met het zwaard in de hand beschermen? Ziet, zoo is het ook met de christelijke waarheid. Wien eens de Heer JESUS leidsman werd op het pad der waarheid, wie in zijne gemeenschap God

als Vader kent en gehoorzaamt, en bij het wisselen der aardsche dingen de hoop der zaligheid steeds bij zichzelf in helderheid en kracht voelt toenemen; zegt mij, zal zulk een Christen, al is hij geen geleerde, zich laten misleiden door het ongeloof en dietsmaken, dat JESUS geen Zaligmaker is? Kan de spijs, wier voedende kracht eens in bloed, merg en beenderen is overgegaan, ons ontnomen worden? Kunnen de vogelen des hemels het zaad wegnemen, dat in eene vruchtbare aarde wortelen geschoten heeft? Ziedaar het voorregt des Christens, die zijne overtuiging niet heeft van vleesch en bloed, maar wien het de Hemelsche Vader zelf, trots alle menschelijke tegenspraak, geopenbaard heeft, dat JESUS de Christus, de Verlosser van zondaren, is. Zulk een geloof is onomstootelijk. Zulke belijders verlangt de Heer. Op zulk eene Petra heeft hij zijne kerk gebouwd, eene kerk, die de poorten der hel niet kunnen overweldigen.

Wenscht ook gij op dien grond uw geloof te bouwen, draagt dan zorg, dat het oog uwer ziel niet gesloten zij voor het licht der waarheid! Wat baat het den blinde, of de zon schijnt? Zulke blinden zijn er ook in de zedelijke wereld. Hier echter is meer noodig, dan ligchamelijke oogen en ligchamelijke ooren; hier moet het oog der ziel

gezuiverd, hier toegezien worden, zooals JESUS zegt, dat het licht, hetwelk in ons is, geene duisternis zij ¹⁾. Weet gij, wanneer de mensch voor het aanschouwen van geestelijke dingen blind wordt? Dan, M. H.! wanneer hij, levende als het dier, verzuimt dat hoogere geestelijke leven en den zin voor waarheid en deugd bij zich aan te kweeken. Wie niets anders kent dan zinnelijk en aardsch genot, wordt doof voor de stem der deugd en voor de gemeenschap met God onvatbaar, en, terwijl de Christen overal God ziet, in de natuur, in de geschiedenis, op zijnen levensweg, en, gelijk een kind de stem zijns Vaders kent, haar bovenal verneemt, waar zij zich hooren laat door CHRISTUS, roept de dienaar der wereld uit: daar is geen God! Christendom en godsdienst zijn een hersenschim! De wereld-dienaar, de slaaf zijner zinnelijke natuur, zegt daarom PAULUS zoo terecht, verstaat niet de dingen, die des Geestes Gods zijn ²⁾. Dezulken waren het ook, die in JESUS niets hoogers zagen dan den zoon des timmermans ³⁾ en zijn grooten apostel een klapper noemden ⁴⁾. Geen wonder; want zoo min als hij, die nooit in de beginselen der rekenkunst geoefend

¹⁾ Matth. VI: 22, 23.

²⁾ 1 Cor. II: 14.

³⁾ Matth. XIII: 5.

⁴⁾ Hand. XVII: 8.

werd, in de hoogere geheimen der wiskunde kan ingewijd worden, of die gehoor mist, de toonen eener welluidende muziek zal waarderen, evenmin kan het den werelddienaar, die slechts in het zinnelijke en stofelijke zijn deel zocht, openbaar worden, wie JESUS is. Dat wij ons daarom rein bewaren van de besmetting der wereld, en, dagelijks in het gebed ons oefenende, door ondervinding leeren, dat God te kennen en met God te wandelen het eeuwige leven is ¹⁾). Zonder dien zin voor het ware en goddelijke is geen oprecht geloof mogelijk. Of zoudt gij meenen tot de geloovigen te behooren, zoelang gij, op de getuigenis van anderen afgaande, nog alleen geleerd hebt de christelijke waarheid met den mond te belijden? Neen, wie enkel op gezag van anderen gelooft, gelooft niet zelf; een ander gelooft in zijne plaats, en zulk een geloof bij plaatsvervanging kent het evangelie niet. Wat moet er van ons worden, zoo onze christelijke overtuiging niet verder reikt, en geen dieperen grond heeft, dan zulk eene getuigenis van vleesch en bloed? Een geloof, dat niet in onze eigene bewustheid wortelen geschooten heeft, is gelijk aan het zaad, dat bij den weg gestrooid is. Straks komen ongeloof en de verleiding der wereld, en nemen weg wat het onze niet

¹⁾ Joh. XVII: 3.

is, maar slechts werktuigelijk van anderen geleerd en overgenomen werd. Dienaar der wereld! die u verheugt, somtijds verheft op zulk een aangeleerd geloof, en daarin misschien wel uwe regtzinnigheid durft stellen, o! mogt gij in deze ure uit uwen slaap ontwaken! Zoolang er nog geene regtstreek-sche, levende betrekking bestaat tusschen u en God, zoolang gij nog steeds aan anderen moet vragen: wat is waarheid? zoolang behoort gij nog niet tot de burgers van dat koningrijk, waarin, zooals de profet zegt, een man niet meer zijn broeder leert en toeroept: ken den Heer, omdat zij Hem allen kennen van den kleinste tot den grootste ¹⁾. Voor den Christen bestaat er geene tusschenkomst meer van priesters en profeten. Gelijk niet een ander in zijne plaats gehoorzaamt, maar hij zelf de offerande van hart en leven Gode toewijdt, zoo mag ook geen ander in zijne plaats gelooven. Neen, hij zelf is profet, en, door de waarheid tot CHRISTUS getrokken, niet van menschen, maar van God geleerd ²⁾. Aan zulk eene zelfstandige Godskennis is niets zoozeer in den weg als de zonde. Wie dus van de zonde door CHRISTUS verlost wordt, vindt daardoor in hem den oogarts, die hem in staat stelt met ongesluijerd

¹⁾ Jer. XXXI: 31

²⁾ Joh. VI: 44, 45.

aangezigt zijne heerlijkheid te aanschouwen ¹⁾. O, dat wij dan als PETRUS in zijne gemeenschap onszelven reinigen van alle smet der zonde, opdat wij, ademende in hooger sfeer, gemeenzaam leeren omgaan met al wat goddelijk en hemelsch is. Wel hem, wien zoo het christelijk geloof reeds een zelfstandig eigendom mogt worden! B. en Z.! dankt God voor deze onuitsprekelijke gave, en laat het licht der waarheid dat in u schijnt, ook schijnen voor de wereld, opdat zij, uw geloof uit uwe werken kennende, den Vader in de hemelen verheerlijke. Mogten wij zoo eens allen, door CHRISTUS geheiligd, onstraffelijk bevonden worden voor den regterstoel van God! En wordt het dan hier beneden nog niet geopenbaard, wat wij zijn zullen, wordt onze groote bestemming nog niet verwezenlijkt aan deze zijde van het graf, en blijven ons geloof en onze kennis nog steeds gebrekkig, eens, als het zal geopenbaard worden, dan zullen wij kennen, gelijk wij zelven gekend zijn, en, in het volle bezit der waarheid, God zien gelijk Hij is ²⁾.
AMEN!

¹⁾ 2 Cor. III: 18.

²⁾ 1 Joh. III: 2.

IX.

HET LAATSTE VERHOOR VAN JEZUS
VOOR PILATUS.

LEERREDE OVER JOHANNES XIX: 7—11.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

JOHANNES XIX: 7—11.

De Joden antwoordden hem: wij hebben eene wet, en naar onze wet moet hij sterven, want hij heeft zichzelf Gods Zoon gemaakt.

Toen PILATUS dan dit woord hoorde, werd hij meer bevreesd;

En ging wederom in het regthuis, en zeide tot JESUS: Vanwaar zijt gij? Maar JESUS gaf hem geen antwoord.

PILATUS dan zeide tot hem: spreekt gij tot mij niet? Weet gij niet, dat ik magt heb u te kruisigen, en magt heb u los te laten?

JESUS antwoordde: gij zoudt geene magt hebben tegen mij, indien het u niet van boven gegeven ware; daarom, die mij aan u heeft overgeleverd, heeft grooter zonde.

Er is wel geene gebeurtenis, waarvan óf de gewijde, óf de ongewijde geschiedenis berigt geeft,

die zóózeer en zóó aanhoudend onze aandacht trekt, als het lijden en sterven des Verlossers. Wat gaat er toch voor den Christen boven het kruis van JESUS, dien grond van troost en zaligheid voor allen? Wie dacht ooit bij herhaling over die geschiedenis na, zonder telkens nieuwe gezigtspunten en verrassende wenken te vinden omtrent onze hoogste aangelegenheden in kerk en maatschappij? Dit trof mij op nieuw, toen ik mij voorbereidde, om over den gewonen lijdensstekst, voor deze ure bestemd, tot u te spreken. Mogt de indruk, dien JESUS op zijnen regter maakte, ons zijn verheven zwijgen en spreken met vernieuwde belangstelling doen overpeinzen, en worde zoo onze eerbied verhoogd voor dien Heilige, die ook in zijne boeljen bewees een koning te zijn op het gebied der waarheid!

Gelijk de tekst aanwijst, zullen wij uwe aandacht thans bezighouden met eenige bijzonderheden uit het laatste verhoor van onzen Heer voor PILATUS. Reeds bij herhaling had de landvoogd zich verklaard voor de onschuld des beklaagden, en alles gedaan, om, ware het mogelijk, der Joden woede tot bedaren te brengen, en het Sanhedrin te stemmen tot zachtere gevoelens. Niets echter mogt baten. Hoe zwakker PILATUS zich toonde, des te stoutmoediger werden daar vóór het paleis des

landvoogds het Joodsche gemeen en zijne oversten. Zelfs wat door PILATUS in het werk gesteld was, om medelijden en belangstelling voor JESUS op te wekken, had eene gansch tegenovergestelde uitwerking gehad. Dat naar buiten brengen van den beschuldigde in het gewaad eens spotkonings met de dorenkroon en het purperen kleed, werd straks door het volk voor eene bespottling van DAVIDS kroon gehouden, en voerde dra de verbittering ten top tegen den Nazarener, die door zijne dwaze aanmatiging der Messiaswaardigheid tot dien smaad de aanleiding gegeven had. Kruisig hem! kruisig hem! is de kreet, die onder de verbitterde en opgehitste volksmenigte van alle kanten opgaat. Het geduld van PILATUS raakt ten einde. Met drift en blijkbaar geraakt over de weêrbarstigheit der Joden, duwt hij hun toe: wel nu, *neemt gij hem*, hangt gij hem aan een kruis. Ik zal er mijne magt niet toe leenen; *ik vind geene schuld in hem*. Naauwelijks hooren de leden van het Sanhedrin deze betuiging, waaruit zij meenen te bespeuren, dat PILATUS de verantwoordelijkheid van zich af op hen zocht te werpen, of zij beginnen al aanstonds van hunne wet te spreken. Mogt de landvoogd zich bezwaard gevoelen, om volgens het Romeinsche regt den beklagde te veroordeelen, hij moest dan weten, dat de Nazarener naar Joodsche wetten schuldig was aan godslastering.

Bekommer u niet over zijne schuld of onschuld, willen zij zeggen; dit nemen wij voor onze rekening. Geef gij slechts uwe toestemming. *Wij hebben eene wet, en volgens deze moet hij sterven, want hij heeft zichzelf Gods Zoon gemaakt.* Zoo trachten zij PILATUS te bewegen, om, indien hij al op staatkundig gebied niets kwaads ten laste van JEZUS wist, en dus van deze zijde geene reden tot veroordeeling vond, eenvoudig het doodvonnis der kerkelijke regtbank te bekrachtigen.

Deze nieuwe aanklagt der Joden had evenwel eene geheel andere uitwerking op PILATUS, dan zij zich hadden voorgesteld. *Toen PILATUS dan dit woord hoorde, werd hij meer bevreesd.* Had hem reeds vroeger, gedurende het gansche regtsgeding, de persoon des beklagden eene geheime vrees ingeboezemd, die hem zijns ondanks had weêrhouden, om in zijne veroordeeling toe te stemmen, nu wordt PILATUS nog meer bevreesd, nog sterker angst grijpt hem aan, nu hij verneemt, dat de beschuldigde zichzelf een Zoon van God genoemd had. Het ligt in den aard der zaak, dat PILATUS, als Romein, die uitdrukking zóó verstond, als had JEZUS zich voor een zoon der Goden uitgegeven, en zich alzoo een bovenmenschen oorsprong toegekend. Dat vreezen van PILATUS is eene merkwaardige proef van den geweldigen indruk, dien JEZUS persoonlijkheid

maakte zelfs op de onverschilligsten. Men zegt: PILATUS was bijgeloovig, en werd daarom bevreesd. Hiermede is echter het verschijnsel in den tekst niet verklaard. Of zoudt gij meenen, dat een man als PILATUS vrees zou gekoesterd hebben voor elken geestdrijver, die goedgevonden had zichzelven een Godenzoon te noemen? Is het denkbaar, dat hij aan de beschuldiging der Joden eenig gewigt zou gehecht hebben, indien de persoon zelf, die voor hem stond, geen indruk op hem gemaakt had, welke hem, bij zijne heidensche denkwijze, de mogelijkheid kon doen veronderstellen, dat zijn beklagde misschien een halfgod, een zoon der Goden, zijn mogt? Neen, die bijgeloovige vrees van PILATUS, op het hooren dat JEZUS zich Gods Zoon genoemd had, is alleen verklaarbaar uit den magtigen indruk, dien JEZUS door zijne gansche persoonlijkheid, door woord en houding, op den Romein gemaakt had. Er staat dan ook niet, dat PILATUS bevreesd werd, maar, gelijk wij reeds opmerkten, dat hij meer bevreesd werd, waaruit dus volgt, dat de landvoogd, reeds eer hij die laatste aanklagt der Joden vernomen had, door eene geheime vrees was bevangen.

Dat PILATUS de vrijspraak van JEZUS zoo dringend verlangde en er niet toe besluiten kon om hem te veroordeelen, is in dit gansche regtsgeding zeer op-

merkelijk. Meent iemand in die besluiteloosheid niets anders te zien, dan een zeker Romeinsch gevoel van regtvaardigheid en menschelijkheid, dat weigert een onschuldige ter dood te laten brengen, hij bedenke, dat PILATUS over het geheel zoo regtvaardig niet was, dat hij er anders niet tegen opzag om onschuldig bloed te vergieten, en dat de man, die nog kort te voren eenige Galileërs, zooals LUCAS verhaalt, had doen ombrengen, op het oogenblik zelf, waarop zij in den tempel Gode hunne offers bragten ¹⁾, er ook nu zeker geene gewetenszaak van zou gemaakt hebben, om in JEZUS een Galileër te meer tot het slagtoffer van zijne willekeur te maken. Hier komt bij, dat de staatkunde van PILATUS medebragt, om met de Joden vrede te houden en hun zooveel mogelijk te wille te zijn. PILATUS ontzag het Sanhedrin. Zijn belang vorderde, om het door de kerkelijke regtbank uitgesproken doodvonnis hoe eer hoe beter te bekrachtigen. En ziet nu, die anders willekeurige, omtrent al wat Jood was inzonderheid onverschillige Romein, de man, aan bloedvergieten gewoon, hij durft hier niet besluiten, een Joodsch man, een Galileër, wien zijne eigene natie veracht en verwerpt, te veroordeelen, hoezeer hij er ook uit staatkunde en eigenbelang van alle zijden toe ge-

¹⁾ Luc. XIII: 1.

drongen wordt. Vanwaar dat, M. H.? Ik weet geene andere oplossing dan deze, dat de persoonlijkheid van JESUS, gelijk voor anderen, zoo ook voor PILATUS, iets indrukwekkends en onweêrstaanbaars moet gehad hebben, wat hem zijns ondanks aangreep en eerbiedafdwong voor den man, die daar voor hem stond in al de majesteit zijner zedelijke oppermagt. Wat eens de dienaars van het Sanhedrin, in plaats van hem gevangen te nemen, deed wederkeeren met het berigt: »nooit sprak een mensch zoo als deze;» wat eenmaal eene vrouw uit het midden der schare in verrukking deed uitroepen: »zalig de borst die u gezoogd, zalig de schoot die u gedragen heeft;» wat hem voor 't volk als magthebbende deed spreken, en zijne getrouwen door de kracht zijner persoonlijkheid aan zijne lippen hield gekluisterd, datzelfde ondervond in zijne mate ook PILATUS. O, wij kunnen het ons voorstellen, dat gelaat, zoo vol hemelsche waardigheid, die kalme, rustige houding, die zeggenskracht, dien nadruk en die overtuiging, waarmee dat woord: *mijn koningrijk is niet van deze wereld; wie uit de waarheid is hoort mijne stem!* werd uitgesproken! O, indien reeds de dienaar eenen FELIX kon doen sidderen op zijnen regterstoel, hoe moet dan niet een PILATUS te moede zijn geweest, toen Gods eigen Zoon, het afschijnsel van 's Vaders heerlijkheid, daar voor hem stond, niet in de houding eens beklaagden,

maar als heer en gebiedder, en toegerust met al de
 kracht en de majesteit aan zedelijke grootheid eigen!
 Ach! ware het bij den landvoogd slechts verder ge-
 komen, dan tot den indruk eener ras voorbijgaande
 vrees; mogt hij, door zooveel grootheid getroffen,
 het kloek besluit hebben opgevat, den Joden hun
 onregtvaardigen eisch te ontzeggen! Toeh.! spiege-
 len wij ons aan zijn voorbeeld. Den indruk van
 CHRISTUS grootheid te ontgaan, gij ziet het, dat is
 niet mogelijk, zelfs voor den onverschilligste. Vroeg
 of laat komt de tijd, dat de magt der waarheid en
 goddelijkheid in CHRISTUS blijken zal grooter te zijn
 dan elke poging om zich aan zijnen invloed te
 onttrekken. Reken er op, dienaar der wereld! Eens
 dringt zijne stem ook tot uw geweten door met on-
 weerstaanbare kracht, en geene poging om het oor
 voor de waarheid te sluiten zal u baten. Moge het
 slechts nimmer met siddering en vreeze zijn, dat
 ook gij uws ondanks den invloed ondervindt eener
 grootheid, die eens het heelal zal eeren. Mogt de
 overtuiging, die vroeg of laat, willens of onwillens,
 de uwe worden moet, u niet, gelijk een PILATUS,
 ten eenigen tijde vervullen met huivering en schrik,
 als de miskende waarheid zichzelve wreken en
 u als lood zal branden op het harte. Wel onzer,
 zoo velen wij op de stem van onzen oversten Her-
 der niet vreezen, maar in het geloof, dat hij Gods

Zoon is, onzen troost vinden in leven en sterven.

De magtige indruk, die, op het vernemen, dat JEZUS zich Gods Zoon genoemd had, met verdubbelde kracht zich van PILATUS meester gemaakt had, bragt te weeg, dat de landvoogd, na JEZUS aan het volk te hebben voorgesteld, zich wederom naar binnen in het paleis begaf, om zijn beklagde een nieuw verhoor te doen ondergaan. *Vanwaar zijt gij*, vraagt hem de verschrikte Romein, zijt gij een zoon der aarde, of stamt gij af uit hoogere gewesten? Op deze vraag zwijgt JEZUS stil. Dit stilzwijgen is opmerkelijk. Toen KAJAFAS hetzelfde vroeg, en bij den levenden God hem bezwoer te verklaren, of hij de Zoon van God was, toen zweeg de Heer niet, maar gaf een bevestigend antwoord. Vraagt gij, waarom? Omdat het Sanhedrin niet slechts een staatkundig ligchaam was, maar ook op godsdienstig en kerkelijk gebied het hoogste gezag bekleedde. Het Sanhedrin had regt, ja was verpligt, om elk, die verklaarde de Messias te zijn, aangaande zoo gewichtig eene zaak te ondervragen. Het Sanhedrin was eene wettig kerkelijke regtbank, en JEZUS weigerde daarom niet het regt te erkennen van den hoogepriester, om hem te vragen, of hij de CHRISTUS was. Een geheel ander geval was het hier met PILATUS. Behalve toch, dat het hier tijd noch plaats

was, om over zoo verheven een onderwerp te spreken met een heidenschen man, die daarvoor nog ten eenemale de vatbaarheid mistte, zoo was daarenboven de regtbank van den Romeinschen landvoogd eene uitsluitend burgerlijke. Als stedehouder van den Romeinschen keizer bezat PILATUS allezins het regt om aan JEZUS te vragen, of hij zich opgeworpen had tot koning der Joden, en werkelijk verboden had, gelijk hij beschuldigd werd, den keizer schatting te geven. JEZUS weigerde dan ook niet, den landvoogd terstond hierover te woord te staan. Maar toen PILATUS het staatkundig gebied verliet en zich in het onderzoek begaf naar eene zuiver godsdienstige aangelegenheid, toen ging hij als regter de palen zijner bevoegdheid te buiten, en verdiende derhalve, dat JEZUS op de vraag »vanwaar zijt gij?» het zwijgen bewaarde.

Gewigtige les, die JEZUS hier geeft aan alle overheden en magten dezer aarde. De burgerlijke overheid heeft toe te zien, dat onder den naam of het voorwendsel van godsdienstigheid niets gebeure, waardoor het waarachtig belang en de veiligheid van den staat kunnen bedreigd worden; maar zij is onbevoegd om in eenig ander opzigt onderzoek te doen naar leer of overtuiging. De vraag hiernaar behoort te huis op kerkelijk gebied. Had men dit slechts ten allen tijde, naar het voorbeeld des Heeren, met

juistheid onderscheiden, hoeveel jammeren zouden aan het menschdom niet bespaard zijn! De godsdienstige belijdenis moet vrij zijn; zij mag geen punt van onderzoek uitmaken bij de overheid, die als zoodanig wel over de daden, maar niet over het geweten en de godsdienstige overtuiging van hare onderdanen te beslissen heeft. Wat de verzaking van dit beginsel ten gevolge heeft, kan in onze dagen het voorbeeld leeren van dat ongelukkig gezin, dat, in een der landen van zuidelijk Europa, om zijn geloof in christus en het verbreiden der H. Schrift, door de burgerlijke overheid zelve tot kerkerstraf gedoemd werd. Gij kent de zaak die ik bedoel. Zij is wereldkundig. Gij weet, hoe groot in gansch Europa en ook onder ons de belangstelling is in het lot dier ongelukkige geloofsgenooten, en welke vruchteloze pogingen reeds zijn aangewend, om althans verzachting te verwerven van de hun opgelegde straf. De vorst des lands heeft zich beroepen op de wet en de uitspraak van den burgerlijken regter. — Dat hierin overeenkomstig het dáár bestaande regt is gehandeld, dit zullen wij niet betwisten, maar dat regt zelf, waarop men zich beroept, dat is in strijd met de beginselen van waarheid en menscheeljkheid, en met de gedragslijn, door JESUS hier geteekend. Ongelukkig de staat, waar op den burgerlijken regter als zoodanig de verpligting rust

tot geloofsonderzoek. Zulk eene staatsregeling, waarbij de overheid de bevoegdheid heeft om in te grijpen in zaken des gewetens, en waar de wereldlijke regter, uit kracht der wet zelve, de godsdienstige belijdenis belemmert, wij schromen niet haar onchristelijk te noemen, en de Heer zelf heeft zulk eene staatkunde veroordeeld, door op de vraag van PILATUS „vanwaar zijt gij?” met waardigheid te zwijgen.

B. en Z.! danken wij God; dat wij ons bevinden in een land, waarin het wederzijdsch gebied van Kerk en Staat steeds juister en naauwkeuriger wordt afgebakend, en waar het beginsel heerscht, dat geene geloofsovertuiging een voorwerp zijn kan van regterlijk onderzoek. Danken wij God, dat in Nederland de overheid wel toeziet, of wij ons als goede burgers in den staat gedragen, maar overigens onze godsdienstige overtuiging geheel wordt vrijgelaten. Toeh.! zie daar eene vrucht van het evangelisch Christendom, 't welk ons ook in dit opzigt geleerd heeft de beginselen van JESUS in beoefening te brengen. Dat weet men in Roomsche landen niet. Daar is de overheid steeds beducht voor elke beweging en verandering in den menschelijken geest. Daar spannen Kerk en Staat zamen, om alle vrije ontwikkeling te smoren. Ziet het aan onze geloofsgenooten in Hongarije, voor wie dezer dagen de offers uwer christelijke liefde gevraagd worden. Ziet, hoe men in dat land alle gods-

dienstige vrijheid onderdrukt, en zelfs zóó ver gaat, van schier alle kweekplaatsen voor de leeraars der evangelische kerk te sluiten. Vorsten van Europa! och, mogt gij meer doordrongen zijn van de beginselen van uwen grooten Meester! Mogt gij toch eenmaal beseffen, dat die beginselen alleen uwe troonen schragen kunnen, en dat, met de verloochening hiervan, uwe dagen zijn geteld, en ook uw vonnis in den raad des Almagtigen geschreven staat: gij zijt gewogen, maar te licht bevonden! Neen, niemand heeft regt om over de godsdienstige overtuiging zijner broederen te heerschen. Gelukkig Nederland, dat CHRISTUS zelve hooren moogt, en u niet afhankelijk gemaakt ziet van eene kerk, die in zijn naam spreekt, maar zijne beginselen verloochent. B. en Z.! houdt wat gij hebt! Dat niemand uwe kroon roove!

Het stiltzwygen van JEZUS maakte den landvoogd wrevelig, en spijt en gekrenkte hoogmoed geven hem het woord in: *spreekt gij tot mij niet? Ben ik geen antwoord waardig? Weet gij niet, dat ik magt heb u te kruisigen of los te laten?* Vol majesteit en nadruk is daarop het antwoord van den Heer: *gij zoudt geene magt tegen mij hebben, indien het u niet van boven gegeven ware.* JEZUS erkent de magt des landvoogds. PILATUS is in

zijne oogen de vertegenwoordiger van het wettig gezag, en JEZUS eerbiedigt de overheid als dienarene Gods.

PILATUS had de magt van boven. Behartigenswaardig woord! PILATUS had magt over JEZUS, maar dat die magt niet verder reikte, dan God daarboven had beschikt, dat bleek, toen na drie dagen de Vorst des levens de kluisters van het graf verbrak, en de heerlijkheid van den gekruisigde bewees, dat HERODES en PILATUS, tegen Gods heilig kind vergaderd, niets anders geweest waren dan uitvoerders van hetgeen Gods hand en raad te voren bepaald had dat geschieden zou.

»Gij zoudt geene magt tegen mij hebben, indien het u niet van boven gegeven ware.» Gewigtige uitspraak! Wat met JEZUS gebeurde, was slechts het voorspel van hetgeen zijne kerk in later tijd stond te wachten. Hoe dikwerf stond de Heer daarna in zijne gezanten en gemeente niet op nieuw teregt voor de grooten en magtigen der aarde! Daar staan de apostelen en een STEPHANUS voor het Sanhedrin, een PAULUS voor FELIX en AGRIPPA, de eerste Christenen voor de Romeinsche landvoogden, een LUTHER voor de rijksvergadering te Worms, onze voorouders voor de geloofsregtbanken der Spaansche inquisitie. Ook toen dachten zij, de vorsten en bewindvoerders de aarde, gelijk eertijds PILATUS: ik heb magt u te kruisigen of los te laten! Als ware er geene ho

gere heerschappij, die in den hemel spreekt: de magt is aan mij, tot hiertoe en niet verder! Hier stond ten allen tijde tegen de willekeur van overheid of regter de magt des geestes over, die, sterker dan metaal, eenen PETRUS Gode meer gehoorzaam doet zijn dan den menschen; een PAULUS onversaagd tot zijnen regter doet spreken van matigheid, regtvaardigheid en het toekomstend oordeel; die in ons vaderland het licht der Hervorming, na een tachtigjarigen worstelstrijd, op den kandelaar geplaatst heeft, en LUTHER, in tegenwoordigheid van den keizer en zijne rijks grooten, deed betuigen: »hier sta ik, ik kan niet anders, God helpe mij!” Bedenkt dat, magtigen der aarde! Uwe magt, wij erkennen het, is van boven, en als Gods dienaar draagt gij het zwaard niet te vergeefs; maar vergeet daarbij niet, dat ook gij reenschap verschuldigd zijt aan den Koning der koningen, dat uwe magt niet verder reikt dan Hij wil, en leert uit het voorbeeld van het Sanhedrin en van PILATUS, wat hem te wachten staat, die de gemeente des Heeren aanrandt. PILATUS en het Sanhedrin spannen zamen tegen Gods heilig kind. Wat is er van hen geworden? Terwijl de Koning JESUS aan Gods regterhand gezeten is, wordt PILATUS verbannen naar een uitersten hoek der wereld, en na ruim vijfendertig jaren bestaat er reeds geen Sanhedrin meer, en gaat er uit het rookende puin van stad

en tempel eene stem op: uwe magt heeft uit; gewogen maar te ligt bevonden! O, mogt ook hier de juiste verhouding tusschen den Staat en de christelijke Kerk nimmer gemist worden! Overheden en bewindvoerders! de kerk erkent met CHRISTUS, haar Hoofd en Meester, dat uwe magt van boven is. Zij moet u, naar zijn bevel, gehoorzamen in alle pligten, die aan den burger voegen. Maar gij, o vergeet gij ook nimmer, aan de kerk, als de vertegenwoordigster van CHRISTUS op aarde, de eere te schenken, die haar toekomst! Zij is het, van wie gij leeren moet, om met den geest en de beginselen van CHRISTUS regt te spreken en te regeren in de vreeze Gods. Heil der natie, waar de burger zóó als Christen gehoorzaamt, en de overheid op hare beurt in het regeren alleen door CHRISTUS en zijne beginselen geleid wordt! Dat doet gij niet, aanzienlijken! die den invloed der kerk wilt bezigen als een middel om een in uwe oogen nog onmondig volk te beter te beheerschen, en daarom u zoo gereede aansluit aan eene partij, die, gehecht aan de overlevering der ouden, de vrijheid, die in CHRISTUS is, zoekt te fnuiken. Neen, dat is de eere niet, die gij aan CHRISTUS kerk zijt verschuldigd! Zij roept u op tot vorming en ontwikkeling van uzelf, opdat gij door eigene godsdienstige verlichting ook licht en beschaving rondom u zoudt bevorderen. Van ware christelijke beschaving is

voor de rust des vaderlands nimmer gevaar te vreezen. Zij werpt slechts om wat zondig en verkeerd is, maar haakt naar het nieuwe nimmer uit eigenbaatzuchtige, onedele bewegingen. Zou iemand hier het licht willen uitdooven, dat CHRIS-
TUS op den kandelaar geplaatst heeft, voortgang en ontwikkeling schuwen, waar CHRISTUS aan het kruis stierf, om de ware vrijheid mogelijk te maken? Wie het mogt wenschen of bedoelen, hij bedenke, dat iedere magt van boven is! Hier baat geen tegenstand tegen God. De waarheid kan niet onderdrukt worden. Nog eens dan, grooten en aanzienlijken der aarde! Eert JEZUS, door eene kerk te eeren, bestemd, om in zijn geest en zijne kracht menschen en volkeren op te leiden tot immer hoogere ontwikkeling, opdat gij, door anders te handelen, niet eenmaal bevonden wordt gestreden te hebben tegen God!

Nog behelst het antwoord van den Heer aan PILATUS eene merkwaardige uitspraak, betreffende de groote schuld van het Sanhedrin. *Daarom, gaat JEZUS voort, heeft hij, die mij aan u heeft overgeleverd, grooter zonde.* Men heeft gevraagd naar den zamenhang, waarin die woorden tot het voorgaande staan, en gemeend, dat JEZUS er mede zou hebben willen aanduiden, dat de zonde der Joodsche overheid grooter was dan die van PILATUS. Met

deze opvatting blijft echter het gebruik van het redegevende voegwoord »daarom» onverklaard. JEZUS zegt, dat het Joodsche Sanhedrin, met hem aan PILATUS over te leveren, daarom grooter zonde had, omdat aan dezen de magt van boven gegeven, het wettige gezag door God opgedragen was. Maar hoe kon hieruit volgen, dat de schuld der Joden grooter was dan die van PILATUS? Tusschen het een en ander bestaat niet het minste verband. De zwaarigheid verdwijnt, wanneer wij stellen, dat JEZUS, met de uitdrukking grooter zonde, niet der Joden zonde met die van PILATUS heeft willen vergelijken, maar de zonde, die de Joden begingen door hem aan PILATUS over te leveren, vergeleken heeft met de zonde, die zijzelf reeds buitendien voor hunne rekening hadden. De vergelijkende trap heeft hier dan dezelfde kracht als in het 8te vers, waar insgelijks in het gezegde »PILATUS werd meer bevreesd» de vrees van den landvoogd niet tegen over de vrees van anderen gesteld, maar eenvoudig aangeduid wordt, dat hij meer bevreesd werd, dan hij buitendien reeds was.

Volgens deze opvatting van 'sHeeren woorden, hadden dus de Joden, door JEZUS aan PILATUS over te leveren, de zonde, die zij buitendien reeds hadden, nog merkelyk verzwaard. Vraagt gij, wáárom der Joden schuld hierdoor te grooter was geworden, het

antwoord van JESUS is: daarom, omdat aan PILATUS de openlijke regtsmagt van boven was geschonken. Der Joden zonde werd te grooter, omdat zij, ter bereiking van hun doel, de hulp inriepen van de door God ingestelde staatsmagt. Hadden zij reeds groote zonde, door uit onverzettelijke gehechtheid aan menschelijke leeringen, uit kerkelijke heerschzucht, uit geestdrijverij en vooroordeel, den Christus des Heeren in zijne goddelijkheid te miskennen, hunne zonde werd grooter, nu zij den wereldlijken arm der overheid inriepen, om hun onregtvaardig plan te volvoeren.

Wederom een allergewigtigste les, M. H.! Pleegt de geestdrijver reeds op zich zelf een groot kwaad door den geest van uitsluiting en onverdraagzaamheid hem eigen, grooter wordt zijne zonde, wanneer hij zijne wederpartij op kerkelijk gebied zoekt te benadeelen door de hand der burgerlijke overheid, en zodoende de van God ingestelde magt dienstbaar en medepligtig maakt aan zijn misdrijf. Hoe weinig is deze gewigtige wenk van JESUS ten allen tijde behartigd en toegepast! Wat hier het Sanhedrin deed, was het werk der geestdrijvers en kettermakers door alle eeuwen heen. Dat deden de heidensche priesters, toen zij de Christenen bij de romeinsche landvoogden aanklaagden en afschilderden als voor den staat gevaarlijk. Dat deed de room-

sche kerk, toen hare dienaars onze hervormde voorvaderen bij Spanjes koning in verdenking bragten, als bedoelden zij de omverwerping van de maatschappelijke orde van het burgerlijk gezag. Zoo handelt diezelfde kerk nog, door de vorsten diets te maken, dat de Hervorming in haren aard tot omwenteling en bandeloosheid voert, en in hare beginselen de grondvesten der troonen ondermijnt; en zoekt langs dien weg het staatsgezag in haar belang te winnen en te bewegen, om, gelijk thans op meer dan eene plaats geschiedt, aan de Protestanten hunne vrijheid en regten te ontnemen. O Rome! groot is reeds uwe zonde, omdat gij het licht schuwt en de vrije godsdienstige ontwikkeling belemmert, maar grooter wordt zij, wanneer gij ons tegen beter weten aan bij de overheid lastert, en het doet voorkomen, als of het kwaad, dat in de jongste jaren over Europa kwam, aan de Hervorming moet toegeschreven worden. Meent gij de waarheid aan uwe zijde te hebben, kom, schroom dan niet om met open vizier en met eerlijke wapenen in het strijdperk te treden, maar stel u niet gelijk met de Joden, die, buiten magte om 's Heeren woord te weêrleggen en hem van dwaling te overtuigen, hunne toevlugt tot PILATUS namen, en, even als gij thans doet, de wereldlijke magt zochten diets te maken, dat de man van Nazareth

een oproerige was, die het volk verkeerde en verboden had om schatting te geven aan den keizer. Toeh.! wachten wij ons voor dien zuurdeesem. Ook onder ons schuilt eene partij, die tusschen menschelijke willekeur en hetgeen zij »goddelijk regt» noemt geen midden kent; eene partij, die ook, langs alle wegen, de meer vrije evangelische rigting, welke zich in onze kerk openbaart, bij volk en overheid in verdenking zoekt te brengen, en het doet voorkomen, alsof onze vrijheid nadeelig werken, ja uitloopen zou op de omverwerping van Oranjes troon en van al wat ons als Nederlanders dierbaar en heilig zijn moet. Ook hunne zonde, hoe groot reeds op zich zelve, wordt hierdoor des te grooter. Gelukkig, dat zulke raadslagen in ons verlicht en gezegend vaderland niet gedijen! Gelukkig, dat over ons geene mannen regeren, die, gelijk PILATUS uit staatkunde tegen beter weten aan het Sanhedrin tegen CHRISTUS in het gelijk stelde, niet zouden schromen, om de voorstanders van evangelische vrijheid en ontwikkeling aan de partij van stilstand en onvoorwaardelijk behoud ten offer te brengen. Danken wij God voor dit voorregt; maar laat ons dan ook op de baan der vrije ontwikkeling als ware Christenen voortgaan, vervuld met den Geest van hem, die nooit zichzelf bedoelde, maar leefde en stierf voor waarheid, heiligheid en regt. Dan zullen wij de vrij-

heid, die wij genieten, waardig zijn, en door ons voorbeeld aan vorsten en volken toonen, dat de ware christelijke vrijheid godsdienst en orde kweekt. Dan zullen wij onze naburen, jaloersch op onze voorregten, doen uitzien naar die godsdienstige en burgerlijke vrijheid, die door het Christendom hier woont, en allen overtuigen, dat slechts van ware godsdienstige verlichting, niet van legerbenden of van eene gezagvoerende priesterkerk het behoud van staten en troonen te verwachten is.

Verhevene roeping voor het Nederlandsche volk! Ja! voor de magt van CHRISTUS kerk, indien zij met zijn geest en beginselen bezield is, moet eenmaal alles wijken! Zij is bestemd, om het menschelijk geslacht niet door kracht of geweld, door uiterlijk gezag, maar door de waarheid en de magt des geestes te regeren, eens alles op aarde aan CHRISTUS te onderwerpen, en hierdoor de ware vrijheid op het gebied van godsdienst, wetenschap en staat te verwezenlijken. Mogten ook wij daartoe in Gods hand het gezegende middel zijn! Eens komt de tijd, dat er geene kruisen meer opgericht worden voor de dienaars der waarheid. Dan schijnt het licht van CHRISTUS de gansche wereld door. Moet daarvoor nog eerst gestreden en menig kruis gedragen worden, B. en Z.! dat wij het doen in zijne kracht. Voor hem moet alle on-

geloof en bijgeloof eens zwichten. Daarom, getrouwen, moed gevat! Met **CHRISTUS** vermoogt gij alles. In hem zal onze arbeid niet tijdelijk zijn. Zijne gemeente is gebouwd op eene steenrots. Ziet, onze Koning komt. Mogt zijne heerschappij steeds meer ook in onze harten gevestigd worden. Al schijnt de toekomst somtijds donker, niet gevreesd; want onze Koning strijdt met de magt der waarheid. En als aan de **PILATUSSEN** en de Sanhedrins, die ook thans onze Hervormde kerk bedreigen, reeds lang niet meer gedacht wordt, en hunne namen tot de geschiedenis behooren zullen, dan prijkt nog de kerk van **CHRISTUS** met onverwelkelijken luister. Wel hem, die van die kerk een levend lidmaat zijn mag! Hij zal in den dag der toekomst van **CHRISTUS** niet beschaamd worden. **AMEN.**

1. The first part of the document is a list of names and addresses of the members of the committee.

GEBROEDERS MULLER, te 's Hertogenbosch, hebben uitgegeven
en alom verkrijgbaar gesteld:

W. A. VAN HENGEL,
COMMENTARIUS PERPETUUS

IN

PRIORIS PAULI AD CORINTHIOS EPISTOLAE
CAPUT QUINTUM DECIMUM

CUM

EPISTOLA AD WINERUM.

THEOLOGUM LIPSIENSIS.

Prijs: f 3.60.

PROEVE VAN GRONDSLAGEN

VOOR EENE

NIEUWE NEDERDUITSCH E VERTALING

VAN HET

NIEUWE TESTAMENT

NAAR DEN LEIDDRAAD DER VERTALING VAN DEN

STATENBIJBEL EN VOLGENS DEN GEWONEN

GRIEKSCHE N TEKST.

Prijs: f 1.80.

DE BETREKKING VAN HET GEVOEL

TOT HET

UITLEGGEN VAN DEN BIJBEL,

INZONDERHEID VAN DE SCHRIFTEN

DES

NIEUWEN TESTAMENTS.

Prijs: f 2.50.

J. E. VOET VAN CAMPEN,
BIJBEL OEFENINGEN.

VOORAFGEGAAN VAN EEN LEVENSBERIGT,

DOOR

Dr. N. C. KIST,

HOOGLERAAR TE LEYDEN.

Met Portret. — Prijs: f 3.—.

Dr. A. RUTGERS VAN DER LOEFF,

BIJDRAGEN

TOT DE KENNIS VAN ONZEN

HEER EN ZALIGMAKER JEZUS CHRISTUS.

Twee stukken. — Prijs: f 3.10.

Dr. A. RUTGERS VAN DER LOEFF,

DE BEKEERING VAN SAULUS.

IETS VOOR CHRISTENEN,

DIE BEKEERD MEENEN TE ZIJN OF VAN HARTE WENSCHEN BEKEERD TE WORDEN.

Prijs: f 0.90.

B. GLASIUS,
SCHETSEN EN BEELDEN

UIT DE

NEDERLANDSCHE

HERVORMING-GESCHIEDENIS.

Prijs: f 2.20.

B. Glasius,
GODGELEERD NEDERLAND.
—
BIOGRAPHISCH WOORDENBOEK

VAN
NEDERLANDSCHE GODGELEERDEN.

Eerste Deel. — Prijs: f 6.60.

• Het is beknopt en rijk van inhoud; het leven en de geschriften van de meeste beroemde Godgeleerden worden ons hier in kleinen omtrek in vele bijzonderheden voor oogen gesteld, en telkens worden de bronnen, waar meer te vinden is, aangewezen. Het is duidelijk en juist van voordragt; in weinige bladzijden verkrijgt men een levendig en aanschouwelijk beeld van menig uitstekende geleerde. Het is onpartijdig en zacht, en toch ook bepaald en stellig in zienswijze; het Evangelie is maatstaf; een vrijmoedig en bescheiden oordeel wordt steeds geveld. Kortom: de schrijver heeft in dit werk in eene lang gevoelde behoefte voorzien en wij danken hem voor geen zijner talrijke schriften zóó hartelijk als voor dit uitstekend boek."

(*Waarheid in Liefde*, 1852, 3^e St.)

Het tweede deel is ter perse. Twee afleveringen zijn er bereids van verschenen.

K. W. A. DRESSEL,
EENVOUDIGE EN STICHTELIJKE OPHELDERING
DER
OPENBARING VAN JOHANNES.

VOLGENS DE VERKLARING VAN

Prof. Dr. C. W. Heugstentberg,

VOOR CHRISTENEN VAN VERSCHILLENDE STAND BEWERKT;

DOOR

H. M. C. VAN OOSTERZEE,

PREDIKANT TE OIRSCHOT.

MET AANTEEKENINGEN VAN DEN VERTALER, EN EENE VOORREDE VAN

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

Twee deelen. — Prijs: f 6.30.

H. H. C. VAN OOSTERZEE,
DE SYNODE
DER
NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK IN 1851.

ALGEMEEN VERSLAG VAN HARE WERKZAAMHEDEN EN BESLUITEN.

BEWEVENS HET DOOR HAAR GEARRESTEERD
ALGEMEEN REGLEMENT
VOOR DE

HERVORMDE KERK IN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

Met Aanteekeningen.

MET EEN VOORBERIGT VAN

H. J. ROYAARDS,

HOOGLEREERAR TE UTRECHT.

Prijs: f 1.50.

ALGEMEEN REGLEMENT
VOOR DE HERVORMDE KERK

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

Prijs. f 0.25.

J. TH. ENDTZ,
PRESTREDE

BIJ GELEGENHEID DER VERGADERING

VAN DE AFDEELING

DES NEDERLANDSCHEN ZENDELING-GENOOTSCHAPS:

's Hertogenbosch.

ALDAAR GEHOUDEN DEN 15^{en} JUNIJ 1848.

Prijs: f 0.40.

L. J. van Rhijn,

**WAAR IS ELLENDE, WAAR HEIL OP AARDE, BIJ
MENSCHEN EN VOLKEN?**

BEANTWOORD DOOR BERIGTEN VAN EEN OOGGETUIGE.

F E E S T R E D E,

GEHOUDEN IN DE HERVORMDE KERK TE 'S HERTOGENBOSCH, DEN 13 JUNIJ 1861
OP DE FEESTELIJKE BIJENKOMST VAN BESTUURDERS EN BELANGSTEL-
LENDEN DER ZENDINGS-AFDEELING ALDAAR.

Prijs: f 0.40.

H. M. C. VAN OOSTERZEE,

DE ZENDINGSZAAK

IN BETREKKING TOT DE

UITSTORTING DES HEILIGEN GEESTES

IN DE GEMEENTE.

F E E S T R E D E,

UITGESPROKEN BIJ DE JAARLIJKSCHE VERGADERING DER AFDEE-
LING 'S HERTOGENBOSCH VAN HET NEDERLANDSCH ZENDE-
LING-GENOOTSCHAP, DEN 1ST JUNIJ 1852.

Prijs: f 0.40.

IRENAEUS ALETHOPHILUS,

DE STRIJD DER PARTIJEN

IN DE

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK

VAN

HET KERKELIJK STANDPUNT BESCHOUWD.

EEN WOORD VAN VREDE.

Prijs: f 0.50.

J. F. VAN OORDT, J. W. ZOON,

EEN WOORD

NAAR AANLEIDING VAN DE

BESCHOUWINGEN EN BEOORDEELINGEN

DER

ZOOGENAAMDE GRONINGER SCHOOL.

Prijs: f 0.30.

Dr. C. BOON,

**MAG MEN DE FORMULIER-QUAESTIE
NIET GEËINDIGD ACHTEN?**

~~~~~
EEN KERKELIJK VRAAGSTUK VAN ONZE DAGEN,

BEANTWOORD.

Prijs: f 0.60.

J. WITKOP,

DE WEDERGEBOORTE

NAAR HET EVANGELIE.

—
EEN LEESBOEK

VOOR

**BESCHAAFDE CHRISTENEN, INZONDERHEID VOOR JEUGDIGE
LIDMATEN DER GEMEENTE.**

In linnen band met vergulden stempel.

Prijs: f 1.75.

Dr. G. D. J. SCHOTEL,
I E T S
OVER DE UITWENDIGE GEDAANTE VAN ONZEN HEER
JEZUS CHRISTUS.

In linnen band met vergulden stempel.

Prijs: f 1.25.

EVANGELIE-SPIEGEL.

H U I S B O E K

TER

BEVORDERING VAN CHRISTELIJK LEVEN.

De prijs van dit Maandschrift — dat jaarlijks 384 compres gedrukte bladzijden bevat — kost niet meer dan f 1.80 bij intekening. De prijs der complete deelen is f 2.—. De derde jaargang is voltooid.

Het verschijnt onder de voortdurende medewerking van: S. J. van den Bergh, J. van Waning Bolt, Elise (Schrijfster van Hermine), B. Glasius, J. van Harderwijk, Rz., S. F. van Hasselt, Prof. W. A. van Hengel, Herman, Dr. C. H. van Herwerden, CHz., A. H. van der Hoeve, Dr. R. Bennink Janssonius, G. D. Steringa Kuyper, A. L. Lesturgeon, Dr. A. Rutgers van der Loeff, Marinus, G. J. Molengraaff, W. L. F. Moltzer, H. M. C. van Oosterzee, Dr. J. J. Prins, T. van Spall, Dr. S. A. Soethbrood Piccardt, Dr. R. C. H. Römer, C. S. Adama van Scheltema, K. F. van Setten, J. A. Timmerman, W. H. Warnsinck, Bz., C. G. Withuys, J. Witkop en anderen.

C H O N I A,

HET BEELD VAN DIRK RAFELSZ. KAMPHUIJSEN,

IN DE LIJST VAN ZIJN' TIJD,

DE DAGEN DER DORDSCHÉ SYNODE.

Twee deelen. Met vignetten.

Prijs: f 6.50.

ÉLISE, SCHRIJFSTER VAN „HERMINE,”
EENE STAR IN DEN NACHT.

SCHETSEN
UIT HET LAATST DER XVe EEUW.

Twee deelen. Met vignetten.

EMILIE FLYGARE CARLÈN,

EMMA.

Twee deelen. Met vignetten.

Prijs: f 5.50.

Dr. G. D. J. SCHOTEL,

DE ABDIJ VAN RIJNSBURG.

MET PLATEN.

In linnen band met vergulden stempel.

Prijs: f 4.90.

H. M. C. VAN OOSTERZEE,

HAND-WOORDENBOEKJE,

TER

AANWIJZING VAN DE ONTDEKKING, UITVINDING, INVOERING EN
VERBETERING VAN DE VOORNAAMSTE ZAKEN EN VOORWERPEN,
WELKE IN HET DAGELIJKSCH LEVEN VOORKOMEN.

Prijs: f 1.80.

SC

46

Vertical line of text or markings on the left side of the page.

